

4. ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ИШЛАНМАСИ:
4.1. МАЪРУЗА МАШҒУЛОТЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

1-МАВЗУ		КИРИШ. ПСИХОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ	
Дарсни олиб бориш технологияси			
Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат		
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс		
Маъруза режаси	1.Психология ҳақида тушунча 2.Психология фанининг фан сифатида шаклланиши 3.Мия ва психика 4.Онг ҳақида тушунча		
Ўқув машғулотининг мақсади: Психология ҳақида тушунча ва фаннинг шаклланиш тарихи, мия ва психика, онг ва унинг хоссалари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш			
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:		
1.Психология ҳақида тушунча, мақсад, вазифалари, психика ва акс эттириш хусусиятлари тўғрисида маълумотлар бериш	1.Психология фанининг предмети, мақсад, вазифалари, психика ва акс эттириш хусусиятлари тўғрисида маълумотларга эга бўлади.		
2. Психология фанининг шаклланиш тарихи, анимизм, дуализм, психология фанининг ривожланиши борасидаги ғоя, фикр, қарашларнинг ўрнини изоҳлаб бериш	2.Психология фанининг шаклланиш тарихи, анимизм, дуализм, психология фанининг ривожланиши борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаш малакасига эга бўлади.		
3. Психика ва инсон асаб тизими, мия фаолиятининг асосий функциялари, нерв жараёнларининг вазифалари, қонуниятларига доир билимларга эга бўлиш	3. Психика ва инсон асаб тизими, мия фаолиятининг асосий функциялари, нерв жараёнларининг вазифалари, қонуниятларига доир билимларга эга бўлади.		
4. Онг ҳақида тушунча унинг асосий хоссалари, онгсизлик ҳолати ва унинг шахсда намоён бўлишига оид материаллар билан танишиш	4. Онг ҳақида тушунча унинг асосий хоссалари, онгсизлик ҳолати ва унинг шахсда намоён бўлишига оид материаллар билан танишади.		
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси “ФСМУ” услуги, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, инсерт		
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар		
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш		
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари кўлланиш мумкин бўлган ўқув хона		
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик		

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Психология-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади(5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан муурожаат қилади: “Психология фанининг ривожланишида илмий мактабларнинг ўрни?”(6-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Мия ва психикага доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.

	эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиртириб, уларга “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда қўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: КИРИШ. ПСИХОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ</p> <p>Режа:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Психология ҳақида тушунча 2. Психология фанини фан сифатида шаклланиши 3. Мия ва психика 4. Онг ҳақида тушунча <p>Ўқув машғулотининг мақсади: Психология фанининг предмети, мақсад ва вазифалари, шаклланиш тарихи, мия ва психика, онг ва онгсизлик ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: Талабаларга шахснинг психологик хусусиятлар, психик жараёнлар, ҳиссий иродавий соҳалар, индивидуал психологик хусусиятлар ҳақида дастлабки маълумотлар захирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>
--

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

3-илова

Психология ҳақида тушунча

Инсон мавжуд экан, у ўз ҳаётий тажрибасига асосланиб, у ёки бу ҳолда идрок этиш, оламни англаш, нарса ва ҳодисаларни ажратиш каби хусусиятларга эга эканлиги ҳақида ўзига ўзи ҳисоб беради. Биз кунда кушларнинг шўх навосини, мусиқа асбобларининг хонишини, инсон нутқини, учиб ўтаётган самолёт шовқинини эшитамиз, атрофимизни ўраб турган нарса, дарахт, хайвонлар, машиналарни кўраимиз. Уларнинг ранги ва ҳажмини ажрата оламиз. Мазкур жараёнлар инсондаги акс эттириш хусусияти билан чамбарчас боғлиқ.

Психология фанининг предметини таҳлил қилишда асосий эътиборни қуйидагиларга қаратиш лозим. Жумладан, шахс ҳақида фикр юритувчи фанлар сирасига психология ва педагогика фанларини киритиш мумкин. Шунга кўра педагогика шахсни таълим-тарбия жараёнида камол топишини тадқиқ қилса, психология шахсда кечадиган руҳий жараёнларни ўрганadi. Шундан хулоса қилишимиз мумкинки, психология фанининг предметини – шахснинг психикаси ва унинг психологик хусусиятлари ташкил қилади.

Психология сўзининг луғавий маъноси грекча псوخе – жон, рух, логос – фан, таълимот деган маънони англатади. **Психология** фан сифатида психик фактлар, уларнинг қонуниятлари ва механизмларини ўрганadi. Психология асосан психикани кенг доирада тадқиқ қилади. Шунга кўра психиканинг юзга келтирувчи асосий психик фаолиятлари кўрсатилган. Айнан психик фаолиятлар қуйидаги жараёнларни ўз ичига олади:

- *билиш фаолиятлари*: диққат, нутқ, фаолият;
- *билиш жараёнлари*: сезги, идрок, хотира, хаёл, тафаккур;
- *шахснинг, ҳиссий, иродавий соҳаси*: - ҳиссийёт, ирода;
- *шахснинг индивидуал психологик хусусиятлари*: темперамент, характер, қобилият.

Жонсиз материя учун акс эттиришнинг механик, кимёвий ва физик турлари хосдир. Масалан, кўзгунинг акс эттириши, сувдаги таъсир ва бошқалар. Жонли материя учун акс эттиришнинг физиологик, психик акс эттириш турлари хос бўлиб, онг ва ўзини-ўзи англаш унинг энг юқори босқичидир. Психик акс эттириш қуйидаги хусусиятларга эга:

- 1) объектив борлиқни тўғри акс эттириш имкониятини беради;
- 2) шахснинг фаолияти давомида мукамалликка эришиб боради;
- 3) доимо ривожланиб ва такомиллашиб боради.
- 4) Шахснинг индивидуаллиги орқали намоён бўлади.

4-илова

1-ўқув топширик 3x4 оранайзерини тўлдириш

Фаннинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Психология –бу

5-илова

Психология фанини фан сифатида шаклланиши

Психология ҳақидаги фикрлар қадим замонлардан бери мавжуддир. Илк даврларда психологик хусусиятларни жоннинг иши деб тушунтирилган. Жоннинг ўзи эса одам танасидаги махсус иккиламчи жисм деб қаралган. Бундай тасаввурлар «анимизм» деб аталади. Анимизм сўзи –анима «жон» деган маънони англатади. Жон ўз моҳиятига кўра оловсимон учкундан иборат эканлиги Гераклит томонидан, ёки оловсимон атомдан иборатлиги Демокрит томонидан таъкидланган. Платоннинг «идеялар туғма бўлади» деган ғоялари психологик фикр тараққиётига жуда катта ҳисса қўшди. Платон таълимотига кўра «идеялар» моҳияти абадий ва ўзгармас, уларнинг табиий оламдан ташқарида олий олам мавжуд бўлиб,

уларни одам кўзи билан кўра олмайди. Платон психологияда «дуализм» оқимининг асосчиси ҳисобланади. Дуализм сўзи икки ёқламлик ёки икки мустақил фикр деган маънони англатади. Дуализм таълимоти моҳияти моддий ва рухий олам тана ва психиканинг бир-бирига боғлиқ бўлмаган ҳолда мавжуд бўлиб, азалдан қарама-қарши нарсалар деб тушунтиради. Платоннинг дуализм шогирди Арасту (Аристотель эрамиздан олдинги IV аср 384-322 йиллар) томонидан бирмунча муваффақиятли бартараф этилди. Аристотелнинг «Жон ҳақида» асари ўша даврдаёқ психология махсус фан сифатида майдонга кела бошлаганидан далолат беради. Ана шу туфайли психология жон ҳақидаги фан сифатида майдонга келган ва ҳозирги кунда психология фани ўз мазмунини батамом ўзгартирган. Арасту кишилик тафаккури тарихида биринчи бўлиб руҳ ва жонли тананинг ажралмаслигини исботлаб берди. Унга кўра, жон қисмларга бўлинмайди, лекин у фаолиятимиз давомида озикланиши, ҳис этиши ва ҳаракатга келиши, ақл-идрок каби турларга оид қобилиятларда намоён бўлиши мумкин. Биринчи қобилиятлар ўсимлик учун, иккинчиси ва учинчиси ҳайвонларга, тўртинчиси эса инсонлар учун хосдир. Ўсимликлар, ҳайвонлар руҳи ва ақл идрок одам руҳи таълимоти билан Арасту олий қобилиятлар ва уларнинг негизида пайдо бўлишини билдирадиган ривожланиш тамойилини жорий этди. Арасту организмнинг табиатдан олган қобилиятларни фақат ўзининг хусусий фаоллиги орқали руёбга чиқаришга асосланган ҳолда характернинг фаолиятда шаклланиши тўғрисидаги назарияни илгари сурди.

6-илова

1-ўқув топшириқ “Муаммо” органиайзерини тўлдириш

Фаннинг шаклланиш тарихига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Психология фанини ривожланишда илмий мактабларнинг ўрни		

7-илова

Мия ва психика

Психика юксак даражада ташкил топган материянинг алоҳида хоссаси бўлиб, у объектив оламни алоҳида бир тарзда акс эттиради. Юксак даражада ташкил топган материя деганда биз мияни тушунамиз. Демак инсон ва ҳайвонлар психикасининг моддий асосини марказий нерв системасининг энг юксак қисми бўлмиш бош мия ташкил этади. Аммо инсонлар мияси ҳайвонлар миясига қараганда анча мураккаброқ тузилган бўлади. Одам мияси ҳажми жиҳатидан ҳам катта. Бош мия орқа мия билан марказий нерв тузилмасини ташкил қилиб, одам организмидаги барча органларнинг ўзаро фаолияти ва бир-бири билан боғланишини ҳамда унинг ташқи муҳит билан бўладиган алоқасини таъминлайди. Психик фаолиятларнинг кўпгина қисми бир неча қатор бўлиб, жойлашган ниҳоятда кўп нерв ҳужайраларидан (15 миллиарддан кўп) ташкил топган, кулранг модда қатламидан иборат бўлган бош мия катта ярим шарлари қобиғининг фаолияти билан боғлиқдир. Нерв тизими нерв тўқимасидан ташкил топган бўлиб, у ўз навбатида нерв ҳужайраларидан иборат. Ҳар бир нерв ҳужайраси, яъни нейрон ядроси бўлган жуда кўп тармоқланган калта ўсимталар – дендритлар ва битта узун ўсимта - аксондан иборат ҳужайрадан ташкил топган. Турли нерв ҳужайраларининг туташган жойи **синапс** дейилади ва у бир нейрондан бошқасига импульсларни ўтказиш (тўхтатиш ёки ушлаб қолиш) ни таъминлайди. Нерв ҳужайралари тўплами миянинг кулранг моддасини, нерв толаларининг тўплами эса миянинг оқ моддасини ташкил этади. Нерв тўқимаси ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, улар кўзгалувчанлик ва ўтказувчанлик асосий хусусиятлар ҳисобланади. Марказий нерв тизими бош ва орқа миядан иборат. Орқа мия умуртқа поғонасининг каналида жойлашган бўлиб, нерв тўқимасидан иборат. Орқа мия иккита ярим, яъни ўнг ва чап қисмлардан иборат бўлиб, уларни узунасига кетган олдинги ва орқа кесиклар ажратиб туради. Орқа мияда нерв толаларининг тутамлари жойлашган бўлиб, склет мускуллари, нерв ва шиллиқ қаватидаги периферик нерв учларидан кўзғалиш нерв импульслари кўринишида, улар орқали мияга у ердан эса периферияга етказилади. Орқа мияда онгсиз рефлектор ҳаракатларнинг гавда ва қўл-оёқлар мускулларнинг, шунингдек бир қатор физиологик жараёнларнинг томирларни ҳаракатлантирувчи, тери ажратувчи ва бошқа марказлар жойлашган. Бош мия кутида жойлашган бўлиб, орқа миянинг устида жойлашганга ўхшайди. Бош мияда узунчоқ мия, орқа мия, ўрта мия, ораллиқ мия ва олдинги мия фарқланади. Орқа мия,

Варолий кўприги ва мячадан иборат бўлиб, узунчоқ мия билан биргаликда мия сопини ташкил қилади. Мия сопи орқа мияни давомидек туташган. Узунчоқ мия орқали орқа миядан бош миянинг юқори бўлимларига импульслар ўтади ва орқага қайтади. Узунчоқ миянинг ядролари мураккаб рефлекс актларида иштирок этади; сўриш, чайнаш, сўлак ажратиш ва хоказо. Мияча тана ҳаракатларини мувофиқлаштиришда иштирок этади. Ўрта мия–тўрт тепалик қизил ядро мускул тонусининг меъёрий тақсимланишини, товуш ва ёруғлик қўзғатувчиларини ҳамда оғирлик кучига нисбатан тананинг тўғри жойлашини идора этади. Оралиқ мияда сезувчанликнинг оралиқ марказлари мужассамлашган. Олдинги мия ва уни қоплаб турган пўстлоқ бош миянинг олий қисмларини ташкил этади. Олдинги мия бош миянинг энг катта қисмини деярли 80 фоизини ташкил қилади ва пешона соҳасидан энсагача чўзилган ёриқ билан ажрашган иккита ўнг ва чап ярим шарлардан бир-бири билан қадоксимон тана ёрдамида бирикади.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Психика ва нерв тизими ўртасидаги алоқадорлик қайси психик жараёнларда акс этади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Ўнг ва чап ярим шарларнинг асосий функциялари қайси психик жараёнларда намоён бўлади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Онг ҳақида тушунча

Онг психиканинг энг юксак даражаси бўлиб у фақат инсонгагина хосдир. Онг ижтимоий тарихий шароитда одам меҳнат фаолиятининг таркиб топишида тил ёрдамида бошқа кишилар билан доимий муносабатда бўлиш натижасидир. Бу маънода онг мутафаккирлар таъкидлаб ўтганларидек, ижтимоий маҳсулотдир. Онгнинг биринчи хоссаси – бу англаш демакдир. Инсон онги теварак атрофдаги ташқи оламга доир билимлар йиғиндисидан иборатдир. Англаш ташқи оламдаги нарсаларни тушуниш бўлиб, унинг таркибига муҳим билиш жараёнлари киради. Онгнинг иккинчи хоссасига биноан, онгда объект билан субъект ўртасидаги аниқ фарқ ўз ифодасини топади, яъни одам «мен» деган тушунчани «мен эмас» тушунчасидан фарқини ажратади. Одам ўзини билиш қобилиятига эга бўлган, яъни психик фаолиятда ўз-ўзини текшира оладиган ягона мавжудотдир. Онгнинг учинчи хоссасига асосан онг ёрдами билан одамнинг мақсадни қўзлаш фаолияти таъминланади. Фаолият мақсадларини яратиш онгнинг вазифасига киради. Бундай фаолият мотивлари юзага келади ва чамалаб кўрилади, иродавий қарорлар қабул қилинади, ҳаракатларни бажариш йўллари ҳисобга олинади. Онгнинг тўртинчи хоссасига асосан турли муносабатлардан онгли равишда турли ҳис-туйғулар юзага келади. Онг кишилар муносабатларининг йиғиндисидир. Онг юзага келишининг асосий шарт, воситаси тилдир. Психиканинг энг куйи даражаси онгсизликдир. **Онгсизлик** – бу шундай психик жараёнлар ва ҳодисалар йиғиндисики, унда инсон ўз хатти-ҳаракатларига жавоб бермайди, англамайди. Бунга туш кўриш, баъзи патологик ҳодисалар, ахлаш, галлюцинация кабилар киради. Хулоса қилиб айтганда, психология ҳаёт фаолиятининг ўзига хос шакли бўлиб, психик ривожланишнинг қонуният ва механизмларини ўрганувчи фандир. Психология фанининг

асосий вазифаси психик ҳодисаларни ўрганиш ва илмий асослашдир. Психик ҳодисалар маълум қонуниятларга бўйсунди. Психология шундай қонуниятларни моҳиятини очишга, уларни таркиб топиши ва ривожланишини ўрганишга қаратилгандир. Ушбу қонуниятларни билиш, уларни бошқариш, ташкил этиш, таълим-тарбия жараёнини тўғри олиб боришга ёрдам беради.

10-илова

1-ўқув топширик
“Тушунчалар таҳлили” организерини тўлдиринг

1-гурух

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Онг	
Онг-англаш	
Онг-мақсад кўзлаш	
Онг-ўзини ўзи англаш	

2-гурух

Тушунчалар	Мазмуни
Онг-инсоннинг	
Психика	
Онгсизлик	
Туш кўриш	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- ✓ Психология фанининг предмети мақсади ва вазифаларини кўрсатиб ўтинг?
- ✓ Психология фанининг шаклланиш босқичлари тўғрисида нималарни биласиз?
- ✓ Психологиянинг моддий асоси нималар билан белгиланади?
- ✓ Онг тушунчасининг моҳиятини изоҳланг?
- ✓ Инсонларда онгсизлик ҳолати қачон рўй беради?
- ✓ Инсон ва ҳайвон психикаси ўртасидаги фарқлар нималарда кўринади?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

2-Мавзу

Ҳозирги замон психологиянинг тузилиши ва тадқиқот методлари

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Психологиянинг фанлар тизимида туган ўрни

	2.Ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари 3.Ҳозирги замон психологиясининг тузилиши 4.Ҳозирги замон психологиясининг илмий тадқиқот методлари
Ўқув машғулотининг мақсади: Психологиянинг тамойиллари, тузилиши, илмий тадқиқот шакллантириш	фанлар билан боғлиқлиги, ҳозирги замон ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Психологиянинг фанлар тизимида тутган ўрни, аниқ, табиий, ижтимоий гуманитар фанлар билан алоқадорлиги тўғрисида маълумотлар бериш	1. Психологиянинг фанлар тизимида тутган ўрни, аниқ, табиий, ижтимоий гуманитар фанлар билан алоқадорлиги тўғрисида маълумотлар берилади.
2. Ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари, детерминизм, онг ва фаолият бирлиги, онгни фаолиятда ривожланиш тамойили борасидаги билимларга эга бўлиши	2. Ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари, детерминизм, онг ва фаолият бирлиги, онгни фаолиятда ривожланиш тамойили борасидаги билимларга эга бўлади.
3. Ҳозирги замон психологиясининг тузилиши, аниқ фаолиятни ўрганувчи психология соҳалари, ривожланишни ёш хусусиятларини ўрганувчи психология соҳалари ҳамда шахс ва жамиятга бўлган муносабатни ўрганувчи психология соҳаларига доир фикрларни таҳлил қилиш	3. Ҳозирги замон психологиясининг тузилиши, аниқ фаолиятни ўрганувчи психология соҳалари, ривожланишни ёш хусусиятларини ўрганувчи психология соҳалари ҳамда шахс ва жамиятга бўлган муносабатни ўрганувчи психология соҳаларига доир фикрларни таҳлил қилиш кўникмаларига эга бўлади.
4. Ҳозирги замон психологиясининг илмий тадқиқот методлари, ташкилий, шарҳлаш, эмпирик, натижаларни қайта ишлаш ва математик статистик методларга оид материаллар билан танишиш	4. Ҳозирги замон психологиясининг илмий тадқиқот методлари, ташкилий, шарҳлаш, эмпирик, натижаларни қайта ишлаш ва математик статистик методларга оид материаллар билан танишади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “Муаммо” технологияси “ФСМУ” услуги, “Т-чизма” график органайзери, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади(3-илова). Маъруза бўйича “Тушунчалар таҳлили” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга режа юзасидан бир қатор тушунчаларни тақдим этади: Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини қўйиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради. (4-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича	Ёзади, саволларга жавоб беради.

	“Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга куйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Ҳозирги замон психологиясининг тамойилларидан шахс психикасини тадқиқ қилишдаги аҳамияти?”(6-илова)	
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Ҳозирги замон психологиясининг тузилишига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттириб, уларга “Т-чизма” график органайзеридан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзуни эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

МАВЗУ: ҲОЗИРГИ ЗАМОН ПСИХОЛОГИЯСИНИНГ ТУЗИЛИШИ ВА ТАДҚИҚОТ МЕТОДЛАРИ

Режа:

1. Психологиянинг фанлар тизимида тутган ўрни
2. Ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари
3. Ҳозирги замон психологиясининг тузилиши
4. Ҳозирги замон психологиясининг илмий тадқиқот методлари

Ўқув машғулотининг мақсади: Психология фанининг фанлар тизимида тутган ўрни, ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари, тузилиши, илмий тадқиқот методлари ҳақидаги билимларни шакллантириш.

Ўқув фаолиятининг натижаси: Талабаларга психологиянинг фанлар билан алоқадорлиги, ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари, тузилиши ва тадқиқот

методлари ҳақида дастлабки билимлар бериш ҳамда мазкур жиҳатлар инсон шахсини ўрганиш объекти эканлиги асослаб берилди.

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

3-илова

Психологиянинг фанлар тизимида тутган ўрни

Психология кўплаб фанлар билан узвий боғлиқ ҳолда ривожланиб бормоқда. Фанлар орасидаги боғлиқликлар психологиянинг фанлар тизимидаги ўрнини белгилаб беради. Бизга маълумки, мавжуд фанлар гуманитар, табиий ва фалсафий турларга бўлинади. Бир қатор бир-бири билан ёндош бўлган фанлар мазкур таснифлашга киритилади, лекин психология мустақил фан сифатида намоён бўлади. У инсон руҳий фаолиятининг табиий, тарихий ва ижтимоий томонини ўрганади. Психология барча турдаги фанлар орасида муҳим ўринни эгаллайди. Психология фалсафа, тарих, санъатшунослик, техника, педагогика фанлари билан узвий боғлиқ. Психология фалсафа фани билан чамбарчас боғланган. Бу боғлиқлик иккала фаннинг инсон ва унинг ҳаёти моҳиятини тўла англаш ва ривожлантириш анъаналарини белгилашдаги ўрни ва аҳамиятидан келиб чиқади. Социология фани ҳам янгича муносабатлар шароитида ўз тараққиётининг муҳим босқичига эришар экан, психология ушбу фан томонидан қўлга киритилган ютуқлардан фойдаланади ҳамда уларнинг қўлланилишига, оммалашishiга баҳоли қудрат хизмат қилади. Айниқса, психологиядан мустақил равишда ривожланиб, ажралиб чиққан бугунги тараққиёт давримизда алоҳида аҳамият касб этган ижтимоий психологиянинг социология билан алоқаси узвий бўлиб, улар жамиятда ижтимоий тараққиёт ва ривожланишни таъминлаш ишига хизмат қилади. Педагогика билан психологиянинг ўзаро ҳамкорлиги ва алоқаси анъанавий ва азалий бўлиб, уларни ёш авлод тарбиясининг замон талаблари руҳида амалга оширишдаги роли ва нуфузига ҳосдир. Ўз-ўзидан равшанки, бундай алоқа ҳамisha ҳам мавжуд бўлиб келган ва буни илғор психологлар ва педагоглар тушунтириб беришга ҳаракат қилишган. Рус педагоги ва психологи К.Д.Ушинский педагогика учун ўз аҳамиятига қўра психология барча фанлар ичида биринчи ўринда туради, деб таъкидлаган эди. Кишини ҳар жиҳатдан тарбияламоқ учун, - деб қайд этган эди К.Д.Ушинский, уни ҳар жиҳатдан ўрганмоқ даркор. Табиий фанлар – биология, физиология, химия, физика ва бошқалар психик жараёнларнинг табиий физиологик механизмларини тушуниш ва шу орқали уларнинг кечиб қонуниятларини объектив ўрганиш учун материаллар беради. Айниқса, бош мианинг ҳамда марказий асаб тизи-мининг психик фаолиятларини бошқаришда ва уларни мувофиқлаш-тиришдаги родини эътироф этган ҳолда психология фани табиий фанлар эришган ютуқлар ва улардаги тадқиқот усуларидан омилкорона фойдаланади.

4-илова

1-ўқув топшириқ

“Тушунчалар таҳлили” органайзерини тўлдириш

1-гуруҳ

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Психология ва фалсафа	
Психология ва педагогика	
Психология ва социология	
Психология ва физиология	

2-гурух

Тушунчалар	Мазмуни
Психология ва кибернетика	
Психология ва табиатшунослик	
Психология ва иқтисодиёт	
Психология ва табиий фанлар	

5-илова

Ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари

Ҳозирги мустақиллик шароитида психологияга бўлган талаб-эҳтиёж жуда кучайиб кетди. Ёшлар маънавиятини бойитиш учун уларнинг дунёқараши, тафаккури, иродаси, умуман олганда онгини ўстириш зарур. Бунинг учун экспериментал ишларни кучайтириши, таълим жараёнини янги технологиялар асосида қайта қуриши лозим. Ҳозирда Республикамиз университетларининг психология бўлимлари, кафедра, лабораториялари илмий фикрлар марказига айлантирилди. Мазкур муассасаларда психологик тадқиқотлар ўтказилиб, психик жараёнлар, ҳолатлар, шахснинг индивидуал хусусиятлари, ҳиссий-иродавий соҳасига доир назарий ва амалий билимлар қўлга киритилди. Айниқса, фан соҳасида тадқиқотлар шу даражада кўпайдики, улар маълум қонун қоидага таяниши лозим. Шу боис олиб борилаётган изланишларга асос бўлиши учун тамойиллар ишлаб чиқилди.

Шунга кўра психологиянинг тамойиллари қуйидагича:

1. Детерминизм тамойили;
2. Онг ва фаолият бирлиги тамойили;
3. Психика ва онгнинг фаолиятда ривожланиши тамойили.

Детерминизм тамойилига кўра, психика яшаш шароити билан белгиланади ва шароит ўзгариши билан ўзгаради. Ҳайвонлар психикасининг тараққиёти табиий сараланиш билан, одам психикаси тараққиёти эса ижтимоий тараққиёт қонунлари билан белгиланади. **Онг ва фаолият бирлиги** тамойилига кўра, онг ва фаолият бир-бирига қарама-қарши ҳам, айнан бир нарса ҳам эмас. Улар бир бутунликни ташкил этади. Онг фаолиятни ички режасини, дастурини ташкил этади. Бу тамойил психологларга инсон ҳулқ-атвори, хатти-ҳаракатлари ва фаолиятларини ўрганиш орқали хатти-ҳаракатлардан кўзланган мақсадларга, муваффақиятларга эришишни таъминловчи ички психологик механизм, яъни психикани объектив қонуниятларини очишга имкон беради. Психика ва онгнинг фаолиятда тараққий этиш тамойилига кўра, психикага тараққиёт маҳсулоти ва фаолият натижаси деб қаралса, уни тўғри тушуниш ҳамда тушунтириб бериш мумкин. Бу тамойил Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, В.М.Теплов каби психологлар ишларида ўз аксини топган. Л.С.Выготский таълим психикани ривожлантиришга йўналтиришини, П.П.Блонский эса тафаккурнинг кичик мактаб ёшида ўйинлар билан ўспиринлик ёшида ўқиш билан боғлиқ тарзда ривожланишини таҳлил қилди. С.Л.Рубинштейн «Онг фаолиятда пайдо бўлиб, фаолиятда шаклланади» деган эди.

6-илова

1-ўқув топширик “Муаммо” органайзерини тўлдиринг

Ҳозирги замон психологиясининг тамойилларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Ҳозирги замон психологиясининг тамойилларидан шахс психикасини тадқиқ қилишдаги аҳамияти?		

7-илова

Ҳозирги замон психологиясининг тузилиши

Ҳозирги замон психология соҳалари ҳозирги кунга келиб 300 дан ортиқни ташкил қилади. Бу соҳалар ўзига хос объектга эга бўлиб, бир-биридан фарқ қилади. Шу боис фан соҳаларини ўрганиш қулай бўлиши учун тармоқларни маълум тизимга келтириш мақсадида маълум гуруҳларга таснифлаш жорий қилинган. Бу борада профессор А.В.Петровский психология фан

соҳаларини қуйидагича таснифлашни илгари сурди:

1. Аниқ фаолият турларини ўрганувчи психология соҳалари.
2. Ривожланишнинг ёш хусусиятларини ўрганувчи психология соҳалари.
3. Шахс ва жамиятга бўлган муносабатни ўрганувчи психология соҳалари.

Аниқ фаолият турига кўра психологиянинг қуйидаги турлари мавжуд:

- меҳнат психологияси: инсон меҳнат фаолиятининг психологик хусусиятларини, меҳнатни илмий асосда ташкил қилишнинг психологик тамойилларини ўрганеди. Меҳнат психологиясининг бир нечта бўлимлари мавжуд; а) муҳандислик психологияси - инсон билан машина ўртасидаги вазифаларни тақсимлаш масалаларини ҳал қилади ва асосан операторларнинг фаолиятини ўрганеди; б) авиация психологияси- учишга ўрганиш жараёни ва учиш мосламаларини бошқаришда инсон фаолиятининг психологик қонуниятларини ўрганеди; в) космик психология - вазнсизлик ҳолати, фазовий тасавурлар чалқайиб кетган вақтда ва организмга жуда кўп ортиқча таъсирлар юкланган пайтда асаб ва руҳий зўр бериш билан боғлиқ бўлган алоҳида ҳолатлар туғилганда одам фаолиятининг хусусиятларини ўрганеди.

Ривожланишнинг ёш хусусиятларини ўрганувчи соҳалар.

А) ёш психологияси - инсон шахсининг психологик хусусиятлари ва билиш жараёнларининг онтогенезда ривожланишини ўрганеди. Ёш психологияси болалар психологияси, ўсмирлар психологияси, катталар психологияси, геронтопсихология каби тармоқларга бўлинади. Б) патопсихология- мия фаолияти бузилишлари натижасида келиб чиқадиган турли шаклдаги руҳий ривожланишдан четланишни ўрганеди. Олигофренопсихология - миянинг туғма камчиликлари туфайли пайдо бўладиган бўлимларни ўрганеди. Сурдопсихология – эшитиш фаолиятида жиддий нуқсонлари бўлган болаларнинг ривожланишини ўрганеди. Тифлопсихология – кўриш қобилияти паст ёки умуман кўрмайдиган киши фаолиятини ўрганеди. Қиёсий психология – ҳаётнинг филогенетик шакллари ўрганувчи психология соҳаси бўлиб, инсон ва ҳайвонлар психологиясини солиштириш орқали ўхшашлик ва фарқ қилувчи томонларини аниқлайди. Акмеология етуклик даражасига эришган шахс ривожланишининг юқори даражаси уларнинг қонуниятлари ва механизмларини, айниқса ривожланишининг энг юқори чўққига эришиш хусусиятларини ўрганеди.

5. Инсон ва жамият ўртасидаги муносабатларнинг психологик томонларини ўрганувчи психология соҳалари.

1. Ижтимоий психология – уюшган ва уюшмаган ижтимоий гуруҳлардаги шахслараро ўзаро таъсир жараёнида пайдо бўладиган психологик ҳодисаларни ўрганеди.
2. Дифференциал психология – шахс шаклланишининг индивидуал психологик йўналтирилганлиги каби хусусиятларни ўрганеди.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Психология фани соҳаларини бундай тарзда таснифлашга сабаб нимада деб ўйлайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Ривожланишнинг ёш хусусиятларини ўрганувчи соҳаларига нима сабабдан акмеология ҳам киритилган?
Ф-фикрингизни баён этинг	

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Ҳозирги замон психологиясининг илмий тадқиқот методлари

Б.Г.Ананьев психикани ўрганиш методларини турли гуруҳга ажратиб, ўрганган:

А) ташкилий гуруҳга - киёслаш, лонгитюд, комплекс методлари киради;

Б) эмпирик гуруҳга кузатиш, эксперимент, суҳбат, сўровнома, тест, фаолият маҳсулини ўрганиш методи, биография, социометрия;

В) натижаларни қайта ишлаш ёки статистик методлар;

Г) шарҳлаш гуруҳига генетик ва доналаш методлари киради. Тадқиқот методларининг биринчи ташкилий гуруҳи ўз ичига киёслаш, лонгитюд (узлуксиз), комплекс (қўпёқлама) деб аталадиган турларни қамраб олади. Илмий тадқиқот методларининг учинчи гуруҳи натижаларни қайта ишлаш бўлиб, улар статистик (миқдор) ва психологик (сифат) таҳлил турларига бўлинади. Илмий тадқиқот методларини шарҳлаш гуруҳи генетик ва доналаш методларидан иборатдир. Эмпирик методлар гуруҳи ўз навбатида иккига, яъни асосий ва ёрдамчи методларга бўлинади. Асосий методларга кузатиш ва эксперимент методлари кирса, ёрдамчи методларга суҳбат, сўровнома, тест, социометрия ва фаолият натижаларини таҳлил қилиш каби методларни киритиш мумкин.

10-илова

1-ўқув топширик Т-чизма график органайзерлари

Ҳозирги замон психологиясининг илмий тадқиқот методларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Т-чизма” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

1)	
Кузатиш методининг афзаллиги	Кузатиш методининг камчиликлари
2)	
Эксперимент методининг афзалликлари	Эксперимент методининг камчиликлари
3)	
Суҳбат методининг афзалликлари	Суҳбат методининг камчиликлари
4)	
Сўровнома методининг афзалликлари	Суровнома методининг камчиликлари
5)	
Социометрия методининг афзалликлари	Социометрия методининг камчиликлари

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

Ҳозирги замон психологияси фанининг тамойилларини сананг?
 Детерминизм тамойилининг моҳиятини изоҳланг?
 Ҳозирги замон психологиясининг тузилиши тармоқлари хусусида фикр юритинг?
 Ҳозирги замон психологиясининг тадқиқот методларини кўрсатинг?
 Психологиянинг фанлар тизимида тутган ўрнини қандай изоҳлайсиз?
 А.В.Петровский бўйича психология соҳаларини таснифини келтиринг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қоидаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-иламан

+ – мен учун янги маълумот

-- мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	-	+	?

3-Мавзу Психика ва онгнинг тараққиёти

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Психиканинг филогенетик тараққиёти 2.Хайвонларнинг инстинктлари 3.Хайвонларнинг кўникмалари ва интеллектуал ҳаракатлари 4.Психиканинг муҳит ва аъзолар тузилишига боғлиқлиги
Ўқув машғулотининг мақсади: психиканинг филогенетик тараққиёти, сесканувчанлик, тропизмлар, хайвонларнинг инстинктлари, кўникма ва интеллектуал хатти-ҳаракатлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Психиканинг филогенетик тараққиёти, сенсор, перцептив, интеллектуал босқичлар, сесканувчанлик, тропизмлар тўғрисида маълумотлар бериш	1.Психиканинг филогенетик тараққиёти, сенсор, перцептив, интеллектуал босқичлар, сесканувчанлик, тропизмлар тўғрисида маълумотлар берилади.
2.Хайвонларнинг инстинктлари, овқатланиш, ҳимояланиш, насл қолдириш, тўда бўлиб яшаш инстинктлар борасидаги билимларга эга бўлиши	2.Хайвонларнинг инстинктлари, овқатланиш, ҳимояланиш, насл қолдириш, тўда бўлиб яшаш инстинктлар борасидаги билимларга эга бўлади.
3. Хайвонларнинг кўникма, малака ва интеллектуал хатти-ҳаракатлари, ўрганиш –дрессровка тушунчаларига доир фикрларни таҳлил қилиш	3. Хайвонларнинг кўникма, малака ва интеллектуал хатти-ҳаракатлари, ўрганиш –дрессровка тушунчаларига доир фикрларни таҳлил қилинади.
4. Психиканинг муҳит ва аъзолар тузилишига боғлиқлиги, муҳит, инсон ва хайвон психикасидани фарқларга оид материаллар билан танишиш	4. Психиканинг муҳит ва аъзолар тузилишига боғлиқлиги, муҳит, инсон ва хайвон психикасидани фарқларга оид материаллар билан танишади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “Муаммо” технологияси “ФСМУ” услуби, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топшириқ

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади(3-илова). Маъруза бўйича “Тушунчалар таҳлили” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга режа юзасидан бир қатор тушунчаларни тақдим этади: Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини қўйиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар

	умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради. (4-илова)	
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга куйидаги муаммо билан муурожаат қилади: “Ҳайвонларнинг хатти-ҳаракатлари инстинктларга боғлиқми?” 6-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Ҳозирги замон психологиясининг тузилишига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиририб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

МАВЗУ: ПСИХИКА ВА ОНГНИНГ ТАРАҚҚИЁТИ

Режа:

Психиканинг филогенетик тараққиёти

Ҳайвонларнинг инстинктлари

Ҳайвонларнинг кўникмалари ва интеллектуал ҳаракатлари

Психиканинг муҳит ва аъзолар тузилишига боғлиқлиги

Ўқув машғулотининг мақсади: Психиканинг филогенетик тараққиёти, психиканинг ривожланиш босқичлари, ҳайвонларнинг инстинктлари,

кўникмалари, интеллектуал хатти-ҳаракатлари хайвон ва инсон психикаси ўртасидаги фарқлар ҳақидаги билимларни шакллантириш.

Ўқув фаолиятининг натижаси: Талабаларга психиканинг ривожланиш босқичлари, хайвонларнинг инстинктлари, кўникмалари ва интеллектуал ҳаракатлари, инсон ва хайвон психикасидаги фарқлар ҳақида дастлабки билимлар бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология фанини ўрганиш объекти эканлиги асослаб берилди.

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

3-илова

Психиканинг филогенетик тараққиёти

Жамики материя, жонсиз аорганик материядан тортиб, то органик материянинг юксак ҳамда мураккаб шакли – инсон миясигача моддий оламнинг умумий хусусиятига, яъни турли таъсирларга жавоб қайтариш қобилиятига эгадир. Воқеликдаги таъсирни акс этиш қобилияти-материянинг умумий хусусиятидир. Лекин оламда тирик ва ўлик табиатни акс этиши турличадир. Тирик материянинг ташқаридан таъсир этаётган моддалар алмашинувиға жавоб бериши **таъсирланувчанлик** деб аталади. Оддий таъсирланувчанлик барча ўсимликларга хос. Эволюция жараёнида организмлар ташқи муҳит билан муносабатларининг умумий турини ўзгариши натижасида таъсирланувчанликнинг сифат жиҳатидан янги босқичга ўтиши сезувчанликни юзага келишига сабаб бўлади. А.Н.Леонтьевнинг фаразига асосан сезувчанлик «генетик шундай таъсирланувчанлик-ки ташқи муҳит таъсирига организмни йўналтиради ва бунинг натижасида организм ташқи муҳитида сигнал вазифасини бажаради. Демак, сезувчанлик шундай таъсирланувчанлик-ки, унинг натижасида ҳаёт учун зарур таъсирлар сигналлашади. Сезувчанликнинг намоён бўлиши, психиканинг пайдо бўлишига объектив биологик белги сифатида хизмат қилади. Психик таъсирланувчанликнинг ўзига хос юқори сифат ўзгариши –сезувчанлик-психик акс эттиришнинг оддий тури юзага келганида бошланади. Ҳайвонлар эволюцияси жараёнидаги психиканинг сифат ўзгаришларини А.Н.Леонтьев ўзи ифодалаган психик ривожланиш босқичларига асос қилиб олди. Элементар (сода) сенсор психика босқичи - А.Н.Леонтьев таърифича, ташқи муҳит объектнинг у ёки бу сифатиға қараб жавоб бераверади. Бу оддий сезиш босқичидир. К.Э.Фабри фикрича, оддий сенсор психиканинг икки–паст ва юқори даражасига ажратилади. Кўпгина бир хужайралилар ҳамда айрим кўп хужайралиларда психик ривожланишнинг паст даражаси кузатилади. Бунда психик фаолликнинг оддий турлари намоён бўлади. Элементар психиканинг юқори босқичида кўп хужайрали умуртқасизларда намоён бўлади. Бу ҳайвонот эволюциясининг зарур давридир. Нерв тизими диффуз, тўрсимон ганглиоз ёки занжирсимон бўлиб, улар алоҳида предметларнинг сифатларинигина акс эта оладилар. Ҳайвонлар учун ушбу босқичда предмет олами мавжуд бўлмайди, улар объектни идрок эта олмайдилар. Улар психик акс эттириши оддий сезги тарзида бўлади. Перцептив босқич бўлиб, у ташқи, объектив воқеликни яхлит акс этиши билан характерланиб, алоҳида оддий сезиш тури эмас. К.Э.Фабрининг фикрича, перцептив психикани ҳам икки даражаси мавжуд. Паст даражаға юқори даражали умуртқасизлар киради. Перцептив психиканинг қуйи босқичида мавжуд бўлган ҳайвонлар учун ижобий таъсир этувчиларни фаол излаш хусусияти хосдир. Предметни идрок этиш-перцептив психиканинг юқори даражасидир. Ушбу даража ривожланган нерв тизимиға эга умуртқалиларға хосдир. Интеллектуал босқич – юксак даражада ривожланган нерв тизимиға эга бўлганлар, яъни одамсимон маймуларға хосдир.

4-илова

1-ўқув топшириқ

“Тушунчалар таҳлили ” органайзерини тўлдириш

1-гуруҳ

Мухим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Сесканувчанлик	
Сенсор босқич	
Перцептив босқич	
Интеллектуал босқич	

2-гурух

Тушунчалар	Мазмуни
Тропизмлар	
Фототропизм	
Хемотропизм	
Сезувчанлик	

5-илова

Ҳайвонларнинг инстинктлари

Инстинктлар – ҳайвоннинг табиий эҳтиёжларини қондириш учун қиладиган мураккаб туғма ҳаракатларидир. Қушлар жуда усталик билан ин ясар эканлар, материал танлаш ва инни пишиқ қилиб қуриш йўлида хилма-хил ҳаракатларни бажарадилар. Ҳайвонларнинг инстинктлари турли хил кўринишда намоён бўлади. Овқатланиш инстинкти – ҳайвонларнинг ўзи ва боласи учун овқат қидириб топиш, овқат ғамлаш ҳаракатларидир. Ҳимояланиш инстинкти – ҳайвон ўз ҳаётини ва омонлигини сақлаш ҳаракатларида ифодаланиб, у икки кўринишда содир бўлади. Биринчиси душманга ҳужум қилиш, иккинчиси ўзини ҳимоя қилишдир. Ҳар бир ҳайвон душмандан ҳимоя қилиш учун бирор органидан шохлари, туёқлари, тиш-тирноқлари, тиканлари каби ёки захарли-ҳидли суюқликдан фойдаланади. Насл қолдириш инстинкти – бу ота-оналик инстинкти сифатида кўриниб, насл – авлод учун ғамхўрлик қилиш, уни маълум вақтгача овқат билан таъмин этиш, хавф-хатардан сақлаш ўз болаларини парвариш қилиш туғма маҳоратига эга бўлиб, ўз наслининг келажаги ҳақида ғамхўрлик қиладир. Тўда бўлиб яшаш инстинкти–бу инстинкт ҳайвонларнинг турли усуллар билан ўзаро алоқа қилишида хилма-хил шаклда биргаллашиб, тўдаллашиб, пода бўлиб, гала бўлиб яшашларида зоҳир бўлади. Бу тўдаланиш баъзи ҳайвонларда доимий характерга эга бўлса (чунончи, чумолилар, асаларилар), баъзилари эса ўзига ўхшаш ҳайвонлар билан вақти-вақти билан биргаллашиб яшайди асосан йиртқич ҳайвонлар масалан, қоплон энг кучли ва маймун учун энг кўрқинчли йиртқич ҳисобланади

6-илова

1-ўқув топшириқ “Муаммо” организерини тўлдиринг

Ҳозирги замон психологиясининг тамойилларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Ҳайвонларнинг хатти-ҳаракатлари инстинктларга боғлиқми?		

7-илова

Ҳайвонларнинг кўникмалари ва интеллектуал ҳаракатлари

Тараққиётнинг юқори босқичидаги ҳайвонларда ҳаракатнинг инстинктив шакллари билан бир қаторда, хатти-ҳаракатнинг индивидуал ўзгарувчан шакллари – кўникма ва интеллектуал ҳаракатлар ҳам мавжуд. **Кўникма** – бу ҳайвонларда шартли боғланишлар асосида юзага келувчи ва автоматик равишда содир бўлувчи ҳаракатлардир, яъни бирор фаолиятни такрорланиб туриши натижасида аста-секин ҳосил қилинган хатти-ҳаракатлардир. Нерв тизимининг ривожланиши жиҳатидан ҳайвон қанчалик юқори ўринни эгаласа, у ўзида шунчалик мураккаб кўникмаларини ҳосил қила олади. Инстинктларга қараганда, кўникма хатти-ҳаракатларнинг анча ўзгарувчан шакли ҳисобланади. Ақл (интеллектуал) босқичи ҳайвонларнинг деярли мураккаб фаолияти билан тавсифланиб, у акс эттиришнинг мураккаб туридир.

«Хайвонларнинг борлиқни психик акс этиш усули интеллектуал фаолиятга ўтишида алоҳида нарсаларгина эмас, балки уларнинг муносабатларини акс эттириш ҳам вужудга келади. Хайвонлар ривожланишнинг бу босқичида, нарсалар орасидаги боғланишларни акс эттира оладилар. Немис зоопсихологи В.Келернинг тадқиқотларида маймунларга етиб бўлмайдиган жойга хўрак қўйилади. Хўрақдан яқинроқ, лекин бевосита етиб бўлмайдиган жойга узун таёқ қўйилади. Бу таёққа етишиш учун қафасда қисқа таёқча билан хўрақни олиб бўлмайди. Маймун эса биринчи босқичда қисқа таёқ билан узун таёқни олади. Иккинчи босқичда эса узун таёқ орқали хўрақни олишга муваффақ бўлади. А.Н.Леонтьевнинг фикрича, муваффақиятсиз ҳаракатлардан сўнг тўсатдан жавобни топиши ақлий хатти-ҳаракатларнинг яна хусусиятидир. Бу ҳодиса В.Келер томонидан “инсайт”-равшанлашиш деб аталган. Ақлий хатти-ҳаракат бошқа икки хусусияти мавжуд бўлиб, бу топилган муаммонинг ечимини тез эслаб қолиш ва шу билан шаклланган операцияларни бир фаолиятдан иккинчи фаолиятга ўткази олишдир.

8-илова

1-ўқув топшириқ ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Юксак нерв тизимига эга бўлган хайвонлар инсонларга хос ҳаракатларни бажарадилар бунинг қандай изоҳлаш мумкин?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Хайвонларни турли ҳаракатларни бажаришга ўргатиш мумкин. Сизнингча бунинг асосини нима ташкил қилади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Психиканинг муҳит ва аъзолар тузилишига боғлиқлиги

Муҳит шароити жиҳатидан ниҳоят даражада ҳар хил экан, бу ҳол организмларнинг дифференциалланишига олиб келган. Барча тирик организмлар мавжуд шароитга мослашади. Ўз-ўзини бошқариш оддий таъсирланувчанликдан бошланиб, ўзининг юксак тараққиётига эришади. Хайвонлар тараққиётининг ҳар қандай даражасида ҳам муҳитга бўлган боғлиқликдан батамом кутула олмайди. Муҳит тирик организмнинг яшаш шароити, тирик организмлар ҳаётини белгиловчи омилдир. Инсон психикаси билан энг юксак тараққий этган хайвон психикаси ўртасида катта фарқ мавжуд. Хайвонлар “тили” билан инсон тилини ҳеч бир жиҳатдан таққослаб бўлмайди. Хайвон ўз тўдасидаги бошқа ўзига ўхшаш хайвонларга айни чоқдаги бевосита вазият билан чекланган ҳодисалар ҳақида фақатгина сигнал беролса, инсон тил ёрдами билан бошқа одамларга ўтган, ҳозирги ва келгуси замондаги нарсалар ҳақида ахборот бериши ва уларга ижтимоий тажрибани ўтказиши мумкин. Хайвон ва одам тафаккурининг бир-биридан фарқ қилиши улар тили ўртасидаги фарққа боғлиқдир. Инсон абстракт тафаккурга, хайвон эса амалий тафаккурга эга. Одам заруриятга мос равишда онгли суратда иш кўриш қобилиятига эга. Қурол яшаш ва уни асраш қобилиятига эгаллик одам психикаси билан хайвон психикасининг бир-биридан ажратувчи иккинчи муҳим фарқ ҳисобланади. Конкрет вазиятдан ташқарида хайвон ҳеч вақт қуролни бошқа нарсалардан фарқлаб, қурол сифатида ажратмайди ва уни кейинчалик фойдаланиш учун сақлаб қўймайди.

Аниқ вазиятда қурол ўз ролини ўтаб бўлгач, шу заҳотиёқ, ҳайвон учун қуроллик сифатини йўқотади. Одам илгаридан ўйлаб қўйилган режа билан қурол ясайди, қуролдан тегишли мақсадларда фойдаланади ҳамда уни сақлаб қўяди. Одам нисбатан доимий буюмлар оламида яшайди. Одам қуролдан фойдаланиш тажрибасини бошқалардан ўрганади ва ўзи бу тажрибани бошқаларга ўргатади. Одам психик фаолиятининг ҳайвонлар психикасидаги учинчи фарқи шуки, инсон ўзидан кейинги авлодларга ижтимоий тажриба қолдиради. Одам билан ҳайвон ўртасидаги тўртинчи ғоят муҳим фарқ ҳиссиёт ўртасидаги фарқдир. Ривожланиш шароитларининг турлича бўлиши одам психикасининг ҳайвон психикасидан ажратувчи муҳим фарқлардан ҳисобланади. Агар одам инсоният тажрибасини ўзлаштирмас экан, ўзига ўхшаган одамлар билан муносабатга киришмас экан, шахс сифатида таркиб топмайди. Инсон онгининг ривожланишига асосий омил меҳнат фаолияти, яъни одамларнинг биргаликда қурол ясаш ва ундан фойдаланиш фаолиятлари бўлган.

10-илова

**1-ўқув топширик
ФСМУ технологияси**

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Психикани муҳит ва аъзолар тузилишига боғлиқлигини қандай изоҳлайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Инсон ва ҳайвон психикасидаги фарқ нимларда кўринади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Психиканинг филогенетик таракқиёти нималар билан белгиланади?
- Ҳайвонларнинг ҳатти-ҳаракат типларига нималар киради?
- Сенсор босқич ва унинг характерли хусусиятини кўрсатинг?
- Перцептив босқич ва унинг характерли хусусиятини кўрсатинг?
- Интеллектуал босқич ва унинг характерли хусусиятини кўрсатинг?
- Психиканинг муҳит ва аъзолар тузилишига боғлиқлигини изоҳланг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

4-Мавзу Фаолият

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулоти шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Фаолият ҳақида тушунча 2.Фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси 3.Фаолиятнинг таркиби 4.Фаолиятнинг асосий турлари
Ўқув машғулоти мақсади: фаолият, фаоллик, эҳтиёж, фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси, фаолиятнинг таркиби ҳамда фаолиятнинг асосий турлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Фаолият, фаоллик, эҳтиёж, инсон ҳаётида фаолиятнинг ўрни тўғрисида маълумотлар бериш	1.Фаолият, фаоллик, эҳтиёж, инсон ҳаётида фаолиятнинг ўрни тўғрисида маълумотлар берилади.
2. Фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси борасидаги билимларга эга бўлиши	2. Фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси борасидаги билимларга эга бўлади.
3. Фаолиятнинг таркиби, мақсад, мотив, хатти-харакат, саъи ҳаракат, тушунчаларига доир фикрларни таҳлил қилиш	3. Фаолиятнинг таркиби, мақсад, мотив, хатти-харакат, саъи ҳаракат, тушунчаларига доир фикрларни таҳлил қилинади.
4. Фаолиятнинг асосий турлари, ўйин, меҳнат, таълим фаолиятларига оид материаллар билан танишиш	4. Фаолиятнинг асосий турлари, ўйин, меҳнат, таълим фаолиятларига оид материаллар билан танишади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси “ФСМУ” услуги, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топшириқ

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулоти мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулоти ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Фаолият-бу...” (4-илова).	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан муружаат қилади: “Фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси инсоннинг барча фаолиятлари билан боғлиқми?” 6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Фаолиятнинг таркибига	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-

	доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттириб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда қўриладиган мавзуни эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик қўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: ФАОЛИЯТ</p> <p>Режа:</p> <p>Фаолият ҳақида тушунча Фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси Фаолиятнинг таркиби Фаолиятнинг асосий турлари</p> <p>Ўқув машғулотининг мақсади: фаолият, фаоллик, эҳтиёж, фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси, фаолиятнинг таркиби ҳамда асосий турлари ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: Талабаларга фаолият, фаоллик, эҳтиёж, фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси, фаолиятнинг таркиби ҳамда асосий турлари ҳақида дастлабки билимлар бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология фанини ўрганиш объекти эканлиги асослаб берилди.</p>

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Фаолият ҳақида тушунча

Одам табиати жиҳатидан фаол мавжудотдир. У маълум фаолиятда бўлмасдан яшай олмайди. Инсон фаолиятининг тури жуда кўп бўлиб, улардан энг муҳими ижтимоий қийматга эга бўлган ишлаб чиқариш меҳнатдир. Одам ҳар доим жамоада бўлиб меҳнат қилади ва меҳнат натижаларини ҳам жамоа турмуш тарзини ўзлаштиради. Ҳар бир тирик организмнинг фаоллиги унинг эҳтиёжларини қондирилишига қаратилган бўлади. Англаб бўлмайдиган ва англаб бўладиган табиий ёки, маданий, ёки маънавий, шахсий ёки ижтимоий-шахсий эҳтиёжлар одамда ҳар турли фаоллик туғдиради. Маълумки, инсон фаолияти жараёнида маълум бир маҳсулотни яратади ва ундан ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланади. Айнан фаолиятда эришилаётган муваффақиятини таъминловчи бир қатор омиллар мавжуд. Агар ҳайвонларни хатти-ҳаракатлари бевосита теварак–атрофдаги муҳит билан белгиланса, одамнинг фаоллиги эса илк ёшлик давридан бошлаб, бутун инсониятнинг тажрибаси ва жамият талаби билан бошқарилади. Шу боис “фаолият”, “фаоллик”, “хатти-ҳаракат” тушунчаларининг мазмун моҳиятини англаб олиш лозим. Шунга кўра адабиётларда мазкур тушунчаларга берилган таърифларга асосий эътиборни қаратиш лозим. **Фаолият** – инсон онги ва тафаккури билан бошқариладиган, ундаги турли-туман эҳтиёжлардан келиб чиқадиган ҳамда ташқи оламни ва ўз-ўзини ўзгартириш ва такомиллаштиришга қаратилган ўзига хос фаоллик шаклидир. Мазкур таърифлардан кўринадики, фаолият тушунчаси ўз таркибига шахснинг у ёки бу даражадаги фаоллик кўрсата олиш даражаларини қамраб олади ва унга умумий тарзда қуйидагича таъриф бериш мумкин: **Фаолият**-англанган мақсад билан бошқариладиган ички (психик) ва ташқи (жисмоний) ҳаракатлар йиғиндисига айтилади.

4-илова

1-ўқув топширик 3x4 оранайзерини тўлдиринг

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Фаолият –бу

5-илова

Фаолиятнинг интериоризацияси ва экстериоризацияси

Ташқи оламда турли ҳодисалар маълум даражада ўзаро доимий боғлиқликка, маълум шароитларда намоён бўладиган бирор мустаҳкам хусусиятга ва тузилишга эгадир. Объектлар билан ҳодисалар ўртасидаги бундай барқарор (инвариант) муносабатларни объектларнинг муҳим хусусиятлари деб юритилади. Бу уларнинг келажакда қай даражада ўзгариши ва шу мақсадга мувофиқ иш тутиш, яъни объект ва ҳодисаларнинг “хатти-ҳаракатлари”ни олдиндан кўра олиш имкониятини беради. Ташқи, яъни буюмлар билан қилинадиган бундай ҳолда гуё ички, яъни илдам фаолиятни олдиндан пайқаб олинади. Объект (нарсаси) устида қилинадиган конкрет ишлар бу объектларнинг муҳим хусусиятлари устида қилинадиган операциялар билан, яъни идеал (психик) ишлар билан алмашинади. Бошқача қилиб айтганда, нарсалар билан жисмоний тарзда қилинадиган ишлар шу нарсаларнинг мазмуни билан алмашинади. Ташқи реал ишдан ички идеал ишга мана шундай ўтиш жараёнини **интериоризация** деб юритилади (ички ишга айланади). Инсон психикаси интериоризацияси туфайли айни чоғда кўз ўнгига йўқ бўлган нарсаларнинг образлари билан ишлаб билиш қобилиятига эга. Интериоризация муаммоси рус олимлари Л.С.Виготский, А.Н.Леоньев, П.Я.Гальперин ва уларнинг шогирдлари томонидан турли жабҳаларда тадқиқ қилинган. Интериоризация орқали инсон психикаси муайян вақт оралиғида унинг идрок майдонида йўқ нарсаларнинг тимсоли (образи) дан фойдаланиш қурбига эга бўлади. Шу нарсаси маълумки бундай ўзгаришларнинг муҳим қуроли бўлиб, сўз ўзгариши воситаси сифатида нутқий фаолият хизмат қилади. Шунинг учун сўзларни тўғри ишлатишга одатланиш фавқуллодда буюмларнинг муҳим хусусиятлари ҳақида ахборотдан фойдаланишнинг усулларини ўзлаштириш демакдир. Инсон ақлий тараққиётида интериоризациянинг аҳамияти каттадир.

Маълумки, одамнинг ички дунёси пайдо бўлгандан сўнг ҳар бир нарсани, ҳар бир ҳаракатни олдиндан ичида ўйлаб сўнгра амалга оширади. Олдин ичида ўйлаб, сўнгра бевосита ташқи муносабатга ўтиши фаолиятнинг **экстериоризацияси** деб юритилади.

6-илова

1-ўқув топширик “Муаммо” органайзерини тўлдиринг

Фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Фаолиятнинг интероризацияси ва экстериоризацияси инсоннинг барча фаолиятлари билан боғлиқми?		

7-илова

Фаолиятнинг таркиби

Инсон фаолияти жуда хилма-хилдир. Унга меҳнат, педагогик, бадий–ижод, илмий–тадқиқот фаолиятларини киритиш мумкин. Инсон фаолияти таркибини таҳлил қилиш, шуни кўрсатадики, фаолият ташқи дунёни онгли психик акс эттирилишида намоён бўлади. Ҳар қандай фаолиятда инсон ўз хатти-ҳаракатларини мақсадини англайди, кутилаётган натижани тасаввур қилади, шароитни идрок қилади ва баҳолайди, бажариладиган ҳаракат таркибини ўйлайди, иродавий зўр беради, фаолиятнинг боришини кузатади, муваффақият ва мағлубиятини ўйлайди. Фаолият бир томондан, шахснинг ривожланиши ва сифатларининг намоён бўлиш шароити, иккинчидан, шу фаолият субъекти бўлган шахснинг тараққиёт даражасига боғлиқдир. Барча фаолият турлари таркибида учта таркибий қисми: мақсад–мотив–ҳаракатни ажратиш мумкиндир. **Мақсад** – инсон фаолияти сўнги натижасининг образи сифатида намоён бўлади ва эҳтиёжларини амалга оширилишидир. **Мотив** – кишини фаолиятга ундайди ва унга мазмун бахш этади. **Иш–ҳаракат** галдаги битта оддий вазифани бажаришга қаратилган, нисбатан тугалланган фаолиятнинг таркиби. Фаолиятга қаратилган мақсад озми–кўпми узоқ ёки яқин бўлиши мумкин. Шунинг учун бу мақсадга эришиш одам томонидан ана шу мақсад сари ҳаракат қилиш давомида унинг олдида туғиладиган қатор жузъий мақсадларни изчиллик билан ҳосил қилишдан иборат бўлади. Ташқи оламдаги нарсаларнинг ҳолатини ва хоссаларини ўзгартиришга қаратилган ҳаракатларни иш-ҳаракат (саъи-ҳаракат) деб юритилади. Нарсалар билан қилинадиган исталган бир иш макон ва замон билан боғлиқ бўлган маълум ҳаракатлардан ташкил топади. Масалан: “А”, “И” ҳарфларни ёзишдаги ҳаракатлар, бир-биридан фарқ қилади. Одамларнинг нарсалар билан қиладиган ҳаракатлари таҳлили шуни кўрсатадики, бу ҳаракатлар ташқи жиҳатдан жуда кўп, ранг-барангдир. Шундай бўлса ҳам, одатда улар учта содда элементлардан ташкил топгандир; “олмоқ”, “жойини ўзгартирмоқ”, “куйиб юбормоқ” бу ҳаракатлар одамнинг танаси, оёқлари ва боши билан қилинадиган ёрдамчи ҳаракатлар билан амалга оширилади. муаммонинг ечимини тез эслаб қолиш ва шу билан шаклланган операцияларни бир фаолиятдан иккинчи фаолиятга ўткази олишидир.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Сизнингча фаолият таркибида мақсад қандай вазифани бажаради?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Ҳаракат ва саъи ҳаракат ўртасидаги апокадорлик нималарда намоён бўлади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Фаолиятнинг асосий турлари

Инсон фаолияти асосан уч турга бўлинади: ўйин, меҳнат, таълим фаолияти. Бу фаолият турлари бола шахсининг таркиб топишида ҳал қилувчи роль ўйнайди. **Ўйин.** Бола бир ёшга тўлгандан бошлабқонда фаолиятнинг содда шакллари эгаллаш учун шарт-шароитлар юзага кела бошлайди. Бундай шарт-шароитлардан биринчиси ўйиндир. Ўйин фаолиятини ҳайвон болаларида ҳам учратиш мумкин. Ҳайвонларнинг ёш болаларида кузатиладиган ўйин фаолиятига ҳар хил нарсалар билан шуғулланиш, ёлғондакам уришишлар, югуришни ва шу кабиларни киритиш мумкин. Болаларда ҳам ўйин уларнинг фаолиятларини, фаолликларини амалга ошириш шаклидир. Соф ҳолдаги ўйин фаолиятини юзага келтирадиган сабаб эҳтиёж бўлса, унинг манбаи тақлид ва тажрибадир. Болалар нарсалар билан ролли қоидалар, ҳаракатли, дидактик мазмунли ўйинларни ўйнайдилар. **Таълим фаолияти** ўйин фаолиятининг пировардида юзага келади. Бу фаолиятнинг мақсади маълум ахборотларни, билимларни, ҳаракатлар ва амалларни ўзлаштиришдан иборатдир. Одамнинг ўз мақсадига кўра батамом ўрганиш ва ўзлаштиришдан иборат бўлган мана шундай махсус фаолияти **таълим фаолияти** дейилади. Психологик жиҳатдан олганда, таълим фаолияти ўз ичига қуйидаги жараёнларни олади: маълум бир назария ва амалий фаолият турини муваффақиятли амалга ошириш учун объектив оламнинг энг муҳим хусусиятларига доир ахборотларни ўзлаштириш. Бу жараённинг маҳсулоти билимлардир. Мана шу фаолиятни, яъни билимларни ўзлаштиришда юзага келадиган усул ва операцияларни эгаллаш, бу жараёнларнинг маҳсулоти малака ва укувлардан иборатдир. Таълим фаолиятининг таркиби жуда ҳам мураккаб бўлиб, билимлар, тушунчалар, малакалар, одатлар, укувлар киради. **Меҳнат фаолияти** – маълум ижтимоий фойдали, моддий ёки маданий, маънавий маҳсулот ишлаб чиқаришга қаратилган фаолиятдан иборат. Кишиларнинг меҳнати маълум мақсадга қаратилган ҳар доим ижтимоий табиатга эга бўлади. Меҳнат фаолиятининг мақсади кишиларнинг истеъмол қилинадиган нарсаларни, яъни нон, машиналар, турли ишлаб чиқариш маҳсулотларини тайёрлаш, яъни кийим-кечак озиқ-овқат ва бошқа шу каби нарсаларни ишлаб чиқаришга қаратилган бўлиши мумкин. Меҳнат фаолияти ўз моҳияти жиҳатдан ҳам ижтимоийдир. Меҳнат тақсимооти ҳам ижтимоийдир. Меҳнат тақсимооти туфайли бирорта киши ҳам ўзига керак бўладиган нарсаларни фақат ишлаб чиқаришга қатнашмай, балки деярли ҳеч қачон ҳатто биргина нарсани бошдан охиригача ишлаб чиқаришда ҳам қатнашмайди. Шунинг учун одам ҳаёти учун зарур бўлган ҳамма нарсаларни жамиятдан олади, ўз эҳтиёжларини қондиради.

10-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Фаолиятининг асосий турлари инсон камолотининг асосий мезони бунда қандай тушуниш керак?
-------	--

Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гуруҳ

Савол	“Таълим инсон ақлий фаолиятининг кўриниши” мазкур фикрни изоҳланг?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Фаолият тушунчасининг моҳиятини изоҳланг?
- Фаолиятнинг тузилиши хусусида нималарни биласиз?
- Фаолиятнинг интероризацияси ва экстроризацияси тушунчасининг моҳиятини изоҳланг?
- Фаолиятнинг ўзлаштирилиши ва малакаларни эгаллашни моҳияти нималар билан белгиланади?
- Фаолиятнинг асосий турларини кўрсатинг?
- А.Н.Леонтьев бўйича фаолият тузилишининг моҳиятини изоҳланг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

5-МАВЗУ

МУЛОҚОТ

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Мулоқот ҳақида тушунча 2.Мулоқотнинг коммуникатив томони 3.Мулоқот кишилар ўртасидаги ўзаро таъсир этиш 4.Мулоқот кишиларнинг бир-бирини тушуниш
Ўқув машғулотининг мақсади: мулоқот, муомала, мулоқотнинг вазифалари, функциялари, мулоқотнинг коммуникатив, интерактив, перцептив томонлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Мулоқот, муомала, мулоқотнинг вазифалари, функциялари, коммуникация ҳамда мулоқотнинг инсон ҳаётидаги ўрни тўғрисида маълумотлар бериш	1.Мулоқот, муомала, мулоқотнинг вазифалари, функциялари, коммуникация ҳамда мулоқотнинг инсон ҳаётидаги ўрни тўғрисида маълумотлар берилади.
2. Мулоқотнинг коммуникатив томони, тилнинг вербал ва невербал воситалари борасидаги билимларга эга бўлиши	2. Мулоқотнинг коммуникатив томони, тилнинг вербал ва невербал воситалари борасидаги билимларга эга бўлади
3. Мулоқот кишилар ўртасидаги ўзаро таъсир этиш, рақобат, муносабат, низо тушунчаларига доир фикрларни таҳлил қилиш	3. Мулоқот кишилар ўртасидаги ўзаро таъсир этиш, рақобат, муносабат, низо тушунчаларига доир фикрларни таҳлил қилинади.
4. Мулоқот кишиларнинг бир-бирини тушуниш,	4. Мулоқот кишиларнинг бир-бирини тушуниш,

идентификация, рефлексия, стереотипизация, эмпатияга оид материаллар билан танишиш	идентификация, рефлексия, стереотипизация, эмпатияга оид материаллар билан танишади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси “ФСМУ” услуги, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотивнинг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотивни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Мулоқот-бу...” (4-илова).	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Мулоқотнинг коммуникатив воситаларини инсон ҳаётидаги ўрни нималардан иборат?” (6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Мулоқот кишилар ўртасидаги ўзаро таъсир этишга доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиртириб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Яқуний босқич	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар

(10 дақиқа)		
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: МУЛОҚОТ Режа: Мулоқот ҳақида тушунча Мулоқотнинг коммуникатив томони Мулоқот кишилар ўртасидаги ўзаро таъсир этиш Мулоқот кишиларнинг бир-бирини тушуниш Ўқув маишулотининг мақсади: мулоқот, муомала, мулоқотнинг коммуникатив, интерактив, перцептив томонлари ҳамда мулоқотнинг функциялари, вазифалари ҳақидаги билимларни шакллантириш. Ўқув фаолиятининг натижаси: Талабаларга мулоқот, муомала, мулоқотнинг коммуникатив, интерактив, перцептив томонлари ва мулоқотнинг функциялари, вазифалари ҳақида дастлабки билимлар бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология фанини ўрганиш объекти эканлиги асослаб берилди.</p>
--

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Мулоқот ҳақида тушунча

<p>Мулоқотга умумий тарзда қуйидагича таъриф бериш мумкин: мулоқот – камида икки кишининг ўзаро таъсир жараёни бўлиб, бу таъсир давомида ахборот алмашинади, муносабат ўрнатилади, ривожлантирилади. Мулоқот тушунчасини коммуникация тушунчасидан фарқлаш лозим. Коммуникация-тирик ва ўлик табиатдаги тизимлар ўртасида ахборот алмашинувини англатади. Хайвонлар ўртасидаги сигналлар алмашинуви, инсоннинг техник воситалар билан алоқа қилиши, буларнинг барчаси коммуникацияга мисол бўлади. Мулоқот функциялари хилма-хил бўлиб, энг кенг тарқалган таснифга кўра, яъни Б.Ф.Ломов томонидан тақлиф қилинган бўлиб, у қуйидагилардан иборат.</p> <p>Информацион-коммуникатив функция – ахборот алмашинувини таъминлаш вазифаси. Ахборот алмашинуви турли белгилар тизимлари орқали амалга оширилади. Одатда вербал ва невербал коммуникация фарқланади.</p> <p>Регуляцион-коммуникатив функцияси суҳбатдошлар хулқ-атворининг регуляция қилинишини таъминлаш вазифаси. Индивидлар мулоқот жараёнида вербал йўллар билан бир-бирининг мотивларига, мақсадларига, қарор қабул қилишига таъсир ўтказиши, бирор ҳаракатга ундаши ва ҳаракатини назорат қилиши, бир-бирининг хулқ-атворига стимуллаш-тирувчи ва коррекцияловчи тарзида таъсир кўрсатиши мумкин.</p>

Аффе́ктив-коммуникатив функция инсон эмоционал соҳасининг регуляция қилинишини таъминлаш вазифаси. Мулоқот инсон эмоционал ҳолатларининг энг муҳим детерминациясидир. Чунки турли туман эмоционал ҳолатлар мулоқот жараёнида пайдо бўлади ва ўзгаради.

Л.А.Карпенко таклиф этган таснифга кўра, мулоқотнинг куйидаги вазифалари ажратиб кўрсатилади.

Алоқа ўрнатиш вазифаси – суҳбатдошни алоқага киришиш учун тайёрлаш;

Информацион вазифа – суҳбатдош билан муайян маълумотлар, фикрлар ва режаларни алмашиш;

Фаолиятга ундаш – суҳбатдошни бирор ҳаракатни бажаришга стимул-лаштириш;

Координацион вазифа – суҳбатдош билан ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил этиш ва уни амалга оширишда ҳаракатларни мувофиқлаштириш;

Тушунишни таъминлаш вазифаси – суҳбатдошнинг фикрлари ва ҳиссиёт-ларини тушуниш;

Амотив вазифаси – суҳбатдошда муайян ҳиссиётларни уйғотиш ҳамда уларни ўзгартириш;

Муносабат ўрнатиш – муносабатлар тизимидаги шахсий ўрнини, мавқеини аниқлаш;

Таъсир кўрсатиш – суҳбатдошнинг хулқ-атвори шахсий хусусиятлари мақсадлари ва установақларини ўзгартириш.

4-илова

1-ўқув топшириқ 3x4 оранайзерини тўлдириш

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Мулоқот –бу

5-илова

Мулоқотнинг коммуникатив томони

Биргаликдаги фаолият давомида одамлар турли фикрлар, ўй-хаёллар, ҳис кечинмалар билан ўртоқлашадилар. Бунда ўй-фикрлар, ҳис-кечин-маларни ахборот сифатида, коммуникацияни эса ахборот алмашинуви сифатида талқин этиш мумкин. Коммуникатив жараёнда қўлланиладиган бир неча белгилар тизими мавжуд. Улар вербал коммуникация (нутқ орқали) ва новербал (нутқ билан боғлиқ бўлмайдиган белгилар орқали) коммуникациядир. **Вербал коммуникация.** Инсон нутқи белгилар тизими сифатида қўлланилади. Нутқ – инсон томонидан қўлланиладиган товуш сигналлари ёки ёзма белгилардан иборат бўлиб, улар орқали мулоқотдан олинган маълумот қайта ишланади, сақланади ва узатилади. У жараён тил орқали амалга оширилади. Тил сўз белгилари тизими бўлиб, у мулоқот жараёнида психик фаолият маҳсули бўлиб юзага келади. **Нутқ фаолияти** – одам томонидан ижтимоий-тарихий тажрибани ўзлаштириш ва авлодларга бериш ёки коммуникация ўрнатиш, ўз ҳаракатларини режалаштириш мақсадида тилдан фойдаланиш жараёнидир. Тил алоқа воситаси ёхуд қуролдир, нутқ фаолияти ёки нутқ эса алоқа жараёнининг ўзидир. Бу жараёнда нутқ фаолиятининг фаол ва пассив турлари фарқланади. Сўзловчининг нутқи **фаол нутқ**, тингловчининг нутқи **пассив нутқ** ҳисобланади. Нутқ ички ва ташқи нутққа бўлинади. **Ташқи нутқ** – ёзма ва оғзаки нутққа, оғзаки нутқ эса монолог ва диалогик нутққа бўлинади. **Монолог** – бир кишининг ўзига ёки бошқаларга қаратилган нутқидир. Бу ўқитувчининг баёни, ўқувчининг тўлароқ жавоби, маъруза ва бошқалардир. Монологик нутқ маълум қийинчиликларга эга. Монологда гапираётган киши фикрларнинг аниқлигига, грамматик қоидаларнинг сақланишига, мантиқ ва айтилаётган фикрларнинг изчиллигига эътибор бериши керак. Диалогик нутққа нисбатан монологик нутқ кечроқ шаклланади. Мактабда ўқитувчилар ўқувчиларда монологик нутқни ривожлантиришга алоҳида эътибор беришлари керак. Икки ёки ундан ортиқ кишилар ўртасидаги нутқ – **диалог** дейилади. Диалогик нутқда баён қилинаётган фикр кўп жиҳатдан ундан олдинги фикрга боғлиқ бўлади. Диалогик нутқда суҳбатдошларга маълум бўлган айрим сўзлар тушириб қолдирилади. Шунинг учун ёзиб олинган диалог бошқаларга унчалик тушунарли бўлмаслиги мумкин: Диалогик нутқда ҳар хил турдаги шаблонлар, яъни одатланиб қолинган сўз бирикмаси кўп учрайди (қойил, марҳамат қилиб айтингчи). Нутқнинг **ички нутқ** деб аталган тури нутқ фаолиятининг алоҳида тури ҳисобланади. Ички нутқ амалий ва назарий фаолиятни режалаштириш фазаси сифатида намоён бўлади. Биз сўзни чала-ярим айтишимиз биланок тушунаверамиз. Ички нутқ айрим оғзаки нутқ актларидан илгарироқ, хусусан ихтиёрийлик даражаси анча юксакроқ бўлган оғзаки нутқдан илгарироқ содир бўлиши мумкин. Ёзма нутқ монологик нутқнинг турларидан бири бўлиб, ёзма нутқ монологик нутққа нисбатан батафсилроқдир. Новербал коммуникацияга белгиларнинг оптик-кинетик тизими кириб, уларга жестлар (қўл ҳаракатлари), мимика (юз ҳаракатлари) ва пантомимика (қўл, оёқ, тана ҳаракатлари) киради. **Жестлар** – инсоннинг қўл ҳаракатлари бўлиб, у орқали инсоннинг ички ҳолати, бирор бир объектга муносабати ва ташқи оламга йўналганлиги ифодланади. У ёки бу халқларда жестлар турлича қабул қилинади. Италия ва французлар ўз мулоқотларини жестларсиз тасаввур эта олмайдилар. Ўзбек халқида

нутқда жестлардан фойдаланиш яхши одат сифатида қабул қилинмайди. Лекин шуни ҳам таъкидлаш лозимки, новербал коммуникация оғзаки нутқда айтилмай қолган фикрларни ифода этиш имконини беради. **Мимика** – инсон юз ҳаракатларининг бир қисми бўлиб, у орқали инсоннинг ўйлари, хатти-ҳаракатлари, тасавурлари, хотирлаши, таажжуби ва ҳоказоларда намоён бўлади. **Пантомимика** – инсон танаси ёки унинг қисмлари ёрдамида ифодаланадиган ҳаракатлар тизимидир.

6-илова

1-ўқув топширик “Муаммо” органайзерини тўлдиринг

Мулоқотнинг коммуникатив томонига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Мулоқотнинг коммуникатив воситаларини инсон ҳаётидаги ўрни нималардан иборат		

7-илова

Мулоқот кишилар ўртасидаги ўзаро таъсир этиш

Мулоқотнинг интерактив томони деганда, биргаликдаги фаолиятни ташкил этиш ва амалга оширишда мулоқот иштирокчиларининг бир-бирига таъсир ўтказиши тушунилади.

Коммуникация орқали одамлар биргаликдаги фаолиятни ташкил этадилар. Умумий фаолиятда иштирок этар экан, одамлар бир-бирларига таъсир кўрсатади. Шунинг учун ўзаро таъсир биргаликдаги фаолиятнинг ташкил этилиши сифатида тушунилади.

Биргаликдаги фаолиятнинг уч хил модели мавжуд.

- ҳар бир иштирокчи бошқалардан мустақил равишда ишнинг ўзига тегишли қисмини бажариши (масалан шанбаликдаги иш)
- умумий вазифани босқичма-босқич ҳар бир иштирокчи томонидан бажарилиши (масалан конвейердаги иш)
- ҳар бир иштирокчи бошқалар билан биргаликда бир вақтнинг ўзида умумий фаолият билан машғул бўлиши (масалан, футбол жамоасидаги иш).

Одатда мулоқот жараёнидаги ўзаро таъсирнинг икки хил тури ажратилади.

а) кооперацияга асосланган ўзаро таъсир – коммуникатив жараён иштирокчиларининг умумий мақсад йўлида ўз кучларини бирлаштиришдан иборат. Кооперацияларнинг бир неча тури фарқланади.

1. автоматик (инстинктив- биологик даражада мавжуд бўлади),
2. автоматик (таркиб топган ижтимоий меъёрлар билан анъана ва урф одатлар билан тақозоланган бўлади)
3. спонтан (дўстлик, муҳаббат ва шу каби муносабатлар билан тақозоланган бўлади)
4. директив (мажбурий ҳамкорлик ҳукм сурувчи жойларда мавжуд бўлади)
5. шартномавий (расмий келишувлар билан тақозоланган бўлади).
6. кооперация- биргаликдаги фаолиятнинг зарурий элементи.

б) Рақобатга асосланган ўзаро таъсир – коммуникатив жараён иштирокчиларининг шахсий ёки гуруҳий мақсадларга эришиш учун ўзаро кураш шароитида бир-бирига таъсир кўрсатишдан иборат. Бундай ўзаро таъсирда томонларнинг шахсий фаоллиги одатда юқори бўлади. Шундай бўлса-да у кооперция билан маълум даражада боғлиқдир. Чунки рақобат давомида ҳам муайян қоидалар ўрнатилиши талаб этилади. Акс ҳолда ўзаро кураш урушга айланиб кетиши мумкин. Рақобатнинг энг ёрқин шакли низодир. **Низо** – мулоқот иштирокчиларининг ҳар бири муҳим бўлган муаммони ҳал этиш вақтида улар ўртасида вужудга келган қарама-қаршилик ва курашнинг кескин кучайиб кетиш жараёнидир.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга

баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.
 Ф-фикрингизни баён этинг
 С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
 М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
 У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Мулоқот жараёнидаги низо ва унинг юзага келишига сабаб бўлувчи омиллар нималардан иборат?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Рақобатга асосланган мулоқотнинг характерли жиҳатлари нималардан иборат?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Мулоқот кишиларнинг бир-бирини тушуниш

Биргаликдаги фаолиятнинг муваффақиятли рўй бериши кўп жиҳатдан коммуникатив жараён иштирокчилари бир-бирини қандай идрок этаётганини, ҳар бир иштирокчида бошқа иштирокчи ҳақида қандай тасаввурлар шаклланаётганлигига боғлиқ. Бу эса мулоқотнинг перцептив томонини ўрганиш заруратини вужудга келтиради. Кишиларнинг бир-бирини идрок этиш жараёни мулоқотнинг ажралмас қисми бўлиб, у мулоқотнинг перцептив томонини ташкил этади. **Идентификация** (лотинча тенглаштириш) –у кишига тенглаштириш, бараварлаш маъносини англатиб, инсоннинг ўзини хаёлан суҳбатдоши ўрнига қўйиш орқали унинг фикрлари ва тасаввурларини тушунишга интилиши. **Рефлексия** (лотинча акс эттириш) – инсоннинг суҳбатдоши томонидан қандай идрок этилаётгани ва тушунилаётганини англашга интилиши. Кишини киши томонидан идрок қилинишини иккиланган ойнадаги акс эттиришга ўхшатиш мумкин. **Стереотипизация** – грекча ўзгаришсиз, такрорланиш деган маънони билдириб, инсоннинг суҳбатдошини тушунишга интилиши йўлида муайян шаблондан фойдаланиши. Стереотипизация маълум ёки тахминан маълум бўлган воқеаларни тиклаш, нисбат бериш йўли билан хулқ нормаларини таснифлаш ва уларнинг сабабларини изоҳлаш демакдир. **Эмпатия** – инсоннинг ўзини хаёлан суҳбатдоши ўрнига қўйиш орқали унинг кечинмалари ва ҳиссиётларини тушунишга интилиши. Бунда инсоннинг эмоционал муаммоларига ёндашиши тушунилади. Бу бошқа одам ҳиссиётлари ва кечинмаларига ҳамдард бўла олишдир. Бир томондан объектни тушунишда уни ўрнига ўзини қўя олиши муҳим бўлса, иккинчи томондан унинг ички ҳиссиётларини тушуниш унга ҳамдард бўла олиш ҳам муҳимдир.

10-илова

**1-ўқув топширик
 ФСМУ технологияси**

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.
 Ф-фикрингизни баён этинг
 С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
 М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
 У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Мулоқот жараёнида идентификация қандай вазифани бажаради?
Ф-фикрингизни баён этинг	

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гуруҳ

Савол	Мулоқот жараёнида эмпатиянинг ўрнини қандай изоҳлайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Мулоқот тушунчасининг моҳиятини изоҳланг?
- Мулоқот турларининг моҳиятининг изоҳланг?
- Мулоқот вазифалари нималардан иборатлигининг кўрсатинг?
- Мулоқотнинг вербал воситаларига нималар киради?
- Мулоқотнинг новербал воситаларига ниалар киради?
- Мулоқот шахслараро ўзаро таъсир этиш асосий функциялари нималардан иборат?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қоидаси

1.Маъруза матнни ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

6-Мавзу ШАХС

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Шахс ҳақида тушунча 2.Жаҳон психологиясида шахс назариялари 3.Шахснинг фаоллиги 4.Шахснинг малака ва одатлари
Ўқув машғулотининг мақсади: шахс, индивид, индивидуаллик, шахс борасидаги психологик назариялар, шахснинг фаоллиги, малака ва одатлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Шахс, индивидуаллик, индивид, тўғрисида маълумотлар бериш	1.Шахс, индивидуаллик, индивид, тўғрисида маълумотлар берилади.
2.Жаҳон психологиясида шахс назариялари, биогенетик, социогенетик, психодинамик, когнитив назариялар борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2.Жаҳон психологиясида шахс назариялари, биогенетик, социогенетик, психодинамик, когнитив назариялар борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади.
3. Шахснинг фаоллиги, эҳтиёж, қизиқиш, мотив, эътикод тушунчаларига доир билимларга эга бўлиш	3.Шахснинг фаоллиги, эҳтиёж, қизиқиш, мотив, эътикод тушунчаларига доир билимларга эга бўлинади.
4. Шахснинг малака ва одатлари, малакалар интерферитацияси, инсон ҳаётида одат ва малакаларнинг ўрнига оид материаллар билан	4.Шахснинг малака ва одатлари, малакалар интерферитацияси, инсон ҳаётида одат ва малакаларнинг ўрнига оид материаллар билан

танишиш	танишади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Шахс-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Биогенетик ва социогенетик назарияларда шахс муаммосининг талқини нималардан иборат?”(6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Шахснинг фаоллигига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиририб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар

	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзуни эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: ШАХС Режа: Шахс ҳақида тушунча Жаҳон психологиясида шахс назариялари Шахснинг фаоллиги Шахснинг малака ва одатлари Ўқув машғулотининг мақсади: Шахс, индивид, индивидуаллик, шахс бораси даги психологик назариялар, шахснинг фаоллигининг манбалари, шахснинг малака ва одатлари ҳақидаги билимларни шакллантириш. Ўқув фаолиятининг натижаси: Шахс, индивид, индивидуаллик, шахс бораси даги психологик назариялар, шахснинг фаоллигининг манбалари, шахснинг малака ва одатлари ҳақида дастлабки маълумотлар захирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммага ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Шахс ҳақида тушунча

Шахс тушунчаси кенг ва кўп қирралидир. Меҳнат қила олиш кўникмасининг мавжудлиги, инсонлар билан биргаликда фаолият муносабатни амалга ошираётган киши аста – секин шахсга айланиб боради. Бевосита моддий дунёни, жамиятни ва хусусан ўзини ўрганиш ва фаол тарзда қайта ўзгартириш жараёнининг субъектга айланмоқда. Шу ўринда ҳақли бир савол туғилади, яъни шахс, индивид, индивидуаллик тушунчасининг ўзаро боғлиқлик жиҳатлари мавжудми? Бунинг учун мазкур тушунчаларнинг мазмунини таҳлил қилиш самарали ҳисобланади. Келтирилган таърифлардан шуни хулоса қилиш мумкинки **шахс** деб муайян жамиятда яшовчи фаолиятнинг бирор тури билан шуғулланувчи, кишилар билан нормал тил орқали муносабатга киришувчи онгли индивидга айтилади. **Индивид** сифатида дунёга келган одам ижтимоий муҳит таъсирида кейинчалик шахсга айланади, шунинг учун бу жараён ижтимоий-тарихий хусусиятга эгадир. Дунёга келаётган чақалоқнинг гавда тузилиши унда тик юриш учун имкониятининг мавжудлигини тақозо этса, миясининг тузилиши ақл-ҳушининг ривожланиши учун имконият туғдиради, қўлларининг шакли шамойили меҳнат қуролларидан фойдаланиш истиқболларининг мавжуд-лигини кўрсатади. Юқорида айтилганларнинг барчасида чақалоқнинг инсон зотиغا мансублигини таъкидланади ва бу факт индивид тушунчасида қайд этилади. Шахснинг энг муҳим хусусиятли жиҳатларидан бири – бу унинг индивидуаллигидир. **Индивидуаллик** деганда инсоннинг шахсий психологик хусусиятларининг бетакрор бирикмаси тушунилади. Индивидуаллик кишининг ўзига хослигини, унинг бошқа одамлардан фарқини акс эттирувчи психологик фазилатлар бирикмасидир. Индивидуаллик таркибига

характер, темперамент, психик жараёнлар, ҳолатлар, ҳодисалар, ҳукмрон хусусиятлар йиғиндиси, ирода, фаолият мотивлари, инсон маслағи, дунёқараши, иқтидори, ҳар хил шаклдаги реакциялар, қобилиятлари ва шу қабилар киради. Индивидуаллик индивиднинг бошқалардан фарқлайдиган ижтимоий хусусиятлари ва психикасининг ўзига хослиги ҳамда унинг қайтарилмаслигидир. Зикр этилган психологик хусусиятларнинг бир хилдаги бирикмасини ўзида мужассамлаштирган одам йўқ, инсон шахси ўз индивидуаллиги жиҳатидан бетақрордир.

4-илова

1-ўқув топширик

3x4 оранайзерини тўлдириш

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Шахс –бу

5-илова

Жаҳон психологиясида шахс назариялари

Жаҳон психология фанида шахснинг камолоти унинг ривожланиши тўғрисида хилма-хил назариялар яратилган бўлиб, тадқиқотчилар инсон шахсини ўрганишда турлича позицияда турадилар ва муаммо моҳиятини ёритишда ўзига хос ёндашувга эгадилар. Мазкур назариялар қаторига биогенетик, социогенетик, психогенетик, когнитив, психоаналитик, бихевиористик қабиларни киритиш мумкин. Биогенетик назариянинг негизида етилиш бош омил сифатида қабул қилинган бўлиб, қолган жараёнларнинг тараққиётини ихтиёрий хусусият касб этиб, улар билан ўзаро алоқа тан олинади, холос. Мазкур назарияга биноан, тараққиётнинг бош омили биологик детерминантларга (аниқлов-чиларга) қаратилади ва уларнинг моҳиятида ижтимоий-психологик хусусиятлар келтириб чиқарилади. Тараққиёт жараёнининг ўзи биологик етилишнинг универсал босқичи сифатида шарҳланади ва талқин қилинади. Биогенетик қонунни Ф.Мюллер ва Геккеллар кашф қилишган, биогенетик қонуният фаннинг тараққиёти назарияни ташкил қилганда ҳамда антидарвинчиларга қарши курашда муайян даражада тарихий роль ўйнаган. Бироқ фаннинг индивидуал ва тарихий тараққиёти муносабатларини тушунтиришда қўпол хатоликларга йўл қўйилган. Жумладан, биологик қонунга кўра шахс психологиясининг индивидуал тараққиёти (онтогенез) бутун инсониятни тарихий тараққиёти-нинг (филогенез) асосий босқичларини қисқача такрорлайди, деган ғоя эди. Биологик назарияга қарама-қарши бўлган назария социогенетик назария ҳисобланади. Социогенетик ёндашувга биноан шахсда рўй берадиган ўзгаришлар жамиятнинг тузилиши ижтимоийлашиш усуллари ва уни қуршаб турган одамлар билан ўзаро муносабати воситаларидан келиб чиққан ҳолда тушунтирилади. Ижтимоийлашув назариясига кўра инсон биологик тур сифатида туғилиб, ҳаётнинг ижтимоий шарт-шароитларининг бевосита таъсири остида шахсга айланади. Ғарбий Европанинг энг муҳим нуфузли назарияларидан бири бу роллар назариясидир. Ушбу назариянинг моҳиятига биноан жамият ўзининг ҳар бир аъзосига статус (ҳақ-ҳуқуқ) деб номланган хатти-ҳаракат (хулқ)нинг барқарор усуллари мажмуасини таклиф қилади. Инсон ижтимоий муҳитда бажариши шарт бўлган махсус роллари шахснинг хулқ-атвор хусусиятларида ўзгалар билан муносабат мулоқот ўрнатишда сезиларли из қолдиради. Психологиянинг иррационал (ақлий билиш жараёнларидан ташқари) таркибий қисмлари бўлиши эмоция, майл ва шу қабилар ёрдамида шахс хулқини таҳлил қилувчи назария психодинамика дейилади. Мазкур назариянинг йирик намоёндаларидан бири америкалик психолог Э.Эриксондир. У шахс ривожини 8 та даврга ажратади ва уларнинг ҳар қайсиси ўзига хос бетақрор хусусиятга эгаллигини таъкидлайди.

6-илова

1-ўқув топширик

“Муаммо” оранайзерини тўлдириш

Шахс борасидаги психологик назарияларга доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Биогенетик ва социогенетик назарияларда шахс муаммосининг талқини нималардан иборат?		

7-илова

Шахснинг фаоллиги

Шахс ўзининг фаолияти туфайли теварак-атрофдаги олам билан фаол муносабатда бўлади. **Шахснинг фаоллиги** деганда одамнинг атрофдаги ташқи муҳитга кўрсатадиган таъсири тушунилади. Ташқи муҳит билан фақат одамлар эмас, ҳайвонлар ҳам ўзаро муносабатда бўладилар. Лекин ҳайвонлар ташқи муҳитга мослашиб яшайдилар, одамлар эса ташқи муҳитга мослашибгина қолмасдан, уни ўзгартиришга ҳам қодирлар. Шахснинг фаоллиги унинг турли қизиқишларида, эҳтиёжларида намоён бўлади. XX аср бошларида австриялик психолог З.Фрейд шахс фаоллигини куйидагича тушунтиради. Одам ўзининг авлодларидан наслий йўл билан ўтган инстинктив майлларининг намоён бўлиши туфайли фаолдир, инстинктив майллар асосан жинсий инстинктлар шаклида намоён бўлади. З.Фрейд шахснинг фаоллигини жинсий майллар билан боғлайди. Шахснинг фаоллигини ҳозирги замон илмий психологияси тўғри ҳал қилиб беради. Инсон шахсий фаоллигининг асосий манбаи унинг эҳтиёжлар, деб тушунтиради. Инсон шахсининг фаоллиги унинг қизиқишларида ҳам намоён бўлади. Қизиқиш шахснинг муҳим психологик жабҳаларидан бири ҳисобланиб, унда инсоннинг индивидуал хусусияти бевосита мужассамлашади. **Қизиқиш** – инсонларнинг дунёқараши, эътиқодлари, идеаллари, яъни унинг олий мақсадлари, орзу ниятлари, орзу умидлари билан бевосита муҳим роль ўйнайди ҳамда уларнинг муваффақиятли кечишини таъминлаш учун хизмат қилади. **Мотив** – маълум эҳтиёжларни қондириш билан боғлиқ бўлган қандайдир фаолиятга мойилликдир. Агар эҳтиёжлар инсон шахси фаоллигининг моҳиятини ташкил этса мотивлар бу моҳиятнинг намоён бўлишидан иборатдир. Шахснинг эҳтиёжлари мотивлар билан боғлиқдир. Шунинг учун мотивлар бир-биридан эҳтиёж турларига қараб фарқланади. Масалан, моддий эҳтиёжнинг қондирилиши билан боғлиқ бўлган мотивлар ёки маънавий эҳтиёжларнинг қондирилиши билан боғлиқ бўлган мотивлар бўлиши мумкин. Мотивлар англанилган ва англанилмаган бўлиши мумкин. Англанилмаган мотивда одам ниманидир истайди, аммо ўша нарса нималигини тасаввур қила олмайди. Демак, мотивлар инсон шахси хулқ-атворини ва турли фаолиятларини ҳаракатга келтирувчи сабабдир. Хатти-ҳаракатларнинг муҳим мотиви эътиқоддир. **Эътиқод** – шахснинг ўз қарашлари, тамойиллари, дунёқарашига мос равишда ҳаракат қилишга ундовчи англанилган эҳтиёжлар тизимидир. Тилаклар ҳам хатти-ҳаракат мотивлари бўлиб, бу мотивларда мазкур вазиятда бевосита бўлмаган яшаш ва тараққий этиш шароитларида эҳтиёжлар ўз ифодасини топади. Фаолиятга нисбатан англанилмаган майллар борасида энг кўп ўрганилган масала **кўрсатма беришдир**. Бу масала грузин психологи Д.Н.Узнадзе ва унинг ходимлари томонидан ишланган. **Кўрсатма бериш** деганда билиш фаолияти билан боғлиқ бўлган эҳтиёжларни маълум усулда қондиришга тайёр туриш тушунилади. Талабалар ўқитувчилар берадиган топшириқларни бажаришга доим тайёр турадилар.

8-илова

1-ўқув топшириқ
“Тушунчалар таҳлили” организерини тўлдириш
 1-гурӯх

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Шахс фаоллиги	
Эҳтиёж	
Қизиқиш	
Эътиқод	

2-гурӯх

Тушунчалар	Мазмуни
Табиий эҳтиёж	
Дунёқараш	
Барқарор қизиқиш	
Кўрсатма бериш	

9-илова

Ҳар бир одам билим билан бирга малака ва одатларни эгаллайди. Малакалар бир неча хил бўлади (ёзиш, ўқиш, юриш, мусиқа чалиш, спорт ва ҳоказо). Мақсадни кўзлаб бирор нима бажариш малакага боғлиқдир. **Малака** – деб аввал онгли бажарилиб, кейинчалик автоматлашган хатти-ҳаракатларга айтилади. Исталган малакани қайта-қайта такрорлаш натижасида ҳосил қилиш мумкин. Малакалар содда ва мураккаб бўлиши мумкин. Масалан, машина ҳайдаш, мусиқа чалиш, касб эгаллаш мураккаб малака, мих қоқиш, ўтин арралаш-содда малака ҳисобланади. Малакаларни машқ қилиш натижасида эгалланади. Шахсда малакадан ташқари одатлар ҳам бўлади. Одат киши қалбига ўрнашиб, унинг эҳтиёжига айланиб қолган ҳаракатлардир. Масалан, эрталаб туриб ювиниш, овқатланиш, озода юриш кабилар. Одатлар ижобий ва салбий бўлади. Салбий одатларга ёлгон гапириш, ичиш, чекиш кабилар киради. Малака ва одатларнинг нерв-физиологик асосларини шартли рефлекснинг ҳосил бўлиш механизми ташкил қилади. Бу шартли рефлекс оддий эмас, балки динамик стереотип тарзидаги, яъни такрорлаш натижасида мустаҳкамланган шартли рефлекслар мажмуасидан иборат. Масалан, бола болалар боғчасига ўргангунча қийналади, чунки ундаги шароитга уларда динамик стереотип ҳосил бўлади. Янги ҳосил қилинадиган малакалар илгари ҳосил қилинган малакаларга боғлиқ бўлади. Илгариги малакалар янгисига ижобий таъсир қилса, малакаларнинг кучайиши кузатилади. Масалан, чет тилларидан бирортасини ўрганган одам бошқа бир чет тилини ўрганишда қийналмайди. Агар илгариги малака янгисини ҳосил қилишга салбий таъсир қилса малакалар **интерференцияси** дейилади. Масалан, бир соҳада ишлаган одам бугунлай бошқа соҳага ўтса қийналади. Шахс шуғулланаётган иши билан узоқ вақт шуғулланмаса малакалар сўниши ҳодисаси кузатилади. Бу малакаларнинг диавтоматизацияси дейилади. Малакаларнинг ҳосил бўлиш негизи ва мустаҳкамланиши одамнинг ёшига боғлиқ, масалан тилга 4-5 ёшда тез ўрганилади. Ҳунар эгаллаш 12-13 ёшда тез ўрганилади. Малакаларнинг мустаҳкамлиги қизиқишларга, шахснинг индивидуал хусусиятларига боғлиқ, асаб тизимига боғлиқ бўлади. Масалан, холерикларда малака тез, меланхоликларда секин ҳосил бўлади.

10-илова

**1-ўқув топширик
ФСМУ технологияси**

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Малака ва унинг инсон ҳаётидаги ўрнини қандай баҳолайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Инсон одатлар унинг ижобий ва салбий томонларини нимада деб ўйлайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

Шахс тушунчанинг моҳиятини изоҳланг?
Индивид, шахс, индивидуаллик тушунчаларининг мазмунини асосланг?
Шахс фаоллиги тушунчаларининг моҳиятига нималардан иборат?
Шахс шаклланишига таъсир этувчи омилларни аниқланг?
Шахснинг малака ва одатларининг мазмуни нима билан белгиланади?
Шахснинг психологик тузилиш моделлари таҳлилини кўрсатинг?

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1. Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

7-МАВЗУ ДИҚҚАТ

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1. Дикқат ҳақида тушунча 2. Дикқатнинг нерв физиологик асослари 3. Дикқат турлари 4. Дикқат хусусиятлари
Ўқув машғулотининг мақсади: дикқат, йўналтириш, дикқат турлари дикқат хусусиятлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1. Дикқат ҳақида тушунча, йўналтириш, йўналганлик, дикқатнинг ташқи аломатлари тўғрисида маълумотлар бериш	1. Дикқат ҳақида тушунча, йўналтириш, йўналганлик, дикқатнинг ташқи аломатлари тўғрисида маълумотлар бериш
2. Дикқатнинг нерв физиологик асослари, И.П.Павлов, А.Ухтомскийларнинг назарияларнинг мазмун моҳияти юзасидан билимларга эга бўлиши	2. Дикқатнинг нерв физиологик асослари, И.П.Павлов, А.Ухтомскийларнинг назарияларнинг мазмун моҳияти юзасидан билимларга эга бўлиши
3. Дикқат турлари, ихтиёрсиз, ихтиёрий, итиёрийдан сўнгги дикқат турларига доир фикрларни таҳлил қилиш	3. Дикқат турлари, ихтиёрсиз, ихтиёрий, итиёрийдан сўнгги дикқат турларига доир фикрларни таҳлил қилиш
4. Дикқат хусусиятлари, дикқатнинг кучи ва барқарорлиги, кўлами, бўлинувчанлиги, кўчувчанлигига оид материаллар билан танишиш	4. Дикқат хусусиятлари, дикқатнинг кучи ва барқарорлиги, кўлами, бўлинувчанлиги, кўчувчанлигига оид материаллар билан танишиш
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси “ФСМУ” услуги, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Дикқат-бу...” (4-илова).	Ёзади, саволларга жавоб беради.

	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “И.П.Павлов ва А.Ухтомискийларнинг диққатнинг нерв физиологик асослари борасидаги назариялариданги ўшашлик ва фаркли жиҳатлар нималардан иборат?” 6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Диққатнинг турларига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” оркали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиририб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда қўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик қўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: ДИҚҚАТ Режа: Диққат ҳақида тушунча Диққатнинг нерв физиологик асослари Диққат турлари Диққат хусусиятлари Ўқув машғулотининг мақсади: диққат, йўналтириш, йўналганлик, диққат турлари, хусусиятлари ҳақидаги билимларни шакллантириш. Ўқув фаолиятининг натижаси: Талабаларга диққат, йўналтириш, йўналганлик, диққат турлари, хусусиятлари ҳақида дастлабки билимлар бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология фанини ўрганиш объекти эканлиги асослаб берилди.</p>
--

--

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “кониқарли”

Диққат ҳақида тушунча

Одамга ҳар бир дақиқада атроф-муҳитдан жуда кўп нарса ва ҳодисалар таъсир этиб туради. Лекин одамга таъсир этаётган бу нарса ва ҳодисаларнинг ҳаммаси бир хил аниқликда акс эттирилмайди. Улардан айримлари аниқ яққол акс эттирилса, бошқа бирлари шунчаки жуда хира акс эттирилади, ёки умуман акс эттирилмайди. Бу эса ана шу одамга таъсир этаётган нарсаларга диққатнинг қай даражада қаратилишига боғлиқдир. Демак, диққатимиз қаратилган нарса ва ҳодисалар аниқ ва тўла акс эттирилади. П.И.Иванов томонидан диққат деб- онгни бир нуктага тўплаб муайян бир объектга актив қаратилишга айтилади. Ф.Н.Добринин, Н.В.Кузьмина, И.В.Страхов, М.В.Гамезо, Н.Ф.Гоноболин ва бошқаларнинг фикрича, диққатнинг вужудга келиши онгнинг бир нуктага тўпланиши онг доирасининг торайишини билдиради, гуёки онг доираси бир мунча тигизланади. Е.Б.Пирогованинг таъкидлашича, томонидан диққат индивиднинг ҳиссий, ақлий ёки ҳаракатлантирувчи фаоллиги даражасининг оширилишини тақозо этадиган тарзда онгнинг йўналтирилганлиги ва бирор нарсага қаратилганлигидир. Диққат шундай муҳим жараёнлики, у одамнинг барча фаолиятларида албатта иштирок қилади. Энг содда фаолиятдан тортиб энг мураккаб фаолиятни ҳам диққатнинг иштирокисиз бажариш мутлақо мумкин эмас. Шунинг учун диққатнинг инсон ҳаётидаги роли бениҳоя каттадир. Жумладан, француз олими Кювье гениалликни чидамли диққат деб таърифлаши, Ньютоннинг кашфиёт фикрни доимо шу масалага қаратилиш жараёни, дейиши, К.Д.Ушинскийнинг «диққат руҳий ҳаётимизнинг шундай ягона эшигидирки, онгимизга қарадиган нарсаларнинг барчаси шу эшик орқали ўтиб қиради» деган фикрлари унинг аҳамиятини билдиради. Ҳақиқатдан ҳам диққат эшигидан ташқарида қолган нарса онгимизга етиб бормайди.

**1-ўқув топшириқ
3x4 оранайзерини тўлдиринг**

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Диққат –бу

Диққатнинг нерв-физиологик асослари

Одамга ҳар бир дақиқада таъсир қилиб турадиган қўзғатувчилар турлича рефлексларга сабаб бўлади. Чунки ҳар қандай рефлекс организмнинг ташқи таъсиротга берадиган қонуний жавоб реакциясидир. Диққатнинг нерв-физиологик асосида ориентировка ёки текшириш деб аталадиган махсус рефлекс ётади. Бундай рефлексни академик И.П.Павлов махсус ибора билан «бу нима гап рефлекс» деб ҳам атайди. Ана шу рефлекс одатда организмга тўсатдан бирорга янги нарсанинг таъсири ёки ҳаддан ташқари кучли таъсирот орқали ҳосил бўлади. Ориентировка ёки текшириш рефлекс диққатнинг физиологик асоси ҳисобланади, чунки бу рефлекс бош мия ярим шарларининг пўстида кучли қўзғалиш жараёнидан иборат бўлади. Бошқача қилиб айтганда ҳар бир дақиқада организмга турли нарсаларнинг таъсиридан ҳосил бўлган

кўзгалишларга нисбатан ориентировка ёки текшириш рефлексии айни чоғда нисбатан кучли (яъни оптимал) кўзгалиш манбаини юзага келтиради. А.А.Ухтомский томонидан илгари сурилган доминантлик тамойили ҳам диққатнинг физиологик асосларини аниқлаш учун катта аҳамиятга эга. Доминантлик тамойилига мувофиқ мияда кўзгалишнинг ҳар доим устун турадиган ҳукмрон ўчоғи мавжуд бўлади, бу ҳукмрон кўзгалиш ўчоғи айнан шу дамда мияга таъсир қилиб, унда юзага келаётган ҳамма кўзгалишларни қандайдир равишда ўзига тортиб олади ва бунинг натижасида бошқа кўзгалишларга нисбатан унинг ҳукмронлиги янада ошиб боради. Нерв тизими фаолиятининг табиати кўзгалишнинг ҳукмрон бўлиши ёки доминантнинг мавжудлиги билан асосланади.

6-илова

1-ўқув топширик “Муаммо” организерини тўлдириг

Диққатнинг нерв-физиологик асосларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
И.П.Павлов ва А.Ухтомскийларнинг диққатнинг нерв физиологик асослари борасидаги назариялариданги ўшашлик ва фарқли жиҳатлар нималардан иборат?		

7-илова

Диққатнинг турлари

Айрим адабиётларда диққатнинг иккита ва айримларида учта деб кўрсатилади. Улар ихтиёрсиз диққат, ихтиёрий диққат ва ихтиёрийдан сўнгги диққат турларидан иборатдир. **Ихтиёрсиз диққат** деб тўсатдан таъсир қилган бирор сабаб туфайли бизнинг хоҳишимиздан ташқари ҳосил бўладиган диққатга айтилади. **Ихтиёрий диққат** деб, олдиндан белгиланган қатъий бир мақсад асосида ва онгли равишда диққатимизни маълум бир нарса ва ҳодисаларга қаратишимизга айтилади. Ихтиёрий ва ихтиёрсиз диққатдан ташқари унинг яна бир алоҳида турини ихтиёрийдан сўнгги диққатни кўрсатиб ўтиш мумкин. Бу тушунча психологияга Н.Ф.Добринин томонидан киритилган. Агар мақсадга қаратилган фаолиятда шахс учун диққатнинг ихтиёрий тўпланганидаги каби фақат фаолият натижаси эмас, балки унинг мазмуни ва жараёнининг ўзи қизиқарли ва аҳамиятли бўлса ихтиёрийдан сўнгги диққат деб тушуниш мумкин. Бу ҳолда фаолият кишини шу қадар қизиқтириб юборадик, у диққатни объектга қаратиш учун сезиларли иродавий куч-ғайрат сарфламаса ҳам бўлаверади. Шундай қилиб, ихтиёрийдан сўнгги диққат ихтиёрий диққатдан кейин намоён бўлган ҳолда шунинг ўзидангина иборат деб ҳисоблаш мумкин эмас. Масалан, юқори синф ўқувчиси имтиҳонга тайёрланаётиб қийин китобни қисқача мазмунини ёзиб чиқар экан, олдинига ўзини диққат-эътиборли бўлишга, чалғимасликка мажбур қилади. Лекин кейинчалик у ишга шундай қизиқиб кетадики, оқибатда уни китобдан чалғитиш қийин бўлади. Даставвал иродавий куч-ғайратлар мададига таянган диққат ихтиёрийдан сўнгги диққатга айланади. Ихтиёрийдан сўнгги диққат бирор нарсага узоқ вақт давомида жуда ҳам барқарор қаратилиши билан белгиланади, кўпроқ юқори даражадаги жадал ва унумли ақлий фаолиятнинг барча турдаги меҳнатнинг юксак унумдорлигини асосли равишда ана шундай диққат тури билан боғлиқ деб ҳисоблайдилар.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол

Ихтиёрсиз диққатнинг инсон ҳаётидаги ўрни

	нималардан иборат?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Ихтиёрий диққат инсон фаолиятини таъминловчи омил эканлигини асосланг?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Диққат хусусиятлари

Одамнинг диққати бир қанча хусусиятларга эга бўлиб, улардан асосийлари – диққатнинг кучи ва барқарорлиги, диққатнинг кўлами, диққатнинг бўлинувчанлиги ва диққатнинг кўчувчанлигидан иборатдир. Диққатнинг кучи ва барқарорлигига кўра одамларнинг диққатлари ўзининг кучи ва барқарорлиги жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади. Айрим одамларнинг диққати кучли ва барқарор бўлса, бошқа бир одамларнинг диққати кучсиз ва бекарор бўлади. **Диққатнинг кучи ва барқарорлиги** деб, одам ўз диққатини бирор нарса ёки ходисага узок муддат давомида муттасил қаратиб тура олишига айтилади. Одамлар ўз диққатларининг кўлами жиҳатидан ҳам бир-бирларидан фарқ қиладилар. Айрим одамлар диққатининг кўлами кенг бўлса, бошқа бир одамлар диққатининг кўлами торроқ бўлади. Диққатнинг кўлами айни бир вақтда одамнинг идрокига сиғиши мумкин бўлган нарсалар миқдори билан белгиланади. Бошқачароқ қилиб айтганда, идрок қилиш жараёнида диққатимиз қаратилган нарсалардан қанчасини онгимизга сиғдира олишимиз диққатнинг кўламини ташкил этади. Одамнинг диққати бир вақтда фақат битта нарсагагина эмас, балки иккита ёки учта нарсага ҳам бирданига қаратилиши мумкин. Ана шундай пайтларда диққатнинг бўлиниши талаб қилинади. Демак, **диққатнинг бўлиниши** деганда биз айни бир вақтда диққатимизни икки ёки уч нарсага қаратишимизга айтамыз. Агар диққатимиз битта нарсага қаратилган бўлса, яъни диққатимиз битта нарса устида тўпланган бўлса, уни концентра-циялашган (тўпланган) диққат деб юритилади. Бунинг аксинча агар диққатимиз айни бир вақтда бир неча нарсага қаратилган бўлса, буни бўлинган, диққат деб юритилади. **Диққатнинг кўчувчанлиги** одамнинг диққати ҳар доим бир нарсадан иккинчи бир нарсага, бир фаолиятдан иккинчи фаолиятга кўчиб туради. Диққатнинг ана шундай хусусиятини диққатнинг кўчувчанлиги деб юритилади. Диққатнинг кўчувчанлиги диққатнинг бўлунувчанлиги билан боғлиқ хусусиятдир. Юқорида айтиб ўтганимиздек, диққатнинг айни бир вақтда бирданига бир неча нарсага қаратилиши, яъни диққатнинг бўлиниши ўз моҳияти жиҳатидан диққатнинг бир нарсадан иккинчи нарсага жуда тез кўчишидан иборатдир.

10-илова

1-ўқув топширик

ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Диққатнинг кучи ва барқарорлиги нималарга боғлиқ?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Диққатнинг бўлинувчанлиги ва кўчувчанлиги
-------	---

8-Мавзу СЕЗГИ	
Дарсни олиб бориш технологияси	
Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1. Сезги ҳақида тушунча 2. Сезгиларнинг нерв-физиологик асослари 3. Сезгиларнинг таснифи 4. Сезги турлари
Ўқув машғулотининг мақсади: сезги, анализатор, экстрорецептив, интерорецептив, пропрорецептив сезгилар, сезги турлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1. Сезги ҳақида тушунча, инсон ҳаётида сезгиларнинг ўрни тўғрисида маълумотлар бериш	1. Сезги ҳақида тушунча, инсон ҳаётида сезгиларнинг ўрни тўғрисида маълумотларни олади
2. Сезгиларнинг нерв физиологик асослари, анализатор, рецептор, нерв йўллари, бош мия пўстлоқ маркази борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2. Сезгиларнинг нерв физиологик асослари, анализатор, рецептор, нерв йўллари, бош мия пўстлоқ маркази борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлайди
3. Сезгиларнинг таснифи, экстрорецептив, интерорецептив, пропрорецептив сезгиларга доир билимларга эга бўлиш	3. Сезгиларнинг таснифи, экстрорецептив, интерорецептив, пропрорецептив сезгиларга доир билимларга эга бўлади
4. Сезги турлари, кўриш, эшитиш, ҳид билиш, таъм билиш, органик, статик, мускул-ҳаракат сезгиларига оид материаллар билан танишиш	4. Сезги турлари, кўриш, эшитиш, ҳид билиш, таъм билиш, органик, статик, мускул-ҳаракат сезгиларига оид материаллар билан танишади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топшириқ

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Сезги-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Анализатор сезги ҳосил бўлишининг асосий механизми эканлигини тушунтиринг?” (6-	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар

	илова) 2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Сезгиларнинг таснифига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттириб, уларга “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдиради.

1-илова

<p>МАВЗУ: СЕЗГИ</p> <p>Режа:</p> <p>1. Сезги ҳақида тушунча</p> <p>2.Сезгиларнинг нерв-физиологик асослари</p> <p>3.Сезгиларнинг таснифи</p> <p>4.Сезги турлари</p> <p>Ўқув машғулотининг мақсади: сезги , анализатор, рецептор, сезгиларнинг таснифи, турлари ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: сезги , анализатор, рецептор, сезгиларнинг таснифи, турлари ҳақида дастлабки маълумотлар захирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5	Мисоллар билан муаммога ечим	Гуруҳ аъзоларининг	Жами балл
----------	---------------------------------------	------------------------------	--------------------	-----------

	балл	топиши 0-5 балл	фаоллиги 0-5 балл	

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Сезги ҳақида тушунча

Теварак-атрофимиздаги нарса ва ҳодисаларнинг турли хил белги ҳамда хусусиятлари ҳар доим ҳам бизнинг сезги аъзоларимизга таъсир этиб туради. Натижада бизда турли сезгилар ҳосил бўлади. Чунончи, нурларнинг кўзимизга таъсир қилиши натижасида кўриш сезгиси, ҳар хил тезлик ва кучланишдаги ҳаво тўлқинларининг қулоғимизга таъсир этиши натижасида эшитиш сезгиси, нафас олиш пайтида ҳаво билан бирга бурун бўшлиғига кирган ҳар турли модда заррачаларининг таъсири натижасида ҳид сезгиси, бирор нарсага қўлимиз ёки баданимизга тегиб таъсир этиш натижасида тери (тактил – бирор нарсанинг теримизга тегиши) ёки босим сезгиси ва шу каби сезгилар ҳар доим ҳосил бўлади. Демак, **сезги** деб, атрофимиздаги нарса ва ҳодисаларнинг сезги аъзоларимизга бевосита таъсир этиши натижасида уларнинг айрим белги ва хусусиятларини миямизда акс эттирилишини айтаемиз. Сезги билиш жараёнлари ичида оддий психологик жараён бўлиб, ташқи оламдаги нарса ва ҳодисаларни акс эттиради. Ташқи оламдан келаётган кўзғатувчиларнинг муайян рецепторларга бевосита таъсир этиш орқали айрим белги ва хусусиятларни ва организм ички ҳолатини акс эттиради. Маълумки, инсондан сезишнинг дастлабки босқичи ҳиссий билишдан бошланиб, кейинчалик у мантиқий билишга ўтади. Сезги ҳам оддий психологик жараён бўлгани билан унинг юзага келиши ўз-ўзидан ҳосил бўлмайди.

4-илова

1-ўқув топшириқ

3x4 оранайзерини тўлдириш

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Сезги –бу

5-илова

Сезгиларнинг нерв физиологик асослари

Маълумки, сезгилар фақатгина ташқи таъсирлар натижасида ҳосил бўлмай, балки организмнинг ички ҳолатида ҳам амалга оширилади. Сезги нерв тизимининг у ёки бу кўзғатувчидан таъсирланувчи реакциялари тарзида ҳосил бўлади ва ҳар қандай психик ҳодиса каби рефлекторлик хусусиятига эгадир. Сезгиларнинг нерв – физиологик асосини кўзғатувчининг ўзига айнан ўхшайдиган анализаторга таъсири натижасида ҳосил бўладиган нерв жараёни ташкил қилади. Шунингдек, сезгиларнинг нерв физиологик асосини ўрганишда И.П.Павлов таъбири билан айтганда анализатор аппарати ташкил этади. **Анализатор** – ташқи ва ички муҳитдан келадиган таъсиротларни қабул қилиб олиб, физиологик жараён бўлган кўзғалишни психик жараёнга, яъни сезгиларга айланттирувчи нерв механизмлари тизими. Анализатор аппарати 3 қисмдан ташкил топган бўлиб, улар қуйидагилардан иборат: периферик (рецептор) – ташқи кувватни нерв жараёнига ўтказадиган махсус трансформатор қисми; анализаторнинг периферик бўлимининг марказий анализатор билан боғлайдиган йўллари очадиган афферент (марказга интилувчи) ва эфферент (марказдан қочувчи) нервлар; анализаторнинг периферик бўлимларидан келадиган нерв сигналларининг қайта ишланиши содир бўладиган қобик ости ва қобик бўлимлари.

6-илова

1-ўқув топшириқ

“Муаммо” оранайзерини тўлдириш

Сезгиларнинг нерв физиологик асосларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Анализатор сезги ҳосил бўлишининг асосий механизми эканлигини тушунтиринг?		

7-илова

Сезгиларнинг таснифи

Сезгилар қайси аъзолар ёрдамида ҳосил қилинишига қараб, қуйидаги турларга, яъни кўриш, эшитиш, хид билиш, таъм билиш, тери, мускул–ҳаракат, органик сезгиларга ажратилади. Улар сезги аъзолари қаерда жойлашганлигига қараб тавсифланади. Жаҳон психологияси фанининг сўнгги ютуқлари ҳамда атамаларига биноан сезгилар қуйидагича классификация қилинади. Ушбу таснифланишнинг дастлабки кўриниши инглиз олими Ч.Шеррингтонга тааллуқлидир. У рецепторнинг қаерда жойлашганлигига қараб, сезгиларни уч турга бўлади. Ташқи муҳитдаги нарса ва ҳодисаларнинг хусусиятларини акс эттиришга мослашган ҳамда рецепторлари тананинг сиртки қисмида жойлашган сезгилар, яъни **экстрорецептив** сезгилар; Ички тана аъзолари ҳолатларини акс эттирувчи ҳамда рецепторлари ички тана аъзоларида, тўқималарда жойлашган сезгилар, яъни **интерорецептив** сезгилар. Танамиз ва гавдамизнинг ҳолати ҳамда ҳаракатлари ҳақида маълумот (ахборот, хабар) берувчи мускулларда, боғловчи пайларда, мушакларда жойлашган сезгилар, яъни **проприорецептив** сезгилар.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Экстрорецептив сезгилар танада қандай функцияни бажаради?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Интерорецептив ва проприорецептив сезгилар ўртасидаги алоқадорлик нималарда кўринади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Сезгиларнинг турлари

Психология фанида учта катта гуруҳга ажратилган сезгилар (экстрорецептив, проприорецептив, интрорецептив) ўз навбатида қуйидаги турларга ажратилади: Инсонлар томонидан ранг ва ёруғликни сезиш кўриш сезгилари орқали амалга ошади ва сезиладиган ранглар **хроматик** ва **ахроматик** турларга бўлинади. Психофизиологик қонунга кўра ёруғлик нурлари учбурчак шиша призма орқали ўтиб синганда ҳосил бўладиган ранг **хроматик ранглар** деб аталиб, уларга камалак ранглар, яъни қизил, зарғалдоқ, сариқ, яшил, ҳаво ранг, кўк, бинафша тусларини қамраб олади. Одатда оқ ранг, қора ранг, кулранг ва уларнинг турлича кўринишлари **ахроматик ранглар** деб номланади. Эшитиш сезгилари товушларни эшитишдан иборат бўлиб, мусиқавий ва шовқинли товушларни акс эттиради. Одатда товушлар оддий ва

мураккаб турларга ажратилади, уларнинг биринчиси тонли, иккинчиси эса бир неча тондан ташкил топади. Тонлардан бири асосий тон ҳисобланиб, у товушнинг баландини, кучини белгилайди, бошқалари келувчи товушлар саналиб, улар обертонлар дейилади. Мусиқа асбобларидан таралаётган товушларнинг ўзига хослиги фан тилида тембр деб аталади. Ҳатто нутқ товушлари ҳам оҳангли товушлар (унли товушлар) ёки шовқинлардан (ундош товушлар) ташкил топган бўлади. Ҳид билиш сезгиларига ҳидларни ҳис қилиш киради ва уларнинг органи бурун қавагининг юқори томони ҳисобланиб, бу ерда ҳид билиш хужайралари ҳамда сезувчи нерв тармоқлари жойлашган. Улар шиллик пардаларда ботиб туради. Таъм билиш сезгилари ширин, аччиқ, нордон, шўр сингари мазаларни ҳис қилиш билан тавсифланади. Таъм билиш сезгиларининг органи тилнинг юзаси ва танглайнинг юмшоқ қисмидан ташкил топган. Тилнинг шиллик пардасида махсус таъм билиш сўргичлари мавжуд бўлиб, уларнинг таркиби таёқчасимон хужайралардан тузилган махсус таъм билиш “куртақлари”га эга. Таъм билиш сўргичлари тил юзасида бир текис тақсимланмаганлиги учун унинг орқа қисми аччиқни, учи ширин мазани, четлари эса нордон мазани сезади. Лекин уларнинг ўртаси бўлса мазани акс эттира олмайди. Таъм билиш сўргичларининг хужайрали қисмларида махсус сезувчи нервларнинг чекка учлари жойлашган, улар таъм билиш органидаги кўзгалишни бош мияга узатиб туради, унинг марказларига яқин жойлашган. Тери сезгилари таркиби туйиш ва ҳарорат турларидан иборат бўлиб, уларнинг бундай номланишининг бош омили бу рецепторларнинг таркиби ва организмнинг ташқи шиллик пардаларида жойлашганлигидадир. Мускул-ҳаракат сезгилари мотор сезгилар деб номланиб, уларга оғирликни, қаршилиқни, органлар ҳаракатини билиш сезгилари киради. Уларнинг органлари–гавда мускуллари, пайлар, бўғимлардан иборатдир. Органларнинг таркибида сезувчи нервларнинг чекка тармоқлари мавжуд бўлиб, уларнинг таъсирида ҳаракат ва статик сезгилар вужудга келади. Органик сезгиларнинг рецепторлари ички органларда, қизилўнғач, меъда, ичак, қон томирлари, ўпка ва шу кабиларда жойлашган бўлади. Ички органлардаги жараёнлар органик сезгилар рецепторларининг кўзгатувчи-ларидир.

10-илова

1-ўқув топшириқ
“Тушунчалар таҳлили” органиайзерини тўлдириш
 1-гурӯҳ

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Кўриш сезгиси	
Эшитиш сезгиси	
Таъм билиш сезгиси	
Органик сезги	

2-гурӯҳ

Тушунчалар	Мазмуни
Мускул ҳаракат сезгиси	
Тери сезгиси	
Ҳид билиш	
Статик сезгилар	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Сезги тушунчасининг мазмунини изоҳланг?
- Сезгиларнинг нерв физиологик асослари нималар билан белгиланади?
- Сезги қандай асосга кўра класификация қилинган?
- Сезгиларнинг турларини сананг?
- Сезги соҳасидаги қонуниятларни изоҳланг?
- Психология фанида сезги назарияларининг моҳиятини изоҳланг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қоидаси

1. Маъруза матнни ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

- мен билган маълумотни инкор қилади
 ? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот
 2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

9-Мавзу	ИДРОК
----------------	--------------

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1. Идрок ҳақида тушунча 2.Идрокнинг нерв-физиологик асослари 3.Идрокнинг хоссалари 4. Идрокнинг таснифи
Ўқув машғулотининг мақсади: идрок, кузатиш, кузатувчанлик, объект ва фон, апперцепция, константлиги, иллюзия, галлюцинация, идрокнинг таснифи ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Идрок ҳақида тушунча, идрокнинг билиш жараёнлари билан боғлиқлиги тўғрисида маълумотлар бериш	1.Идрок ҳақида тушунча, идрокнинг билиш жараёнлари билан боғлиқлиги тўғрисида маълумотлар берилади
2. Идрокнинг нерв физиологик асослари, мураккаб аналитик-синтетик асослар борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2. Идрокнинг нерв физиологик асослари, мураккаб аналитик-синтетик асослар борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади
3. Идрокнинг хоссалари, кузатиш, кузатувчанлик, объект ва фон, апперцепция, константлиги, иллюзия, галлюцинация тушунчаларига доир билимларга эга бўлиш	3. Идрокнинг хоссалари, кузатиш, кузатувчанлик, объект ва фон, апперцепция, константлиги, иллюзия, галлюцинация тушунчаларига доир билимларга эга бўлинади
4. Идрокнинг таснифи, вақтни, ҳаракатни, фазони идрок қилишга оид материаллар билан танишиш	4. Идрокнинг таснифи, вақтни, ҳаракатни, фазони идрок қилишга оид материаллар билан танишилади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “ФСМУ” услуги, , инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Идрок-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Идрок жараёнини юзага келиш	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар

	механизми нимадан иборат эканлигини тушунтиринг?”(6-илова)	
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Идрокнинг хоссаларига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиртириб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдиради.

1-илова

<p>МАВЗУ: ИДРОК</p> <p>Режа:</p> <p>1. Идрок ҳақида тушунча</p> <p>2.Идрокнинг нерв-физиологик асослари</p> <p>3.Идрокнинг хоссалари</p> <p>4. Идрокнинг таснифи</p> <p>Ўқув машғулотининг мақсади: идрок, кузатиш, кузатувчанлик, идрокда объект, фон, апперцепция, иллюзия, галлюцинация, идрокнинг таснифи ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга идрок, кузатиш, кузатувчанлик, идрокда объект, фон, апперцепция, иллюзия, галлюцинация, идрокнинг таснифи ҳақида дастлабки маълумотлар захирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>
--

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гурухлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гурух аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Идрок ҳақида тушунча

Идрок сезгиларга нисбатан мураккаб ва мазмундор психик жараён бўлиб, барча руҳий ҳолатлар, хусусиятлар, хоссалар ва инсон онгининг яхлит мазмуни эгалланган билимлар, тажрибалар, кўникмалар бир даврнинг ўзида намоён бўлади, акс эттиришда иштирок этади. **Идрок**-деб сезги аъзоларига бевосита таъсир этиб турган нарса-ҳодисалар образларини киши онгида бир бутун ҳолда акс эттирилишига айтилади. Киши нарса-ҳодисаларнинг айрим хоссаларини сезади. Уни бир бутун ҳолда идрок қилади. Чунки нарса ва хосса бир-биридан ажралган ҳолда мавжуд бўлмайди. Одам нарсаларни идрок қилаётганда унинг айрим хоссаларини сезади. Масалан: чакмоқ қандни идрок қилинади, унинг ширинлиги сезилади. Қуёшни идрок қилинади, унинг иссиқлиги сезилади ва бошқалар. Идрок кўзгатувчиларнинг айрим хусусиятларини акс эттирувчи сезгилардан фарқ қилиб, нарсани бутунлигича, яхлитлигича, унинг ҳамма хусусиятлари билан биргаликда акс эттирилади. Шунинг учун идрок айрим сезгиларнинг оддий йиғиндисидан иборатдир, деган хулоса чиқариб бўлмайди. Идрок ўзига хос тузилишга эга бўлган ҳиссий билишнинг сифат жиҳатидан янги юксакроқ босқичидир. Сезгилар энг оддий элементар психик жараёндр. Идрок эса сезгиларга қараганда мураккаб психик жараён ҳисобланади. Идрокнинг мураккаблиги куйидагиларда ифодаланади: Ҳар бир идрок таркибига айна вақтда бир неча сезги қиради. Масалан, қовунни идрок қилиш, бунда куйидаги сезгилар иштирок этади, қовуннинг шакли ва рангини акс эттирувчи кўриш сезгиси, ҳидини акс эттирувчи ҳид сезгиси, мазасини акс эттирувчи таъм билиш сезгиси, ҳаракатини акс эттирувчи тери сезгиси ва бошқалар. Бу сезгилар таҳлил ёрдамида ажратиб олинади ва идрокнинг перцептив томонини ташкил қилади. Улар иштирокида нарсанинг барча хоссалари бир бутун ҳолда акс эттирилади. Бу эса идрокнинг перцептив томонини ташкил қилади. Ҳар бир идрок таркибига кишининг ўтмишда ҳосил қилинган билим ва тажрибалари қиради.

4-илова

1-ўқув топширик 3x4 оранайзерини тўлдиринг

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Идрок –бу

5-илова

Идрокнинг нерв физиологик асослари

Идрок ҳам сезги каби рефлектор жараён ҳисобланади. И.П.Павлов бўйича идрокнинг негизини теварак-атрофимиздаги нарса ва ҳодисалар рецепторларга таъсир этиши натижасида бош миyanинг катта ярим шарлари қобиғида ҳосил бўладиган шартли рефлексларнинг муваққат нерв боғланишлари ташкил этади. Ташқи оламдаги нарсалар ва ҳодисалар комплекс кўзгатувчи сифатида хизмат қилади. Анализаторларнинг қобиқ бўлинмалар ўзагида ана шу комплекс кўзгатувчиларнинг мураккаб таҳлили ва синтези амалга оширилади. Идрок сезгиларга қараганда миyanинг анча юксак даражадаги таҳлил қилиш, умумлаштириш фаолияти ҳисобланади. Таҳлил қилмасдан туриб, идрокнинг анланган бўлиши мумкин эмас. Жумладан, нотаниш хорижий тилда айтилган нутқ бошдан-оёқ товушлар оқими тарзида идрок этилади. Нутқнинг анланган ҳолда идрок этилиши, яъни у тушуниши учун нутқнинг алоҳида ибораларга моҳият эътибори билан сўзларга ажратиш шартидир. Айна пайтда нутқни идрок этиш жараёнида таҳлил билан баб- баравар тарзда синтез қилинади, шу туфайли биз алоҳида тарқоқ товушларни эмас, балки сўзларни ва ибораларни идрок этамиз. Муваққат нерв боғланишларининг ўрнатилиши синтезнинг негизини ташкил қилади. Идрокнинг негизи нерв боғланишларининг икки туридан, битта анализатор доирасида ҳосил

бўладиган боғланишлардан ва анализаторлараро боғланишлардан таркиб топади. Биринчи ҳолат организмга битта модалликдаги комплекс кўзғатувчи таъсир этганда кузатилади. Эшитиш анализаторларига таъсир қиладиган алоҳида товушларнинг ўзига хос бирикмасидан иборат куй ана шундай кўзғатувчи бўлиши мумкин. Ушбу комплекснинг ҳаммаси битта мураккаб кўзғатувчи сифатида таъсир қилади.

6-илова

1-ўқув топшириқ “Муаммо” организерини тўлдириш

Идрок нерв физиологик асосларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Идрок жараёнини юзага келиш механизми нимадан иборат эканлигини тушунтириш?		

7-илова

Идрокнинг хоссалари

Идрокнинг ўзига хос жуда муҳим хусусиятларидан яна бири кузатувчанликдир. Умуман олганда идрок жараёнининг ҳаммаси кузатиш билан ҳар доим узвий боғлиқ. Чунки одам идрок қилаётганида ниманидир кузатади. Лекин ихтиёрсиз идрок жараёнидаги кузатиладиган нарса ва ҳодисалар одамнинг эсида сақланиб қола бормади. Кузатишнинг муваффақияти олдиндан қўйиладиган тайёргарликка, кишининг билим ва тажрибаларига, диққатининг кучига ва фикрлаш фаоллигига боғлиқ. Кишининг режали, тизимли ва давомли ихтиёрий идрок қилиш қобилиятини **кузатувчанлик** дейилади. Кузатувчанлик шахснинг шундай хислатидирки, бунда у нарса ва ҳодисаларнинг унга билинмайдиган муҳим характерли хусусиятларини пайқай олади. Идрок қилинадиган нарсани ўраб турган бошқа нарса, жисм ёки ҳодисаларга нисбатан **объект** ҳисобланиб, объектнинг атрофдагилари эса **фон** дейилади. Масалан, ўқитувчи бир дарсда бир неча ўқувчилардан сўрайди. Ҳар сафар сўраётганларни кўради. Чақирилган ўқувчи унинг жавоби хатти-ҳаракати идрок объекти ҳисобланади. **Апперцепция** – идрок жараёнини шахснинг олдинги билимлари, шахсий ва ижтимоий тажрибалари, қизиқишлари, мотивацияси, эҳтиёжлари ва одатлари, умуман руҳий ҳаётининг барча мазмуни билан белгиланишидир. Апперцепция ҳодисаси туфайли одамлар ўзаро идрокнинг мазмуни билан бир-бирларидан муайян даражада тафовутланадилар, яъни улар айнан бир хил нарсани узининг билими, савияси, нуктаи назари, дунёқараши ва ижтимоий келиб чиқишига асосланган ҳолда турлича идрок қиладилар ҳамда акс эттирадилар. Идрокнинг **константлиги** деганда биз идрок қилишдан онгимизда ҳосил бўлган образнинг реал воқеликдаги бизга таъсир этиб турган нарсанинг табиий ҳолатига ҳар жиҳатдан мос бўлишини тушунамиз. **Иллюзия** – бизга таъсир қилаётган нарсаларни янглиш идрок қилиш демакдир. Воқеликдаги нарса ва ҳодисаларнинг тана аъзоларини қабул қилиш анализаторларга бевосита таъсир этмасдан инсон онгида турли образларнинг (овозларнинг эшитилиши, шарпаларнинг сезилиши) ҳаёлан, фикран пайдо бўлишидан иборат идрокнинг психопатологик (руҳий хасталик) ҳодисасига **галлюцинация** дейилади.

8-илова

1-ўқув топшириқ ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Кузатувчанликнинг инсон ҳаётидаги ўрни нималардан иборат?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	

У- фикрингизни умумлаштиринг	
2-гурух	
Савол	Апперцепция инсоннинг турмуш тарзи билан боғлиқми?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Идрокнинг таснифи

Фазони идрок қилиш воқелиқдаги нарса ва ҳодисаларнинг фазода эгаллаган ўрнини, шаклини, микдорини, бир-бирига нисбатан муносабатлар билиш жараёнининг шаклидир. Воқелиқни идрок қилиш орқали инсон борлиқ тўғрисида, унинг хусусиятлари, ҳажми, масофаси (ич томонни, чуқурлиги) юзасида муайян маълумотлар, хоссалар, ахборотлар тўплаш, уларни фарқлаш имкониятига эга бўлади. Фазони идрок қилиш ундаги нарсаларнинг шаклини, ҳажмини ва ўзаро муносабатларини ақс эттиришдир. Демак, фазодаги нарсалар уч ўлчовда идрок қилинади; нарсаларнинг шакли: уч бурчакли, тўрт бурчакли, куб, квадрат, доира, конус ва бошқалар. Нарсаларнинг ҳажми катта, кичик, ўртача, йирик, майда ва бошқалар. Нарсаларнинг бир-бирига ва идрок қилувчига муносабати: ўнгда, чапда, юқорида, пастда, узокда ва ҳоказо. Фазони кўриш, тери, мускул-ҳаракат органлари билан идрок қилинади. Одамда инсон томонидан вақтни идрок қилиш асосан руҳий ҳодисалар, ҳолатлар, вазиятлар, хусусиятларнинг ўзаро ўрин алмашинуви туфайли намоён бўлади ва ўзига хос тузилиши билан мазкур жараённинг бошқа шакллари билан фарқ қилиб туради. Вақтни идрок қилиш инсон томонидан ақс эттириладиган вақт бирлигининг объектив (ҳаққоний, холис) мазмунига, шахснинг ўзига нисбатан муносабатига боғлиқ бўлиб, шу мезон орқали унинг маҳсулдорлиги ўлчанади. Масалан, шахснинг эҳтиёжи мотивацияси, қизиқиши ва интилишларига мутаносиб вақт бирлигини, идрок бирлигини идрок қилган тақдирдагина вақт объектив жиҳатдан кечинмалар, ҳис-туйғуларга нисбатан шахснинг ижобий, ҳаққоний муносабатларида тез ўтгандай идрок қилинади, одатда ёқтирмаслик идрок майдонига (қамровига) номуносаблик эса шахсда зерикаш, вақт “секин” ўтиш туйғусини уйғотади. Биосфера ва носферадаги ҳаракатларни идрок қилиш жисмларнинг (баъзан нисбий жиҳатдан бошқа ижтимоий-сиёсий, табиий ҳолатларнинг) фазодаги (ижтимоий ҳаётдаги) ўрин алмашинувини бевосита (бавосита) ақс эттиришдан иборатдир. Шу сабабдан, ҳаракат таққосланмасдан идрок қилиниши илмий психологик манбаларда қайд қилиб ўтилади. Мабодо ҳаракатдаги жисм уни қуршаб турган ҳаракатсиз бошқа жисмларга таққосланган ҳолда идрок қилинса, бундай тоифадаги ҳаракат нисбатан идрок қилиш деб аталади. Агарда ҳаракатланаётган жисм ҳеч қандай нарса билан таққосланмасдан идрок қилинса, бу кўринишдаги ҳаракат эса нисбат берилмасдан нисбатсиз идрок қилиш дейилади.

10-илова

1-ўқув топшириқ ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Фазони идрок қилиш нималарга боғлиқ?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Вақтни идрок қилиш нисбий тушунчани?
Ф-фикрингизни баён этинг	

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Идрок тушунчасининг моҳиятини кўрсатинг?
- Идрокнинг нерв физиологик асосларини кўрсатинг?
- Идрокнинг мураккаблиги нималардан кўринади?
- Идрокда кузатиш ва кузатувчанликнинг моҳияти нималарда кўринади?
- Идрокда иллюзия ва галлюцинация ҳодисаларини изоҳланг?
- Идрокнинг таснифини изоҳланг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1. Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

10-Мавзу ХОТИРА

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1. Хотира ҳақида тушунча 2. Хотиранинг нерв-физиологик асослари 3. Хотира турлари 4. Хотира жараёнлари
Ўқув машғулотининг мақсади: хотира, ассоциация, хотира турлари, хотира жараёнлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1. Хотира ҳақида тушунча, хотиранинг инсон ҳаётидаги ўрни тўғрисида маълумотлар бериш	1. Хотира ҳақида тушунча, хотиранинг инсон ҳаётидаги ўрни тўғрисида маълумотлар берилади.
2. Хотиранинг нерв физиологик асослари, ўхшашлик, ёндошлик, қарама-қаршилик ассоциациялари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2. Хотиранинг нерв физиологик асослари, ўхшашлик, ёндошлик, қарама-қаршилик ассоциациялари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади.
3. Хотиранинг турлари, кўргазмалари образли, сўз мантик, кўргазмалари ҳаракат, механик хотира турларига доир билимларга эга бўлиш	3. Хотиранинг турлари, кўргазмалари образли, сўз мантик, кўргазмалари ҳаракат, механик хотира турларига доир билимларга эга бўлиш
4. Хотира жараёнлари, эсда олиб қолиш, эсда сақлаш, эсга тушириш, унутиш каби жараёнларга оид материаллар билан танишиш	4. Хотира жараёнлари, эсда олиб қолиш, эсда сақлаш, эсга тушириш, унутиш каби жараёнларга оид материаллар билан танишилади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга куйидаги тушунчани тақдим этади: “Хотира-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга куйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Нима учун ассоциация хотиранинг нерв физиологик асоси эканлигини тушунтиринг?”(6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Хотира турларига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиририб, уларга “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

МАВЗУ: ХОТИРА

Режа:

1. Хотира ҳақида тушунча
2. Хотиранинг нерв-физиологик асослари
3. Хотира турлари
4. Хотира жараёнлари

Ўқув машғулотининг мақсади: хотира, ўхшашлик, ёндошлик, қарама-қаршилик ассоциациялари, хотира турлари ва жараёнлари ҳақидаги билимларни шакллантириш.

Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга хотира, ўхшашлик, ёндошлик, қарама-қаршилик ассоциациялари, хотира турлари ва жараёнлари ҳақида дастлабки маълумотлар заҳирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Хотира ҳақида тушунча

Хотира биз илгари идрок қилган, бошдан кечирган ва бажарган ишларимизни ёдда сақлаш, кейинчалик уларни эслаш ёки хотирлаш жараёнидир. Биз ҳар куни янги нарсаларни биламиз, кун сайин билимларимиз бойиб боради. Хотира фаолиятида шахснинг ғоявий йўналиши қатта ўрин эгаллайди. Бу йўналиш унинг фаолиятини ҳаёт шароити таъсирида шакллантиради. Киши ўзининг шу фаолияти учун муҳим бўлган воқеа, ҳодисаларни яхши эслаб қолади. Аксинча, киши учун кам аҳамиятга эга бўлган нарсалар ёмон эсда қолдирилади ва тезда унутиб юборилади. Шу ўринда хотира борасидаги таърифларга қайтсак, кўпгина адабиётларда хотира тушунчаси қуйидагича таърифланади. «Индивиднинг ўз тажрибасида эсда олиб қолиши, эсда сақлаши ва кейинчалик уни яна эсга тушириши *хотира* деб аталади». Шунинг таъкидлаш жоизки, келтирилган мазкур таъриф хотиранинг мураккаб, кенг қамровли жиҳатларини тўла таъкидлаш имкониятига эга. Шахснинг йўналиши унинг қизиқишида ифодаланади. Кишининг қизиқиши хотирага аниқ ва қучли таъсир кўрсатади, яъни яхши эсда олиб қолишни таъминлайди. Биз кўпинча у ёки бу нарса ва ҳодисаларни ёмон эсда қолдираемиз. Бу хотирани ёмонлигини эмас, балки уларга қизиқиш йўқлигини кўрсатади

4-илова

1-ўқув топширик 3x4 оранайзерини тўлдиринг

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Хотира –бу

5-илова

Хотиранинг нерв физиологик асослари

Хотиранинг нерв-физиологик асосида бош мия пўстида ҳосил бўладиган шартли рефлекслар, турли ассоциатив боғланишлар ётади. Лекин, одам эсда олиб қолиш пайтида ассоциациялар ҳосил бўлганлигини мутлақо сезмайди. Ҳар хил ассоциацияларнинг ҳосил бўлганини одам кейинчалик бирор нарсани эсга тушириш пайтида бўлади. Хотиранинг нерв-физиологик механизмлари хусусида тўхталар эканмиз, сўнгги йилларда техниканинг ғоят тез ривожланиши натижасида турли эсда олиб қолувчи аппаратларга бўлган

эхтиёж бениҳоя кўпайиб кетганлигини таъкидлаш жоиз. Бу ўз навбатида хотиранинг нерв-физиологик механизмларини психолог ва физиологлардан ташқари инженерлар, биохимиклар, генетиклар ҳамда кибернетиклар томонидан ўрганилишига олиб келди. Натижада хотиранинг нерв физиологик механизмларини тушунтирувчи бир қанча янги назариялар майдонга келди. Ана шундай назариялардан энг муҳими молекулаларнинг ўзгариши билан боғлиқ бўлган биохимик назариядир. Бу назарияга кўра бирор нарса эса олиб қолиш ва эса сақлаб туриш махсус тузилишни ўзгариши билан боғлиқдир. Ўтказилган текширишларга кўра, бирор нарса эса олиб қолинганда, асосан нерв ҳужайраларининг (нейронларнинг) дендрит шохлари таркибида ўзгариш юзага келади. Улар қандайдир бошқачарок тузилишга кириб оладилар. Дендритлар тузилишидаги ҳосил бўлган ўзгариш дарров ўтиб кетадиган бўлмай, анча мустаҳкам бўлади. Шу сабабли эса олиб қолган нарса узоқ вақт хотирада сақланиб туради.

6-илова

1-ўқув топширик “Муаммо” органайзерини тўлдиринг

Хотиранинг нерв физиологик асосларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Нима учун ассоциация хотиранинг нерв физиологик асоси эканлигини тушунтиринг?		

7-илова

Хотиранинг турлари

Хотира инсоннинг ҳолати ва фаолиятининг барча соҳаларида қатнашиши туфайли унинг намоён бўлиш шакллари, ҳолатлари, шарт-шароитлари, омиллари ҳам хилма-хил кўринишга эгадирлар. Одатда хотирани муайян турларга ажратишда энг муҳим асос қилиб унинг тавсифномаси сифатида эса олиб қолиш, эса сақлаш, эса тушириш, унутиш сингари жараёнларни амалга оширувчи фаолиятининг хусусиятларига боғлиқлиги олинади. **Ҳаракат хотираси** – инсон фаолиятининг ҳар бир турида руҳий фаолликнинг у ёки бу кўринишларини устунлик қилишида кузатилади. **Ҳис-туйғу ёки ҳиссиёт хотираси**. Бу хотира ҳис-туйғулар, руҳий кечинмалар, ҳиссиётлар, эҳтиёжларимиз ва қизиқишларимиз қандай қондирилаётганлигидан, атрофимиздаги нарса ва ҳодисаларнинг хусусиятига нисбатан муносабатимиз қай тарзда амалга оширилаётганлигидан доимо хабар бериб туриш имкониятига эга. **Образли хотира** – тасаввурлар ва турмуш манзаралари, шунинг билан бирга, товушлар, таъмлар, ранглар шакллари, билан боғлиқ бўлган хотира туридир. Образ хотираси деб яққол мазмунни, бинобарин, нарса, ҳодиса-ларнинг аниқ образларини, уларнинг хусусиятлари ва боғланишларини эса қолдириш, онда мустаҳкамлаш ҳамда зарурият туғилганида эса туширишдан иборат хотира турига айтилади. **Сўз-мантик хотираси** мазмунини фикр ва мулоҳазалар, аниқ ҳукм ҳамда хулоса чиқаришлар ташкил этади. Инсонда фикр ва мулоҳаза турли хил шакллари ёрдамида ифодаланганлиги туфайли уларни ифодалаш фақат ўзлаштирилаётган материалларнинг асосий маъносини изоҳлаш, талқин қилиб бериш ёки уларни сўзма-сўз ифодаланишини айнан айтиб беришга қаратилган бўлиши мумкин. **Ихтиёрий хотира** деганда маълум мақсадни рўёбга чиқариш учун муайян даврларда ақлий ҳаракатларга суянган ҳолда амалга оширилишидан иборат хотира жараёни тушунилади.

Хотиранинг ихтиёрий ва ихтиёрсиз турлари хотира тараққиётининг иккита кетма-кет босқичларини ташкил этади. **Ихтиёрсиз хотиранинг** турмушда ва фаолиятда катта ўрин эгаллашини ҳар ким ўз шахсий тажрибасидан билади. Ихтиёрсиз хотиранинг муҳим хусусиятларидан бири маълум мақсадсиз ақлий, асабий, иродавий зўр беришсиз ҳаётий аҳамиятга эга бўлган кенг кўламдаги маълумот, хабар, ахборот, таъсуротларнинг кўпчилик қисмини акс эттиришдир. **Оператив хотира** инсон томонидан бевосита амалга оширилаётган фаол тезкор ҳаракатлар, усуллар учун хизмат қилувчи жараёни англаувчи мнемик ҳолат **оператив хотира** деб аталади. Ҳозирги замон психологиясида ушбу ҳолатни намоён қилиш учун қуйидаги мисол келтирилади. Математик амални бажаришга киришар эканмиз, биз уни муайян бўлақларга ажратиб ҳал қилишни мақсад қилиб кўямиз. Шу боисдан оралиқ натижаларни ёдда сақлашга интиламиз, ниҳоясига яқинлашган сари айрим материаллар эсдан чиқа бошлайди.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали

Ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Инсон кундалик фаолиятида механик хотиранинг ўрнини қандай баҳолайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Шаҳсада психик жараёнларни ривожланишида хотира турларининг ўрни сизнингча қандай?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Хотира жараёнлари

Хотира фаолияти эсда қолдиришдан бошланади. Эсда қолдириш идрок қилинган нарса ва ҳодисаларни мия пўстида из ҳосил қилишдир. Унинг физиологик асоси мия пўстида муваққат нерв боғланишининг вужудга келишидир. Ўтмишда идрок қилинган нарсалар, ҳис-туйғу, фикр ва иш-ҳаракатларнинг онгимизда қайтадан тикланиши эсга тушириш дейилади. Эсга туширишнинг нерв-физиологик асослари бош мия пўстида илгари ҳосил бўлган нерв боғланишларнинг қўзғалишидир. Эсга туширишнинг таниш, эслаш, бевосита эслаш, орадан маълум вақт ўтказиб эслаш, ихтиёрсиз ва ихтиёрий турлари мавжуд. Таниш илгари идрок қилинган нарса ва ҳодисаларни такрор идрок қилиш натижасида у ёки бу ҳодисани эсга туширишдир. Таниш аниқ ва ноаниқ бўлиши мумкин. Ноаниқ танишда биз бу нарсани нотаниш эмаслигини ҳис қиламиз, холос. Эслаш нарса ва ҳодисаларни, уни айна пайтда идрок қилмай эсга туширишдир. **Эсда сақлаш** деганда илгари туғилган таассурот, фикр, ҳис-туйғу ва иш-ҳаракатларнинг такрорланишига мойиллик пайдо қилиши ва мустақамланиши тушунилади. Бунга сабаб асаб тизимининг эгилувчанлигидир. Шунинг учун асаб тизими илгари бўлиб ўтган таассуротларни такрорлашга тайёр туради. Фақат эсга тушириш учун қулай шароит бўлсагина эсга тушади. Бундай шароит бўлмаганда зарур материални ихтиёрий эслаш жараёни қийинлашади.

10-илова

1-ўқув топшириқ

“Тушунчалар таҳлили” органиайзерини тўлдириг

1-гурӯх

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Эсда олиб қолиш	
Эсда сақлаш	
Эсга тушириш	
Унутиш	

2-гурӯх

Тушунчалар	Мазмуни
Ихтиёрсиз эсда олиб қолиш	

Мавзу**ТАФАККУР**

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Тафаккур ҳақида тушунча 2.Тафаккур операциялари 3.Тафаккур шакллари 4.Тафаккур турлари
Ўқув машғулотининг мақсади: тафаккур, иккинчи сигналлар тизими, тафаккур операциялари, шакллари, турлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Тафаккур ҳақида тушунча, тафаккур, нутқ, иккинчи сигналлар тизими тўғрисида маълумотлар бериш	1.Тафаккур ҳақида тушунча, тафаккур, нутқ, иккинчи сигналлар тизими тўғрисида маълумотлар берилади
2.Тафаккур операциялари, анализ, синтез, умумлаштириш, мавҳумлаштириш, таққослаш, тизимлаштириш операциялари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2.Тафаккур операциялари, анализ, синтез, умумлаштириш, мавҳумлаштириш, таққослаш, тизимлаштириш операциялари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади
3.Тафаккур шакллари, тушунча, ҳукм, хулоса чиқаришга доир билимларга эга бўлиш	3.Тафаккур шакллари, тушунча, ҳукм, хулоса чиқаришга доир билимларга эга бўлинади.
4. Тафаккур турлари, шаклига кўра, топшириқ характериға кўра, фикрнинг ёйиклиги ва оригиналлигиға кўра турларига оид материаллар билан танишиш	4. Тафаккур турлари, шаклиға кўра, топшириқ характериға кўра, фикрнинг ёйиклиги ва оригиналлигиға кўра турларига оид материаллар билан танишилади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллариғи қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топшириқ

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга куйидаги тушунчани такдим этади: “Тафаккур-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга куйидаги муаммо билан муурожаат қилади: “Инсон ҳаётида тафаккур операцияларининг ўрнини изоҳланг?” (6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Тафаккур шаклларига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, такдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиртириб, уларга “тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, такдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзуни эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

МАВЗУ: ТАФАККУР**Режа:**

Тафаккур ҳақида тушунча
 Тафаккур операциялари
 Тафаккур шакллари
 Тафаккур турлари

Ўқув машғулотининг мақсади: тафаккур, иккинчи сигналлар тизими, тафаккур операциялари, шакллари, турлари ҳақидаги билимларни шакллантириш.

Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга тафаккур, иккинчи сигналлар тизими, тафаккур операциялари, шакллари, турлари ҳақида дастлабки маълумотлар заҳирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

Тафаккур ҳақида тушунча

Тафаккур инсон ақлий фаолиятининг юксак шаклидир. Тафаккур орқали биз сезги аъзоларимиз билан бевосита акс эттириб бўлмайдиган нарса ва ҳодисаларни онгимизда акс эттираемиз. Умуман олганда ташқи муҳитдаги нарса ва ҳодисалар ўртасида кўз билан кўриб, кулок билан эшитиб бўлмайдиган ички муносабатлар ҳамда қонуниятлар мавжуд. Ана шу ички боғланиш ҳамда қонуниятларни биз тафаккур орқали билиб оламиз. Демак, **тафаккур** деб нарса ва ҳодисалар ўртасидаги энг муҳим боғланишлар ва муносабатларнинг онгимизда акс эттирилишига айтилади. Тафаккур фаолияти муайян мақсадга қаратилган алоҳида онгли жараён тарикасида содир бўлади. Бош миянинг бирор участкасидаги фаолият эмас, балки бутун бош мия пўстининг фаолияти мана шу жараённинг физиологик асосидир. Тафаккур фаолияти учун аввало анализаторларнинг миядаги учлари ўртасида вужудга келадиган мураккаб боғланишлар муҳим аҳамиятга эгадир. Анализаторларнинг бош мия пўстидаги участкалари бир-бирдан кескин ажралган ҳолда эмас, балки бир-бирига тутшиб, бир-бири билан чамбарчас боғланиб кетганлиги сабабли мазкур боғланишларнинг вужудга келиши юқорида айтиб ўтилганидек, тафаккурнинг махсус нерв-физиологик механизмларидир. Бунда иккинчи сигналлар тизимининг боғланишлари биринчи сигнал тизимидаги боғланишларга таянади. И.П.Павлов иккинчи сигнал тизимининг иши ҳамини биринчи сигнал тизими билан ўзаро ўтказиш жараёнида ҳозир бўлади, деб таъкидлаган. Иккинчи сигнал тизими асосида биринчи сигнал билан ўзаро таъсир қилиш жараёнида дастлаб умуминсоний эмпиризмни ва ниҳоят одамнинг ўз теварагидаги оламни ва унинг ўзини билиш учун олий қурол бўлган олий тафаккур воқеа бўлади. Тафаккурнинг муайян бир нарсага қаратилиши учун нерв-физиологик асос бўлган ориентировка рефлeksi тафаккур жараёнларида катта роль ўйнайди. Академик И.П.Павлов таъкидлаганидек, “аввало умуминсоний эмпиризмни ниҳоят, атроф оламни ва инсоннинг ўзини ҳам билиш учун олий қурол бўлган фанни ҳам яратувчи махсус инсоний олий тафаккур зарурдир”.

1-ўқув топширик
3x4 оранайзерини тўлдириш

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали

талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Тафаккур –бу

5-илова

Тафаккур операциялари

Анализ, синтез, таққослаш, абстракциялаш ва умумлаштириш, таснифлаш ва тизимга солиш ақлий операцияларнинг асосий турларидир. **Анализ** – шундай бир тафаккур операциясидирки унинг ёрдами билан биз нарса ва ҳодисаларни фикран ёки амалий жиҳатдан хусусиятларини таҳлил қиламиз. Анализ жараёнида бутуннинг унинг қисмларига ва элементларига бўлган муносабати аниқланади. **Синтез** – шундай бир тафаккур операциясидирки, биз нарса ва ҳодисаларнинг анализда бўлинган, ажратилган айрим қисмларини, бўлақларини синтез ёрдами билан фикран ва амалий равишда бирлаштириб, бутун ҳолига келтираемиз. **Таққослаш** – шундай бир тафаккур операциясидирки, бу операция воситаси билан объектив дунёдаги нарса ва ҳодисаларнинг бир-бирига ўхшашлиги ва бир-биридан фарқи аниқланади. **Абстракция** – шундай фикр тафаккур операциясидирки, бу операция ёрдами билан моддий дунёдаги нарса ва ҳодисаларнинг муҳим хусусиятларини фарқлаб олиб, ана шу хусусиятлардан нарса ва ҳодисаларнинг муҳим бўлмаган иккинчи даражали хусусиятларини фикран ажратиш ташлаймиз. **Умумлаштириш** – тафаккурда акс этган бир туркум нарсаларнинг, ўхшаш муҳим белгиларнинг шу нарсалар тўғрисидаги битта тушунча қилиб, фикрда бирлаштириш демакдир. **Конкретлаштириш** – ҳодисаларни ички боғланиш ва муносабатлардан катъий назар бир томонлама таъкидлашдан иборат фикр юритиш операциясидир. **Классификациялаш** – бир туркум ичидаги нарсаларнинг бир-бирига ўхшашлигига ва бошқа туркумдаги нарсалардан фарқ қилишига қараб нарсаларни туркумларга ажратиш тизимидир. **Системалаштириш** – тизимга солиш шундан иборатки, бунда айрим нарсалар, фактлар, ҳодиса ва фикрлар муайян тартибда макондаги, вақтдаги тутган ўрнига ёки мантиқий тартибда жойлаштирилади.

6-илова

1-ўқув топшириқ

“Муаммо” органайзерини тўлдириш

Тафаккур операцияларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Биогенетик ва социогенетик назарияларда шахс муаммосининг талқини нималардан иборат?		

7-илова

Тафаккур шакллари

Психологияда нутқ фикр юритиш фаолиятининг воситаси деб юритилади. Одамда нутқ тафаккур жараёнида ҳукм, хулоса чиқариш ва тушунчалар шаклида ифодаланиб келади. Нарса ва ҳодисаларнинг белги ва хусусиятлари ҳақида тасдиқлаб ёки инкор қилиб айтилган фикр **ҳукм** деб аталади. Ҳукмлар объектив воқеликни акс эттирилишига қараб чин ёки хато бўлади. Нарса ва ҳодисаларда воқелиқда ҳақиқатан ўзаро боғлиқ бўлган белгилар, аломатлар ҳукмларда боғлиқ равишда кўрсатиб берилса ёки воқелиқда бир-биридан ажратилган нарсалар ҳукмларда ажратиш кўрсатилса бу **чин ҳукм** деб аталади. Масалан, металллар электр тоқини ўтказувчидир; металллар қиздирилганда кенгайди, деган чин ҳукмлардир. Чунки электр тоқини ўтказиш қиздирилганда кенгайиши металлларга хос хусусиятдир. Бир қанча ҳукмларнинг мантиқий боғланиши натижасида ҳосил бўлган янги ҳукм инсоннинг билиш фаолиятида алоҳида аҳамиятга эга. **Хулоса чиқариш** шундай тафаккур шаклидирки, бу шакл воситаси билан биз икки ёки ундан ортиқ ҳукмлардан янги ҳукм ҳосил қиламиз. Хулоса чиқариш уч турга бўлинади: индуктив, дедуктив ва аналогия. **Индуктив хулоса чиқариш** – бу хулоса чиқаришнинг шундай мантиқий усулидирки, бунда бир неча яқка ва айрим ҳукмлардан умумий ҳукмга ўтилади, ёки айрим факт ва ҳодисаларни ўрганиш асосида умумий қонун ва қоидалар яратилади. **Дедуктив хулоса чиқаришда** умумий ва яқка ҳукмлардан яқка ёки жузъий ҳукм келтириб чиқарилади. **Аналогия** хулоса чиқаришнинг шундай шаклидирки, бунда биз икки предметнинг баъзи бир белгилари ўхшашлигига қараб, бу предметларнинг бошқа белгиларининг ўхшашлиги тўғрисида хулоса чиқарамиз. **Аналогия** деб нарса ва ҳодисаларнинг бир-бирига ўхшаш бўлган баъзи белгиларига қарабгина ҳукм юритишдан иборат хулоса чиқариш шаклига айтилади. **Тушунча** деганда биз нарса ва ҳодисаларнинг энг муҳим ва энг асосий хусусиятларини акс эттиришни тушунамиз. Тушунчалар ҳукмлардан таркиб топади. Шу сабабли тушунчанинг мазмунини очиб бериш учун бир қанча ҳукм

юртишга тўғри келади.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Малака ва унинг инсон ҳаётидаги ўрнини қандай баҳолайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Инсон одатлар унинг ижобий ва салбий томонларини нимада деб ўйлайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Тафаккур турлари

А.В.Петровский муҳаррирлигида чоп этилган, “Умумий психология” дарслигида тафаккурни қуйидаги турлари ажратиб кўрсатилади: кўргазмали-ҳаракат, кўргазмали-образли, мавҳум назарий тафаккур турлари ва бошқалар.

Кўргазмали-ҳаракат тафаккур тури. Тарихий тараккиёт давомида одамлар ўз олдидарида турган мақсадларни дастлаб амалий фаолият нуктаи назаридан ечганлар, кейинчилик унда назарий фаолият ажралиб чиққан. амалий ва назарий фаолият чамбарчас бир-бири боғлангандир. **Кўргазмали-образли тафаккур** содда шаклда кўпинча боғча ёшидаги болаларда, яъни 4-7 ёшгача бўлган болаларда пайдо бўлади. Бу ёшдаги болаларда тафаккурнинг амалий ҳаракатлар билан алоқаси аввалгидек тўғри ва бевосита бўлмайди. Боғча ёшидаги болалар фақат кўргазмали образлар билан фикр юритадилар ва унча тушунчага эга бўлмайдилар. Фикр юритилиши лозим бўлган нарса-ҳодисаларни идрок ёки тасаввур қилиш мумкин бўлса, бундай тафаккур **конкрет тафаккур** деб аталади. У ўз навбатида яққол-предметли ва яққол-образли тафаккур турларига ажратилади. Агар фикр юритиш объекти бевосита идрок қилинса, бундай тафаккур **яққол-предметли тафаккур** дейилади. Фикр юритилаётган нарса ва ҳодисалар фақат тасаввур қилинса, бундай тафаккур **яққол-образли тафаккур** деб аталади. **Абстракт тафаккур** нарсаларнинг моҳиятини акс эттирувчи ва сўзларда ифодаловчи тушунчаларга таяниб фикр юритишдир. Алгебра, тригонометрия, физика, чизма геометрия, олий математика масалаларини ечиш маҳалида фикр юритиш, мулоҳаза билдириш, абстракт тафаккурга хос мисоллардир. Абстракт тафаккур конкрет тафаккурдан ғоят кенг маъно англаниши билан қатор нарса ва ҳодисалар тўғрисида, абстракт тафаккур ёрдамида мулоҳаза борлик тўғрисида чексизлик, сифат, миқдор, тенглик тўғрисида, гўзаллик юзасидан мавҳум абстракт мулоҳаза юритиш мумкинлиги билан фарқ қилади. Ҳодисаларни изоҳлашга, фараз қилишга қаратилган тафаккур **назарий тафаккур** деб аталади. Тушунчалар ўртасидаги боғланишларни ёритиб бориш ва шу боғланишларни назарий жиҳатдан фикр юритиш йўли билан изоҳлаш каби жараёнларни назарий тафаккур ёрдамида амалга ошириш мумкин. Изоҳлаш пайтида изоҳланаётган нарса ва ҳодисалар, хосса ва хусусиятлар, жисм ва предметлар, умуман бутун воқелик маълум туркумдаги тушунчалар қаторига киритилади ва уларнинг фарқ қиладиган белги ва аломатлари фикран ажратиб кўрсатилади. Бундан ташқари муайян объектларнинг моҳияти, мазмуни мавжуд бўлишлик сабаблари, келиб чиқиши, тараккиёти, ўзгариши, шунингдек уларнинг аҳамияти ва функция ҳамда вазифалари изоҳлаб берилади.

1-ўқув топширик
“Тушунчалар таҳлили” органиайзерини тўлдиринг
 1-гурух

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Кўрғазмали –образли	
Кўрғазмали –ҳаракат	
Конкрет тафаккур	
Абстракт тафаккур	

2-гурух

Тушунчалар	Мазмуни
Ижодий тафаккур	
Сўз мантик тафаккур	
Ихтиёрсиз тафаккур	
Ихтиёрий тафаккур	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Тафаккур тушунчасининг мазмунини изоҳланг?
- Тафаккур операцияларини ажратиб кўрсатинг?
- Тафаккур шакллари нималарда кўринади?
- Тафаккур сифатларининг мазмунини изоҳланг?
- Тафаккурнинг турларининг моҳиятини изоҳланг?
- Тафаккурдаги индивидуал фарқлар нималарда кўринади?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1. Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

12-Мавзу		ХАЁЛ	
Дарсни олиб бориш технологияси			
Талабалар сони: 40-50 гача		Вақти: 2 соат	
Ўқув машғулотининг шакли		Информацион баҳс-мунозарали дарс	
Маъруза режаси		1. Хаёл ҳақида тушунча 2. Хаёл жараёнлари 3. Хаёл турлари 4. Хаёл сифатлари	
Ўқув машғулотининг мақсади: хаёл, хаёл жараёнлари, хаёл турлари, сифатлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш			
Педагогик вазифа:		Ўқув фаолиятининг натижаси:	
1. Хаёл ҳақида тушунча, фантазия, инсон ҳаётида хаёлниң ўрни тўғрисида маълумотлар бериш		1. Хаёл ҳақида тушунча, фантазия, инсон ҳаётида хаёлниң ўрни тўғрисида маълумотлар берилади	
2. Хаёл жараёнлари, агглютинация, гиперболизация, тизимлаштириш, акцентлаштириш, гиперболизация борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш		2. Хаёл жараёнлари, агглютинация, гиперболизация, тизимлаштириш, акцентлаштириш, гиперболизация борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади	
3. Хаёл турлари, тасаввур хаёли, ижодий хаёл, ихтиёрсиз хаёл, ихтиёрий хаёл реалистик хаёл, фантастик хаёл турларига билимларга эга бўлиш		3. Хаёл турлари, тасаввур хаёли, ижодий хаёл, ихтиёрсиз хаёл, ихтиёрий хаёл реалистик хаёл, фантастик хаёл турларига билимларга эга бўлинади	
4. Хаёл сифатлари, хаёлниң кенглиги, мазмундорлиги, кучи, реаллиги, фантазияга бойлиги оид материаллар билан танишиш		4. Хаёл сифатлари, хаёлниң кенглиги, мазмундорлиги, кучи, реаллиги, фантазияга бойлиги оид материаллар билан танишилади	
Ўқитиш усуллари ва техника		Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерг	
Ўқитиш воситалари		Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар	
Ўқитиш шакли		Жамоа бўлиб ишлаш	
Ўқитиш шарт-шароитлари		Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона	
Мониторинг ва баҳолаш		Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик	

Дарсниң технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузаниң мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Хаёл-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Инсон ҳаётида хаёл жараёнларининг ўрнини изоҳланг?” (6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Хаёл турларига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диккатларини	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.

	кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиририб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказига ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: ХАЁЛ Режа:</p> <p>Хаёл ҳақида тушунча Хаёл жараёнлари Хаёл турлари Хаёл сифатлари Ўқув машғулотининг мақсади: хаёл, хаёл жараёнлари, хаёл турлари, сифатлари ҳақидаги билимларни шакллантириш. Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга хаёл, хаёл жараёнлари, хаёл турлари, сифатлари ҳақида дастлабки маълумотлар заҳирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Хаёл ҳақида тушунча

Одам ўз ҳаёти давомида илгари идрок қилган нарса ва ҳодисаларни тасаввур этибгина қолмай, балки ҳеч қачон ҳаётида учратмаган нарсаларни ҳам тасаввур эта олади. Бошқача қилиб айтганда, одам фақат илгари идрок қилган нарсаларинигина эслаш билан чекланиб қолмай, балки шу пайтгача ҳеч қаерда учратмаган янги нарсаларини ҳам ўз ҳаётида ярата олади. **Хаёл** деб одамнинг онгида илгаридан бор бўлган вақтли алоқаларнинг (ассоциацияларни) қайтадан тикланиши ва бир-бири билан янгича қўшилиши орқали нарса ва ҳодисаларнинг янги образларини ҳосил қилишга айтилади. Хаёл – образ тасаввур ёки ғоя шаклида янги нарсанинг яратилиши, онг фаолияти, яъни илгари идрок қилинмаган нарсаларнинг образларини мавжуд тасаввурлар асосида мияда яратишда ифодаланадиган фаолиятдир. Хаёлнинг инсон ҳаётидаги ўрни жуда каттадир. Исталган меҳнат фаолиятини оладиган бўлсак, хаёлнинг иштирокисиз деярли амалга ошириб бўлмайди. *Масалан*, бирор нарса ясаш бирор ўсимликни ўстириш учун қўлга киритиладиган натижаларни олдиндан билиш, яъни хаёлда тасаввур этиб кўриш лозим бўлади. Шунинг учун хаёл жуда кўп фаолиятларнинг таркибий қисмига киради. Хаёл қилиш жараёни жуда ҳам мураккаб акс эттириш жараёни бўлишига қарамай, унинг асосида ётган физиологик механизмларни академик. И.П. Павловнинг олий нерв-фаолияти ҳақидаги таълимоти асосида маълум даражада тушунтириб ўтиш мумкин. Хаёлнинг нерв физиологик асосида ҳам миянинг пўстида илгари ҳосил қилинган вақтли алоқаларнинг (ассоциацияларнинг) яна қайта тикланиб, бир-бири билан янгича қўшилиш жараёни ётади. Шуни ҳам айтиш керакки, бош мия ярим шарларида илгари ҳосил қилинган вақтли алоқалар бирин-кетин тикланадилар ва бинобарин уларнинг қўшилишлари ҳам аста-секин юзага келади. Ана шунинг натижасида бош миянинг пўстида инсон ўз шахсий ҳаётида ҳеч қачон идрок қилмаган нарсаларнинг образлари пайдо бўлади. Бу образларнинг кўпи воқеликка мутлақо тўғри келмайди ва натижада тормозланиб қоладилар. Бошқа бирлари эса воқеликка тўғри келганлиги ҳамда инсон фаолияти учун миядан янги имкониятлар очиб бергани туфайли амалий фаолият натижалари билан мустаҳкамланадилар. Хаёл қилиш жараёни ҳамisha нутқ орқали амалга оширилиши туфайли нутқнинг нерв-физиологик асосида иккинчи сигналлар тизимининг фаолияти ҳам фаол қатнашади. Бундан ташқари хаёл қилиш жараёнида диққат, хотира, тафаккур ва ирода жараёнлари ҳам иштирок килади. Ана шу нуқтаи назардан олганда хаёлнинг (хусусан ижодий хаёлнинг) нерв физиологик механизмларни тўла тушунтириб бериш учун етарли илмий маълумотлар йўқ. Ҳозирги кунда фан ва техниканинг жуда тез темп билан ривожланиши ижодий хаёл жараёнининг олдига катта вазибалар қўймоқда.

4-илова

1-ўқув топшириқ 3x4 оранайзерини тўлдиринг

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Хаёл –бу

5-илова

Хаёл жараёнлари

Хаёл жараёнлари инсоннинг тажрибаси ва билим доираси, шунингдек ўтмиш тажрибалари билан белгиланади. **Агглютинация** – «елимлаш» деган маънони билдириб, унда турли қисмларни битта қилиб янги образ яратилади. **Гиперболизация** – образларни катталаштириш ёки кичиклаштириш шунингдек, алоҳида қисмларни ўзгартиришдир. **Тизимлаштириш** – ўхшатиш орқали айрим тасаввурларни улар орасидаги фарқларни силликлеш; типиклаштириш-бир хил образларни қайтарилиши бўлиб, ҳар бир давр учун типик бўлган образларни яратиш **Акцентлаштириш** – айрим белгиларни таъкидлаш орқали образлар яратиш *Масалан*: ўртоқлик ҳазиллари. Акцентлаштириш бадиий адабиётларда жуда кўп қўлланилади. Юқоридаги хаёл жараёнлари орқали яратиладиган образлар анализ ва синтез жараёнида рўй беради. Чунки ҳар бир нарсани ёки ҳодисани аввал анализ (таҳлил) қилиб кўрилади, кейин уларни синтез (бирлаштириш) қилиш орқали янги образлар ҳосил қилинади. Хаёл жараёнида хаёл тасаввурларининг хотира тасаввуридан фарқи муҳим аҳамиятга эга. Хаёл тасаввурлари онгда пайдо бўлади ва барқарор бўлади. Хотира тасаввурларидаги нарса доимо таниш нарсасидек ҳис қилинади. Хаёл тасаввурлари эса янгиликни ҳис қилиш туйғуларини беради. Хаёл тасаввурлари инсоннинг қизиқиш ва идеаллари билан боғлиқ бўлгани сабабли янгиликни ҳис қилиш туйғулари оқибатида вужудга келади.

6-илова

1-ўқув топшириқ “Муаммо” оранайзерини тўлдиринг

Хаёл жараёнларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Инсон ҳаётида хаёл жараёнларининг ўрнини изоҳланг?		

7-илова

Хаёл турлари

Одатда биз тасаввур хаёли, ижодий хаёл, ихтиёрий ва ихтиёрсиз хаёл деб хаёлни бир неча турларга ажратамиз. **Тасаввур хаёли** деб ўтмишда бўлиб ўтган ёки ҳозирда бор бўлган лекин бизнинг турмуш тажрибамизда шу пайтгача учратмаган, яъни биз идрок қилмаган тасаввур ва образлар яратишга айтилади. **Ижодий хаёл** – деб тажрибамизда бўлмаган ва воқеликнинг ўзида ҳам учратмаган нарса ва ходисалар ҳақида тасаввур ҳамда образлар яратишдан иборат хаёл турига айтилади. Ижодий хаёл мураккаб акс эттириш жараёни бўлиб, одамнинг ҳаётида жуда катта аҳамиятга эгадир. Одам ўзининг ижодий хаёли орқали бирор янги, шу пайтгача қўрилмаган нарса яратади. *Масалан:* Ёзувчи асари учун типик образ яратганда унинг хаёли ижодий бўлади. Тадқиқотчининг бирор тадқиқот устида ишлаганида ҳам унинг хаёли ижодий бўлади. жодий хаёл образлари сўзларда ёки моддий объектларда тасвирланиши мумкин. Ижодий хаёл маҳсули, яъни тасаввур ва образлари санъатнинг ҳамма турларида архитектурада, фан ва техника соҳасидаги ихтироларда намоён бўлади. Шунинг ҳам назарда тутиш керакки, тасаввур хаёли билан ижодий хаёл ўртасидаги фарқ фақат нисбий характерга эгадир. Худди ижодий хаёл жараёнидаги каби тасаввур хаёли жараёнида ҳам аслида нарсаларнинг образлари янгидан ижод қилинади. Ана шунинг учун хаёлнинг бу икки турини бир-биридан батамом ажратиш бўлмайди. Ижодий хаёлнинг маҳсули тури орзудир. **Орзу** ижодий хаёлнинг, тилакнинг келажакка қаратилган шаклидир. Орзусиз киши бўлмайди. Орзу одамнинг у ёки бу фаолиятига ундайдиган стимул турткич ҳисобланади. Лекин орзунинг бошқа салбий турлари ҳам бор. **Ихтиёрсиз хаёл** деб – одам ўзининг олдига ҳеч қандай мақсад қўймасдан, иродани ишга солмасдан, қандайдир ўз-ўзига образ ва тасаввурларни яратишига айтилади. Ихтиёрсиз хаёл шу топдаги кучли эҳтиёж туфайли майдонга келади. **Ихтиёрий хаёл** жараёнлари бетартиб равишда, эмас балки муайян бир жараёнда ўтади. Бу тартиб одамнинг эҳтиёжлари, мақсадлари, ҳиссиётлари фикр ҳамда маслақлари билан белгиланади. Ихтиёрий хаёл деб олдиндан белгиланган мақсад асосида ирода кучини ишга солиб муайян образ ва тасаввурларни яратишга айтилади. Демак, ихтиёрий хаёл ҳамиша маълум мақсад ва вазифаларни бажариш билан боғлиқ бўлади. Бундай мақсад ва вазифалар бошқалар томонидан қўйилиши мумкин. **Реалистик хаёл** – турида воқелик акс эттирилади, орзулар амалга ошади. **Фантастик хаёл** – амалга ошмайдиган хаёл туридир.

8-илова

1-ўқув топшириқ

“Тушунчалар таҳлили” организаерини тўлдириш

1-гурӯҳ

Мухим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Тасаввур хаёли	
Ижодий хаёл	
Ихтиёрсиз хаёл	

2-гурӯҳ

Тушунчалар	Мазмуни
Ихтиёрий хаёл	
Реалистик хаёл	
Фантастик хаёл	

9-илова

Хаёл сифатлари

Кишиларнинг хаёли кенглиги, мазмундорлиги, кучи ва реаллиги, фантазия бойлиги жиҳатидан фарк қилади. Хаёл кенглиги воқеликнинг кишилар фаолияти учун бўладиган доираси билан белгиланади. Хаёлни унумдорлиги бирор нарсага нисбатан хаёлнинг бойлиги, хилма-хиллиги билан белгиланади. Хаёл кенг бўлса, у мазмундор ҳам бўлади. Хаёл фаолиятнинг бирор соҳасида намоён бўлади. Хаёлни кенглиги ва мазмундорлиги кишининг билим ва тажрибасига боғлиқ. Хаёл кучи кучсиз ва кучли бўлади. Кучли хаёлда одам жуда тез таъсирланади. **Хаёлни реаллиги** – воқеликни тўғри акс эттирувчи хаёлий образларнинг яратилиши, генийларни хаёлининг кучи реал хаёлдир.. Хаёлни реаллиги одамнинг тажрибасига, билимига, тафаккурига боғлиқ бўлади. Образлар амалга ошмаса, бу реал хаёл бўлмайди, балки фантастик хаёл бўлади. Болаларда хаёл катталарга тақлид қилиш орқали ўсади. Болаларда фантазия жуда кучли, масалан, улар оддий чўпни «учқур от» деб тасаввур қилиб ўйнайдилар. Уларни қахрамон деб ҳис қиладилар. Ясли ёшига нисбатан боғча ёшидаги болалар хаёли бир мунча кенгрок бўлади. Уларда хаёл асосан кенгрок бўлади. Бола катталарга тақлид қилиб, шофёр, доктор бўлади ва ҳоказо. Боғча ёшидаги болаларда хаёл ихтиёрий бўлади. *Масалан*, катта одам болага кубиклардан уй яшаш, расм чизиш каби топшириқлар беради. Боғча ёшидаги болаларнинг хаёли катталар билан мулоқотда бўлиш таъсирида ўсади. Болалар эртакларни тинглашни, воқеаларни эшитишни ёқтирадилар. Катталарнинг фикрларини эшитиш натижасида болаларда улар ҳали кўрмаган нарсалар тўғрисида образлар пайдо бўлади. Болалар ўзини вақтида эркин образларни яратадилар. Кичик ёшдаги болалар хаёлининг ўсиши учун тарбиячининг олиб борадиган машғулоти, турли ўйинларини тасаввур этишлари катта аҳамиятга эга. Асосан қизиқишлар хаёлни ўсишига ёрдам беради. Хаёл фаолияти кучли бўлса унинг мазмуни кенгрок идрок қилинади. Хаёл тасаввурлари эса олиб қолиш, эса тушириш боғланишларини вужудга келтириш учун таянч бўлади. Тафаккур жараёнидаги яққоллик хаёл фаолияти туфайли содир бўлади. Хаёл фаолияти туфайли туғиладиган ҳислар кўпинча анча кучли ва барқарор ҳислар бўлади.

10-илова

1-ўқув топшириқ
ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёни баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Хаёлни кенглиги ва мазмундорлиги ўртасида алоқадорлик мавжудми?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Фантазия ва унинг инсон фаолиятида намоён бўлишини қандай изоҳлайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Хаёл тушунчасининг мазмуни изоҳланг?
- Хаёл жараёнларининг моҳиятини асосланг?
- Хаёл турларининг мазмуни нималар билан белгиланади?
- Хаёл сифатларининг мазмуни нималарда кўринади?
- Хаёлни хусусиятларининг мазмуни нималар билан белгиланади?
- Хаёл шакллариининг мазмуни изоҳланг?

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1. Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

13-Мавзу ҲИССИЁТ

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1. Ҳиссиёт ҳақида тушунча 2. Ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши 3. Ҳисларнинг кечириш шакллари 4. Юксак ҳислар
Ўқув машғулотининг мақсади: ҳиссиёт, эмоция, ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши, ҳисларни кечириш шакллари, юксак ҳислар ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1. Ҳиссиёт ҳақида тушунча, ҳиссиёт, эмоция, инсон ҳаётида ҳиссиётнинг ўрни тўғрисида маълумотлар бериш	1. Ҳиссиёт ҳақида тушунча, ҳиссиёт, эмоция, инсон ҳаётида ҳиссиётнинг ўрни тўғрисида маълумотлар берилади.
2. Ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши, сўз, нутқ, пантомимика, ифодали юз қиёфалар борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2. Ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши, сўз, нутқ, пантомимика, ифодали юз қиёфалар борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади.
3. Ҳисларнинг кечириш шакллари, эмоционал тон, кайфият, стресс, аффект ҳолатларига доир билимларга эга бўлиш	3. Ҳисларнинг кечириш шакллари, эмоционал тон, кайфият, стресс, аффект ҳолатларига доир билимларга эга бўлинади.
4. Юксак ҳислар, праксис ҳислар, эмоционал, интеллектуал, ахлоқий ҳисларга оид материаллар билан танишиш	4. Юксак ҳислар, праксис ҳислар, эмоционал, интеллектуал, ахлоқий ҳисларга оид материаллар билан танишилади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топшириқ

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Ҳиссиёт-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.

	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Ҳиссий ҳолатларни ифодаланининг психологик механизмлари нималардан иборат?”(6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Ҳисларни кечирish шаклларига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “Тушунчалар тахлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттириб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда қўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик қўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: ҲИССИЁТ</p> <p>Режа:</p> <p>1. Ҳиссиёт ҳақида тушунча</p> <p>2. Ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши</p> <p>3. Ҳисларни кечирish шакллари</p> <p>4. Юксак ҳислар</p> <p>Ўқув машғулотининг мақсади: ҳиссиёт, эмоция, ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши, ҳисларни кечирish шакллари, юксак ҳислар ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга ҳиссиёт, эмоция, ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши, ҳисларни кечирish шакллари, юксак ҳислар ҳақида дастлабки маълумотлар заҳирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>

--

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

Ҳиссиёт ҳақида тушунча

Ҳиссиёт тушунчасига адабиётларда турлича таърифлар учрайди жумладан; А.В.Петровский таҳрири остида чиққан «Умумий психология» дарслигида ҳиссиёт – кишининг ўз ҳаётида нималар юз бераётганига, нималарни билиб олаётганига ёки нима билан машғул бўлаётганига нисбатан ўзича турли хил шаклда билдирадиган кичик муносабатдир. М.Воҳидовнинг «Болалар психологияси» ўқув кўлланмасида ҳиссиёт деб – ташқи оламдаги нарса ва ҳодисаларга бўлган ички кечинмаларимизнинг онгимизда акс эттирилишга айтилади. Қ.Турғунов муаллифлигидаги лугатда ҳиссиёт-шахснинг воқеликдаги нарса ва ҳодисаларга, кишиларга ҳамда ўз-ўзига бўлган муносабатларида келиб чиқадиган ёқимли ёки ёқимсиз кечинмалардан иборат. Профессор Э.Ғозиев муаллифлигидаги «Умумий психология» дарслигида ҳиссиёт одамда, тирик мавжудотлар миёсида, яъни шахсларнинг эҳтиёжларини қондирувчи ва унга монелик қилувчи объектларга нисбатан унинг муносабатларини акс эттириш маъносида қўлланилади. Юқоридаги таърифлардан кўриниб турибдики, **ҳиссиёт** бизнинг туйғуларимизнинг ўзига хос акс эттириш жараёни бўлиб, бунда нарса ва ҳодисаларни акс эттириш жараёнида бизда туғиладиган ички кечинмалар ва муносабатлар акс эттирилади. Демак, ҳиссиётлар ўз- ўзидан юзага келмасдан, ташқи оламдаги нарса ва ҳодисаларнинг таъсири билан боғлиқ равишда юзага келади. Адабиётларда ҳиссиёт билан бирга эмоция тушунчаси ҳам кенг доирада қўлланилади. Айнан эмоция тушунчасининг мазмуни нимадан иборат ва ҳиссиёт тушунчаси билан ўзаро боғлиқлиги қандай деган савол туғилади? Шунга мувофиқ эмоция тушунчасининг мазмун моҳиятини ёритадиган бўлсак; жумладан профессор Э.Ғозиевнинг “Умумий психология” дарслигида эмоция-одатда ташқи аломатлари яққол намоён бўладиган ҳис-туйғуларни, ички кечинмаларни ифодаланишидан иборат психик жараёни юзага келишининг аниқ шаклидир, деб таърифланади. **Эмоция** – шахснинг воқеликка ўз муносабатини ҳис қилишидан келиб чиқадиган, унинг эҳтиёж ва қизиқишлари билан боғлиқ бўлган ёқимли ёки ёқимсиз кечинмаларидир. Келтирилган таърифлардан кўринадики, ҳиссиёт тушунчаси эмоцияга нисбатан кенгроқ тушунча бўлиб, шахснинг кундалик ҳаёти, турмуш тарзидаги барча жабҳаларни қамраб олади. Ҳиссиёт бошқа ҳамма психик жараёнлар каби бош мия пўсти қисмининг фаолияти билан боғлиқдир. Бош мия ҳиссиётларнинг кучини ва барқарорлигини идора қилиб туради. Ҳиссиётлар бошқа билиш жараёнларидан фарқли бош мия пўстининг фаолиятидан ташқари организмнинг ички аъзолари фаолияти билан ҳам боғлиқдир, бошқача қилиб айтганда ҳиссиётлар вегетатив нерв тизимининг фаолияти билан ҳам боғлиқдир. Чунончи, одам қаттиқ уялган пайтида қизариб кетади, қаттиқ қўрққан пайтида эса ранги ўчиб, қалтираб кетади, хаттоки одамнинг овозида ҳам ўзгариш пайдо бўлади. Ана шундай ҳиссий ҳолат юз берган пайтда одамнинг юраги тез ура бошлайди, нафас олиши ҳам тезлашади.

**1-ўқув топшириқ
3x4 оранайзерини тўлдиринг**

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Ҳиссиёт –бу

Ҳиссий ҳолатларни ифодаланиши

Ҳиссий ҳолатларнинг ифодаланиши биринчидан, ифодали ҳаракатлар (юз ифодаси, кўл, оёқ ҳаракатлари), иккинчидан организмдаги турли ҳодисаларни, яъни ички аъзолар фаолиятининг ва ҳолатининг ўзгаришида, учинчидан табиатда, яъни организм қон таркибидаги ва бошқа суюқликлардаги кимёвий ўзгаришларни, шунинг билан бирга модда алмашинувида бўладиган ўзгаришларни ўз таркибига олади. Ҳис-туйғуларнинг ташқи ифодасига юз ифодаси, имо-ишора, вазоҳат ва қадду-қоматнинг ўзгариши, айирув, ташқи чиқарув безларининг фаолияти (сўлак, тер ажралиши) ва айрим ҳаракатлар хусусиятларидаги ўзгаришларни киритиш мумкин. Бунга нутқнинг фаол ўзгаришлари, «овоз мимикаси» ва гаплар таркибининг синтаксис ўзгариши, «тутилмасдан гапириш», ёки алоҳида «силлиқлик» ҳамда «ифодалилик»нинг юзага келиши ниҳоят ҳиссиёт ўзининг тўла қисман ифодасини топадиган хатти-ҳаракатларга тааллуқлидир. Кишининг эмоционал кечинмалари вақтида нутқининг тезлиги ўзгаради. Кўпинча нутқнинг синтаксис тузилиши бузилади, тезлиги ва аҳамияти ўзгаради. Ўтказилган текширишлар шуни кўрсатадики, ғамгинлик ва маъюслик ҳисларини ифодаловчи кишининг овози беихтиёр пасайиб кетади, сўзлашган кишининг товуши ҳам бўлиниб-бўлиниб чиқади.

6-илова

1-ўқув топшириқ “Муаммо” органайзерини тўлдириш

Ҳиссий ҳолатларни ифодаланишига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Ҳиссий ҳолатларни ифодалашининг психологик механизмлари нималардан иборат?		

7-илова

Ҳисларни кечирish шакллари

Ҳиссиёт кечинмалари турли ҳолатларда турлича тезлик билан пайдо бўлади. Баъзан ҳиссиёт тўсатдан, дарҳол пайдо бўлади. Ҳиссиётнинг кўзгалиш хусусиятлари пайдо бўлиши йўлини кучи ва барқарорлиги бир қанча сабабларга боғлиқдир. Атроф-муҳитнинг ҳолати шу пайтдаги эҳтиёжларнинг кучи шу ҳислат тузилишига сабаб бўлган ҳодисаларнинг шахсий ва ижтимоий аҳамиятини англаши, одамнинг дунёқарашини, бу ҳислат қандай вазиятда пайдо бўлиши ва ўтмиши ҳамда шахснинг индивидуал хусусиятларига боғлиқдир. Ҳисларнинг айни вақтда нақадар тез кучли ва барқарор бўлишига кўра ҳис-туйғуларнинг қуйидаги турлари фарқланади: ҳиссий тон, эмоциялар, аффект, стресс, кайфият ва бошқалар. **Ҳиссий тон.** Ҳиссиёт кўпинча фақат ҳиссий тус сифатидаги руҳий жараёнларнинг ўзига хос томони тариқасида намоён бўлади. Ёқимли суҳбатдош, кулгули воқеа, ёқимсиз ҳид, зерикарли китоб, кўнгилдаги машғулот, хушчақчақ саёҳат, оғир иш қабилар. Кўпинча эмоциялар ўзининг таъсирчанлиги билан бир-бирдан ажралиб туришига қарамай, бундай сифатни ҳиссий ҳолатлар **стеник** (юнонча сўздан олинган бўлиб, куч деган маънони англатади) хусусиятли дейилади. Бунда эмоциялар дадил хатти-ҳаракатларга, мантикий мулоҳазаларга, нисбий изланишларга куч қувват, қаноат бағишлайди. Баъзи ҳолларда эмоциялар ўзининг сустлиги, моторли, кучсизлиги билан тавсифланади. Бундай ҳиссий ҳолат **астеник** (юнонча сўздан олинган бўлиб, кучсизлик, заифлик маъносини билдиради) деб аташади. Бундай ҳиссиёт инсонни бўшаштиради, уни хаёлга чўмдиради, хаёлпараст қилиб қўяди. Шу сабабдан фавқулодда шахсдаги бефойда эмоционал кечинмага, уялиш, виждон азоби, андиша эса кўрқоқликка айланиб қолиши хавфи кучли. **Кайфият** тушунчасига психологик манбаларда турли нуқтаи назардан ёндашилган тақдирда ҳам мазмунан улар бир хилликни англатади. **Аффект** тушунчасига берилган таърифларга асосий эътиборни қаратадиган бўлсак бу ҳам шахснинг кучли эмоционал ҳолатлари билан боғлиқдир. Аффект лотинча сўз бўлиб, руҳий ҳаяжон эҳтирос деган маънони англатади. Аффектлар кўпинча тўсатдан пайдо бўлади ва баъзан бир неча минут давом этади. Аффект ҳолатида кишини онгини тасаввур қилиш, фикр қилиш қобилияти тораёди, сусайиб қолади. **Стресс** тушунчасининг мазмуни моҳияти борасида қатор таърифлар учрайди. **Стресс** – инсон организмни ҳаддан ташқари зўриқиш натижасида пайдо бўладиган танглик жараёнидир.

8-илова

1-ўқув топшириқ “Тушунчалар таҳлили” органайзерини тўлдириш

1-гурух

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Тушунчалар	Мазмуни
Кайфият	
Ҳиссий тон	
Эмоция	
Аффект	

2-гурух

Тушунчалар	Мазмуни
Стресс	
Физиологик стресс	
Психологик стресс	
Информацион стресс	

9-илова

Юксак ҳислар

Ҳиссий жараёнларнинг ҳар хил шакллари нормал одамда алоҳида, якка ҳолда мавжуд бўлмайди. Юзлаб ва минглаб кечириладиган эмоциялар, аффектлар, кайфиятларда аниқ яшайдиган умумлаштирилган ҳислар **юксак ҳислар** дейилади. Юксак ҳислар ўз таркибига биринчи соддароқ кўринишдаги турли ҳисларни олади. Инсон фаолиятининг қайси бир тури, ёки қайси бир соҳаси, ҳисларни қайси бирининг асосий эканлигига қараб, юксак ҳисларнинг муҳим турлари: **праксик**, ахлоқий, интеллектуал, эстетик турлари ажратилади. **Праксик ҳислар**. Инсон амалий ҳаётининг исталган соҳаси мақсадга мувофиқ ақлий фаолиятига, шахснинг уларга нисбатан муайян муносабатда бўлиш соҳасига айланиб қолади.

Ахлоқий ҳислар одамнинг бошқа кишиларга, жамоа ва ўзининг ижтимоий бурчларига бўлган муносабатларида ифодаланади. Инсон бу ҳисларни кечирар экан, маълум ахлоққа, яъни ижтимоий ахлоқ-қоидалари ва нормалари мажмуига асосланиб, бошқа кишиларнинг хатти-ҳаракатларига ёки руҳий хусусиятларига ҳамда ўзининг хатти-ҳаракатларига баҳо беради. **Эстетик ҳислар** ҳам юксак ахлоқий ҳислардан ҳисобланади. **Эстетик ҳис** деганда биз гўзалликни идрок қилиш, гўзалликдан завқланиш ва гўзаллик яратишга интилишни тушунамир. Эстетик ҳиссиёт ҳамма одамларга хос бўлган ҳиссиётдир. Атрофдаги табиат манзаралари эстетик ҳиссиётларимизнинг биринчи манбаи ҳисобланади. Масалан, баҳор фаслидаги тоғ манзаралари яйловларда кўй ва кўзичоқларнинг ўтлаб юришлари, баланд қорли қояларни узоклардан мағрур туришлари одамда эстетик лаззатланиш ҳиссини туғдиради ёки худди денгиздек кўз илғамайдиган кўм-кўк пахтазорлар узокларда чиройли бўлиб кўриниб турган дала тепаликлари одамда қандайдир кўтаринки руҳ туғдиради.

Интеллектуал ҳиссиётлар ҳам ўз моҳияти жиҳатидан ахлоқий ҳиссиётларга яқин бўлган ҳиссиётлардир. **Интеллектуал ҳиссиётлар** одамнинг билиш жараёни билан боғлиқ бўлган ҳиссиётлар бўлиб, бирор нарсдан ҳайрон қолиш, ҳайратда қолиш, шубҳаланиш каби ҳолатларда ифодаланади. Интеллектуал ҳиссиётларга даставвал ажабланишни киритиш мумкин. Ажабланиш инсон билиш фаолиятининг ажралмас томонидир. Ажабланган ва қандайдир тушуниб бўлмайдиган, ҳайратда қолдирадиган эмоцияларга берилиб қолган одам ўзининг билиш эҳтиёжларини қондиришга интилади. Ҳақиқатни излаш шубҳаланиш ҳисси билан бир вақтда амалга ошириш мумкин. Бу ҳис одам фаол билиш фаолияти орқали ҳосил қилган ғоя ҳамда эътиқодларни ҳаётга тадбиқ қилиш учун бўлган курашнинг кийин дақиқаларида унга мадад бўлади.

10-илова

1-ўқув топшириқ ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Юксак ҳисларни намоён бўлиш механизмлари нималардан иборат?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Ахлоқий ва эмоционал ҳислар ўртасидаги алоқадорлик нималарда кўринади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Ҳиссиёт тушунчасининг мазмунини изоҳланг?
- Ҳис-туйғуларнинг вазифалари нималарда кўринади?
- Ҳиссий ҳолатларнинг физиологик асосларини нима ташкил қилади?
- Инсоний эмоциялар ва ҳайвонлардаги эмоциялар ўртасидаги фаркни изоҳланг?
- Ҳиссий ҳолатларнинг ифодаланишини қандай изоҳлайсиз?
- Ҳисларни кечериш шакллари қандай баҳолайсиз?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1. Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

14-Мавзу

ИРОДА

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1. Ирода ҳақида тушунча 2. Ироданинг нерв физиологик асослари 3. Иродавий акт ва унинг тузилиши 4. Шахснинг иродавий сифатлари
Ўқув машғулотининг мақсади: ирода, иродавий акт, иродавий сифатлар ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1. Ирода ҳақида тушунча, ирода, иродасизлик инсон ҳаётида ироданинг ўрни тўғрисида маълумотлар бериш	1. Ирода ҳақида тушунча, ирода, иродасизлик инсон ҳаётида ироданинг ўрни тўғрисида маълумотлар берилади
2. Ироданинг нерв физиологик асослари, иродавий ҳаракатлар, ихтиёрий ҳаракатлар, бош мия ярим шарлари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2. Ироданинг нерв физиологик асослари, иродавий ҳаракатлар, ихтиёрий ҳаракатлар, бош мия ярим шарлари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади

3. Иродавий акт, мақсад, тилак-ҳавас, қарорга келиш, қарорни ижро этиш, иродавий ҳаракатларга доир билимларга эга бўлиш	3. Иродавий акт, мақсад, тилак-ҳавас, қарорга келиш, қарорни ижро этиш, иродавий ҳаракатларга доир билимларга эга бўлинади
4. Шахснинг иродавий сифатлари, иродавий сифатлар, сабр-тоқатлилиқ, журъатлилиқ, қайсарлиқ, қатъиятлилиқ, иродавий-ахлоқий сифатларга оид материаллар билан танишиш	4. Шахснинг иродавий сифатлари, иродавий сифатлар, сабр-тоқатлилиқ, журъатлилиқ, қайсарлиқ, қатъиятлилиқ, иродавий-ахлоқий сифатларга оид материаллар билан танишилади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерг
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари кўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулдан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Ирода-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан муурожаат қилади: “Ироданинг асосини ихтиёрий ҳаракатлар ташкил қиладими? Буни қандай тушуниш мумкин?” (6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Иродавий акт ва унинг тузилишига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттириб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.

	эътибор беради. Топширикларнинг бажарилишини кай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда қўриладиган мавзуни эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик қўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдиради.

1-илова

<p>МАВЗУ: ИРОДА Режа: Ирода ҳақида тушунча Ироданинг нерв физиологик асослари Иродавий акт ва унинг тузилиши Шахснинг иродавий сифатлари Ўқув машғулотининг мақсади: ирода, ихтиёрий ҳарактлар, иродавий акт ва унинг тузилиши, иродавий сифатлар ҳақидаги билимларни шакллантириш. Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга ирода, ихтиёрий ҳарактлар, иродавий акт ва унинг тузилиши, иродавий сифатлар ҳақида дастлабки маълумотлар захирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Ирода ҳақида тушунча

<p>Одам теварак – атрофдаги нарсаларни ўзгартириб ўзига мослаштирар экан, янгилик яратади, ижод қилади, шу янгиликни теварак-атрофдаги воқеликка қўшади, воқеликни ўзгартиради ва тўлдиради. Умуман одам ҳар доим ҳаракат қилмасдан тура олмайди. Ана шу жиҳатдан олганда одамнинг барча ҳаракатларини икки туркумга бўлиш мумкин. Улардан биринчиси ихтиёрсиз ҳаракатлар бўлса, иккинчиси ихтиёрий ҳаракатлардир. Одамнинг ихтиёрсиз ҳаракатлари қатъий бир мақсадсиз, қўпинча импульсив тарзда, яъни рефлектор тарзда юзага келади. Ихтиёрсиз ҳаракатлар ҳар қандай шароитда юз бериши мумкин. Ихтиёрсиз ҳаракатлар баъзан, одамнинг ақлий фаолиятлари билан ҳам боғлиқ бўлади. Чунончи, ихтиёрсиз идрок, ихтиёрсиз диққат, ихтиёрсиз эсда олиб қолиш, ихтиёрсиз эсга тушириш ҳолатлари ҳам бўлади. Бундай ҳолларда одамнинг ихтиёрсиз ҳаракатлари идрок қилинаётган нарсанинг бошқа нарсалардан кескин фарқ қилиши ёки одамнинг қизиқишлари, эҳтиёжлари билан бевосита боғлиқ бўлади. Ихтиёрий ҳаракатлар ирода билан боғлиқ бўлган ҳаракатлардир. Ихтиёрий ҳаракатлар олдиндан белгиланган мақсад асосида тўла онгли равишда амалга ошириладиган ҳаракатлардир. Лекин ихтиёрий ҳаракат деганда, фақат жисмоний ҳаракатлар эмас, балки, ақлий ҳаракатлар ҳам тушунилади. Шундай қилиб, ирода тушунчасига нисбатан адабиётларда турлича таърифлар учрайди. Жумладан, А.В.Петровский дарслигида ирода – бу кишининг ўз олдига қўйган мақсадларига эришишида қийинчиликларни енгиб ўтишга қаратилган</p>
--

фаолияти ва хулқ-атворини онгли равишда ташкил қилиши ва ўз-ўзини бошқариши демакдир, деб таърифланади. Қ.Турғунов муаллифлигидаги лугатда таърифланишича, ирода – шахснинг онгли ҳаракатларида, ўз-ўзини билишида ифодаланадиган, айниқса мақсадга эришиш йўлида учрайдиган жисмоний ва руҳий қийинчиликларни енгиб чиқишда намоён бўладиган ихтиёрий фаоллигидир. М.Воҳидов фикрича, ирода деганда биз олдиндан белгиллаган, қатъий бир мақсад асосида амалга ошириладиган ва айрим қийинчиликларни, тўсиқларни енгиш билан боғлиқ бўлган ҳаракатларни тушунамиз. Профессор Э.Ғозиевнинг “Умумий психология” дарслигида ирода-бу ташқи ва ички қийинчиликларни енгишни талаб қиладиган қилиқларни ва ҳаракатларни инсон томонидан онгли бошқарилишидир, деб келтирилади. Умуман олганда ирода шахс фаоллигининг кўриниши ҳисобланади.

4-илова

1-ўқув топширик 3x4 оранайзерини тўлдиринг

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Ирода –бу

5-илова

Ироданинг нерв физиологик асослари

Иродавий яъни ихтиёрий ҳаракатларнинг нерв – физиологик асосида бош мия катта ярим шарлари пўстлогининг шартли рефлекслар ҳосил қилишдан иборат бўлган мураккаб фаолияти ётади. Иродавий ҳаракатлар ҳар доим тўла онгли ҳаракатлар бўлгани учун бош мия пўстлогидида юзага келадиган оптимал кўзғалиш манбалари билан ҳам боғлиқ бўлади. Бу ҳақда академик И.П.Павлов шундай деб ёзган эди: “Менинг тасаввуримча, онг айни шу чоғда худди шу шароитнинг ўзида маълум даражада оптимал (ҳар ҳолда ўртгача бўлса керак) кўзғалишга эга бўлган бош мия катта ярим шарларининг айрим жойларидаги нерв фаолиятидан иборат”. Бундан ташқари иродавий ҳаракатлар онгли ҳаракатлар сифатида иккинчи сигналлар тизимининг фаолияти билан боғлиқдир. Маълумки, одам айрим ножўя ҳаракатлардан ўзини сўзлари орқали (яъни ўзига-ўзи панд- насихатлар қилиш ёки тарбия бериш орқали) ушлаб қолади. Шунинг учун иродавий, ихтиёрий ҳаракатларни амалга оширишда иккинчи сигналлар тизимининг роли жуда каттадир. Ана шу сабабдан бўлса керак академик И.П.Павлов иккинчи сигналлар тизимига баҳо бериб, бу сигналлар тизими инсонлар хулқ-атвори ва ихтиёрий ҳаракатларининг юксак бошқарувчисидир” – деган эди. Шуни ҳам айтиш керакки, ирода иккинчи сигналлар тизими биринчи сигналлар тизимига асосланган ҳолда ишлайди. Агар иккинчи сигналлар тизими ўз фаолиятида биринчи сигналлар тизимига асосланмаса, одамнинг акс эттириш жараёни маълум бир тизимли, маъноли бўлмайди. Иккинчи сигналлар тизими биринчи сигналлар тизимига асосланиши билан бирга унинг фаолиятини бошқариб, назорат қилиб туради. Демак, иродавий, ихтиёрий ҳаракатларда иккинчи сигналлар тизими билан бирга биринчи сигналлар тизими ҳам иштирок этади. Иродавий ихтиёрий ҳаракатларни амалга оширишда нерв тизимининг умумий нормал ҳолати ҳам жуда катта аҳамиятга эгадир. Масалан, узоқ давом этадиган қаттиқ касалликдан сўнг нерв тизими ниҳоятда мадорсизланиб, одамнинг иродаси бўшашиб кетади. Одам бирор ишдан қаттиқ чарчаган пайтда ҳам нерв тизими заифлашиб, иродаси бўшашиб кетади. Ана шунинг учун ироданинг мустаҳкамлигини таъминлаш мақсадида одам вақти – вақти билан дам олиб туриши керак.

6-илова

1-ўқув топширик “Муаммо” оранайзерини тўлдиринг

Ироданинг нерв физиологик асосларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Ироданинг асосини ихтиёрий ҳаракатлар ташкил қиладими? Буни қандай тушуниш мумкин?		

7-илова

Иродавий акт ва унинг тузилиши

Ихтиёрий ҳаракатнинг дастлабки бошланғич нуқтаси ҳаракат мақсадининг вужудга келиши ва шу мақсаднинг ўртага қўйилишидир ва унинг тузилишини қуйидагича изоҳлаш мумкин. **Мақсад**-кишининг шу пайтда маъқул ёки зарур деб топган иш ҳаракатини тасаввур этиш демакдир. Масалан, инсон педагогика университетига кириб ўқишни зарур деб топди ёки вилоятга иш билан бориб келиш зарурлигини тушунди, дейлик. Буларнинг ҳаммасида кишининг мақсади ўз-ўзидан зоҳир бўлаётганга ўхшайди, баъзан эса бу мақсад бир қадар фикр юритиш натижасида юзага келади. Эҳтиёж кўнгилдан кечиб, мудом кучайган шу эҳтиёжни қондиришга интилиш мақсади ҳам англанила бошлайди. Бундай англанилган эҳтиёжлар **тилак-хаваслар** деб аталади. **Ҳаракат мотивлари ва мотивлар кураши.** Киши бирон мақсадни, айниқса, шу мақсадга етиш учун бирон йўл ва усулни танлар экан, нега бошқа мақсадни эмас, худди шу мақсадни танлаши керак, бу мақсадга нима учун бошқа йўллар билан эмас, балки мана шу йўллар билан ҳал этиши керак деган саволни кўнгилдан ўтказди. Мақсадни ва унга етиш йўлини танлаш жараёнида унга маъқул ёки номаъқуллиги нуқтаи назаридан баҳо берилади. Мақсадни ва унга етишиш йўлларининг маъқуллиги ёки номаъқуллигини белгилаб берадиган ҳамма нарса иш-ҳаракат мотивлари деб аталади. Киши нега бошқа бир мақсадни эмас, балки худди шу воситалар билан иш кўришни, ёки иш кўрмоқчи бўлаётганининг сабаби нима деган саволга жавоб мотив мазмунини ташкил этади. **Қарорга келиш.** Мақсадга етишиш йўлларини ва воситаларини танлаш жараёнида режалаштириш, мотивлар кураши билан боғланган бўлиб, қарорга келиш билан тугайди. Қарорга келиш-муайян бир мақсадни ва шу мақсадга эришиш йўлида ҳаракат усулларидан бирини танлаб олиш демакдир. Мотивлар курашида бунинг маъноси шуки, мотивлардан бири ҳал қилувчи роль ўйнаган бўлади. Масалан, кечкурун қаёққа бориш керак – театрга ёки ўртоғининг ёнига-деган мотивлар кураши натижасида киши бормоқчи бўлган жойи ҳақида қарорга келади. **Қарорни ижро этиш.** Қарор унга мувофиқ келадиган чоралар кўриш ва ҳаракат қилиш учун қабул қилинади. Қарордан ҳаракатга ўтишни ижро қилиш (ёки бажариш) дейилади. Иродавий жараёнда энг муҳим нарса-қабул қилинган қарорни ижро этишдир. Иродавий ҳаракатлар икки хил бўлади: жисмоний ва ақлий ҳаракатлар. Жисмоний ҳаракатларга ҳар хил меҳнат операциялари, ўйин, спорт машғулоти ва бошқалар. киради. Ақлий ҳаракатларга эса масала ечиш, ёзма ишлар, дарс тайёрлаш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш ва шу қабилар киради. Кўп вақт такрорланиб, ўзлашиб кетган кўникма ва одат бўлиб кетган ҳаракатлар ҳам мураккаб иродавий ҳаракатлардандир. **Иродавий зўр бериш.** Қабул қилинган қарор тўғридан-тўғри, автоматик равишда амалга оширилавермайди. Қабул қилинган қарорни амалга ошириш учун онгли равишда иродавий зўр бериш ҳам керак. Иродавий зўр бериш онгнинг аввало нерв-мускул аппаратининг зўриқишида ифодаланади ва организмнинг ташқи кўринишларида намоён бўлади. Иродавий зўр беришнинг ана шу ифодаланиши томони одамнинг ирода ҳолатини тасвирловчи бадиий асарларда гавдалантирилганини кўп учратиш мумкин.

8-илова

1-ўқув топширик

“Тушунчалар таҳлили” организирини тўлдириш

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

1-гурӯх

Тушунчалар	Мазмуни
Мақсад	
Тилак-хавас	
Ҳаракат мотиви	
Қарорга келиш	

2-гурӯх

Тушунчалар	Мазмуни
Қарорни ижро этиш	
Жисмоний ҳаракатлар	
Ақлий ҳаракатлар	
Мотив	

9-илова

Шахснинг иродавий сифатлари

Кишининг иродавий сифатлари яъни ирода кучи, мустақиллиги жиҳатидан айрим ҳолларда турлича

намоён бўлади. Ҳар бир кишида ироданинг айрим сифатлари умр бўйи мустаҳкамланиб, шу одамнинг хусусий сифатлари (яъни доимий хислатлари) бўлиб қолиши мумкин. Шахснинг бу ўзига хос хусусиятлари характер хислатлари деб аталади. Ҳар бир кишидаги бирон бир иродавий сифатларнинг ҳар қандай намоён бўлиши шу киши характерининг хислати бўлавермайди. Айрим ҳолларда ҳатто тасодифий равишда киши кучли ирода кўрсатиши мумкин, айрим ҳолларда мазкур кишининг иродаси, умуман кучли ирода кучи шу киши характерининг хислати эканлигидан далолат беравермайди. Бу кишининг иродаси кучли деб айтиш учун унинг ирода кучини бир марта эмас, бир неча маротаба намоён қилганини билмоқ керак. Кишининг характерини таърифлаганимизда фалон киши дадиллик қилди, рост гапирди демасдан, балки бу одам дадил, ростгўй, тўғрисўз деб атаймиз. Бунинг маъноси шуки дадиллик ва ростгўйлик, тўғрисўзлик шу одамнинг хусусиятларидир, характер хислатларидир, тегишли шароитда бу киши дадиллик, ростгўйлик, тўғрисўзлик хислатларига эга эканлигини намоён қилди деб айтаемиз. Киши характерини, хислатларини билиб олгач, унинг бирон иш-ҳаракатда қандай йўл тутишини анча аниқ билиб оламиз, олдиндан айтиб бера оламиз. Ирода кучи ироданинг муҳим сифатидир. Ирода кучининг турли даражаси иродавий жараённинг ҳамма босқичларида кўринади. Ирода кучи аввало эҳтиёжларни ҳис қилишда ва интилишда кўринади, биз кучли ҳамда кучсиз интилишларни, кучли ҳамда кучсиз ҳоҳишларни фарқ қилаемиз. Жасорат шундай қарорки, у гўё иш-ҳаракатга айланади. Бу иш-ҳаракат эса кучли зўр беришни талаб қилади. Характер хислати бўлган дадилликда одамнинг қанчалик пухта ўйлаб иш кўришига қараб, бу дадиллик махсус тусга киради. Жасурлик кишининг омонлиги ва ҳаёти учун ҳавфли бўлган тўсқинликларни бартараф қилишда кўринадиган ирода кучидир. Масалан, парашютчи ҳар гал ўзини самолётдан ташлаганда жасурлик қилади. Жасурлик ўзини тутта билишга чамбарчас боғлиқ. Жасурлик бор жойда ўзини тутта билишлик мавжуд. Киши ўзини тутта билса жасурлик қила олади. Бирон мақсадга етишиш йўлида мутассил жасурлик кўрсатиш, довюраклик жасорат дейилади. Сабот-матонат характернинг энг қимматли хислатидир. Бу хислат кишининг мақсадга етиш йўлида қандай қийинчилик ва тўсқинликлар бўлишидан қатъий назар шу мақсадга эришишида ўз ифодасини топади. Характер хислати бўлган сабот-матонат баъзи кишилар фаолиятининг ҳамма соҳаларида намоён бўлади бошқа кишиларда эса бу хислат уларнинг манфаатлари билан боғланган, ва айрим фаолият соҳаларида кўринади. Ташаббускор киши шахсий ҳаётида ҳам, ижтимоий фаолиятида ҳам вазият ва турмуш талабларини ҳисобга ола билади, шу билан бир вақтда вазифаларни илгари суради, қўйилган вазифаларни амалга ошириш учун йўл ва воситалари танлайди ва бу вазифаларни ҳал этишда фаол иштирок этади. Мустақиллик қилинилмаган ва қилиниган иш-ҳаракатлар учун жавобгарлик сезишда кўринади. Жавобгарликни сезиш айни ҳаракатларнинг тўғрилигига, мақсадга мувофиқ эканлигига ва зарурлигига ишонч ҳосил қилиш демакдир. **Ироданинг ахлоқийлиги** ҳаёт ва фаолиятда ирода кучи, унинг мустақиллигига ижобий ёки салбий баҳо берганда қандай тўсқинлик ва қийинчиликлар бартараф қилинганлигини назарда тутиш билангина чекланиб қолмай, асосан кишининг ахлоқий қиёфаси иродавий ҳаракатларда қанчалик ифодаланиши, бирон одамнинг иродаси нақадар ахлоқий эканлиги ҳам назарда тутилади.

10-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Шахс камолотида иродавий сифатларнинг ўрнини қандай баҳолайсиз?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Шахснинг иродавий сифатлари ва характер хусусиятлари ўртасидаги алоқадорлик нималарда яққол кўзга ташланади?
-------	--

Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Ирода тушунчасининг мазмунини изоҳланг?
 Иродавий фаолиятнинг умумий хусусиятлари нималарда кўринади?
 Ирода назарияларининг моҳиятига таъриф беринг?
 Иродавий акт ва унинг тузилишини мазмунини кўрсатинг?
 Шахснинг иродавий сифатларига нималар киради?
 Ироданинг индивидуал хусусиятларининг мазмунини изоҳланг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1. Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

-- мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	-	+	?

15-МАВЗУ

МОТИВАЦИЯ

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	Мотив ва мотивация тушунчасининг мазмуни Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг назарий таҳлили Ўзбекистон психологлари тадқиқотларида мотив ва мотивация муаммоси
Ўқув машғулотининг мақсади: мотив, мотивация, ўқув мотивлари ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1. Мотив ва мотивация тушунчасининг мазмуни, мотив, мотивация, эҳтиёж тушунчалар тўғрисида маълумотлар бериш	1. Мотив ва мотивация тушунчасининг мазмуни, мотив, мотивация, эҳтиёж тушунчалар тўғрисида маълумотлар берилади
2. Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг назарий таҳлили, ўқув мотив, ўқув жараёни, таълимни мотивациялаш, вазият назарияси, кенг-ижтимоий мотивлар борасидаги билимларга эга бўлиши	2. Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг назарий таҳлили, ўқув мотив, ўқув жараёни, таълимни мотивациялаш, вазият назарияси, кенг-ижтимоий мотивлар борасидаги билимларга эга бўлинади
3. Ўзбекистон психологлари тадқиқотларида мотив ва мотивация муаммоси, ўқув мотивлари ва кадриятлар, ўқув фаолиятини бошқариш, шахснинг мотивацион ўзини ўзи бошқаришга доир фикрларни таҳлил қилиш	3. Ўзбекистон психологлари тадқиқотларида мотив ва мотивация муаммоси, ўқув мотивлари ва кадриятлар, ўқув фаолиятини бошқариш, шахснинг мотивацион ўзини ўзи бошқаришга доир фикрларни таҳлил қилинади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси “ФСМУ” услуги, инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш

Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усулларини қўллаш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топширик

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотивнинг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотивни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Мотивация-бу...” (4-илова).	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг юзага келиш қандай психологик механизмлар билан боғлиқ?” (6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Ўзбекистон психологлари тадқиқотларида мотив ва мотивация муаммосига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диккатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Яқуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўз назорат қилиш учун саволлар беради (9-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотивда кўриладиган мавзуни эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (10-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: МОТИВАЦИЯ</p> <p>Режа:</p> <p>Мотив ва мотивация тушунчасининг мазмуни</p> <p>Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг назарий таҳлили</p> <p>Ўзбекистон психологлари тадқиқотларида мотив ва мотивация муаммоси</p> <p>Ўқув машғулотивнинг мақсади: мотив, мотивация, ўқиш мотивлари ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: Талабаларга мотив, мотивация, ўқиш</p>
--

мотивлари ҳақида дастлабки билимлар бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология фанини ўрганиш объекти эканлиги асослаб берилди.

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Мотив ва мотивация тушунчасининг мазмуни

Гарчанд психологик адабиётларда айниқса ёш ва педагогик психологияга оид манбаларда мотив ва мотивация масаласи кўп бора кўтарилган бўлса-да, батафсил ёритилмаган. Энг кенг тарқалган таърифларга кўра, мотив – бу кишини фаолиятга ундовчи куч, сабаб ёки эҳтиёжлар йиғиндисидан иборатдир. **Мотив** – маълум эҳтиёжларни қондириш билан боғлиқ фаолиятга ундовчи сабаб. **Мотивация** кенг маънода инсон ҳаётининг (унинг хулқ-атвори, фаолиятининг) мураккаб кўп қиррали бошқарувчиси деб қаралади. **Мотивация** – инсонни фаолиятга ундашнинг мураккаб, кўп даражали тизими бўлиб, у ўзида эҳтиёжларни, мотивларни, қизиқишларни, идеалларни, интилишларни, установакаларни, эмоцияларни, нормаларни, қадриятларни мужассамлаштиради. **Мотивация** – мураккаб тузилма, фаолиятни ҳаракатлантирувчи кучлар мажмуаси бўлиб, у ўзини майллар, мақсадлар, идеаллар кўринишида намоён қилади ва инсон фаолиятини бевосита аниқлаб, бошқариб туради. **Мотивация** – одамни фаол фаолиятга ундовчи сабаблар мажмуидир. Хориж психологларидан неофрейдистлар ҳисобланмиш А.Адлер, К.Юнг қабилар томонидан илгари сурилган мотив ва мотивация борасидаги назарияларга асосий эътиборни қаратамиз. А.Адлернинг фикрича, инсонни ҳаракатга ундовчи асосий куч унинг фаолияти мақсадини аниқловчи, уларга эришиш йўллари манбаи ҳисобланади. Хорнининг таъкидлашича, инсон хулқи мотивациясини бошқа мотивлар ёрдамида аниқлаш мумкин. Жумладан, бирламчи безовталаниш атроф-муҳитга нисбатан душманлик ҳиссини туғдиради, хавфсизликка эҳтиёж эса инсонни бошқа одамлар томонидан баҳолаш ва ўз-ўзини баҳолашга нисбатан ички интилишини вужудга келтиради. Э.Фромм ҳам ўз қарашларида либидо масаласига катта эътибор бермайди, чунки уни қизиқтирган муаммо инсон хулқи жабҳаларида ижтимоий ва психологик омилларнинг ўзаро таъсир ўтказиш жараёнидир. В.Г.Асеев шахс мотивацион соҳасининг тузилиши муаммосига ҳам катта эътибор беради. Унинг қайд этишича, инсон мотивацион соҳасининг тузилиши қуйидаги хусусиятларга эга: ситуацион ва импульсив ундовчиларнинг ёнма-ён жойлашганлиги, шахсий майлларнинг мазмун ва динамик сифатларига кўра бир-бирига яқинлиги. Бу хусусиятлар мотивациянинг тизимли сифатларини ўрганишда катта аҳамиятга эга.

4-илова

1-ўқув топширик 3x4 оранайзерини тўлдиринг

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Мотивация –бу

5-илова

Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг назарий таҳлили

Ўқиш, ўқув фаолияти мотивлари ҳақидаги чет эл олимларининг асарларида илгари сурилган ғояларини таҳлил қилар эканмиз, қуйидагиларга эътиборни қаратиш жоиздир. Жумладан, немис олими З.Фрейд ва У.Макдаугалл мотивацион омил сифатида ҳайвонлардаги органик эҳтиёжларни, яъни инстинктни одамларга

нисбатан қўллай бошлашди ва инсон феъл-атвориға бўлган қарашлар ичида биринчи назария сифатида майдонга чиқди. «Ўқув жараёни» номли изланишларида Брунер ўқувчининг реал, етарли даражада узок давом этадиган ўқиш жараёни туфайли туғиладиган амалий ва назарий муаммоларни изохлашга ҳаракат қилади. Брунер ўқишни мотивациялаш, ёки ўқиш жараёнига нисбатан ўқувчиларнинг мойиллигини орттирувчи омиллар ҳақида эмас, балки унинг билан бирга, ўқувчининг мотивлари ҳақида ҳам фикр юритади. Гарчи унинг фикрлари умумий характерда бўлса ҳам, улардаги айрим йўналишлар диққатга сазовордир. Бу биринчи галда, ўқиш жараёнида билиш характеридаги мотивларнинг аҳамияти ва янги нарсани билишдан пайдо бўладиган ички қаноат ҳисси, ҳимоя масалаларининг қўйилишидир.

Ўқувчининг таълимини мотивациялаш ва диагностика қилиш ҳақида фикр юритган олимлар Г.Левальд (1985) ва Г.Розенфельдларнинг фикрича, бу иш амалга ошириладиган вазиятни ҳам ҳисобга олиш керак, чунки бу таълим мотивацион диагностикаси учун муҳимдир. Ўқиш мотивларини ички ва ташқи мотивларга бўлишга келсак, бу бўлиниш функционал табиатга эга ва ўқиш ҳаракатлари ва улар ўртасидаги тузилиш жиҳатидан таҳлил қилишни талаб қилади: улар орасида бевосита алоқа бўлса, ташқи мотив ҳақида гапириш мумкин. А.Н.Леонтьевнинг фикрича, биз «фақат тушуниладиган» ва реал ҳаракатдаги мотивларга дуч келамиз. Бола кўпинча қанча ўқиш зарурлигини яхши тушунади (англанадиган мотивлар), лекин бу нарса ҳам унга ўқув фаолияти билан шуғулланиш учун туртки бўла олмайди. Бу билим майл шаклини олсагина, биз реал ҳаракатда мотив билан иш кўрган бўламиз. Фақат тушуниладиган мотивларгина маълум шароитда ҳаракатдаги мотивлар шаклини олади. Бу нарса мотивацияни қайта қуриш учун жиддий аҳамиятга эгадир. Мактабнинг вазифаси ҳам бола мотивациясини қайта қуришдан иборатдир. Таъкидлаш керакки, А.Н.Леонтьев назарий тафаккурга эга бўлиш, асос сифатидаги билиш мотивларининг ривожланиш масаласига катта эътиборни қаратган. У психик жараёнларининг шундай динамикасини очишга ҳаракат қилдики, бундай динамика мотивация ривожланиши асосида ўқувчиларни билимларни эгаллашга олиб келади. Л.Н.Божович таълимни мотивациялаш муаммоси бўйича ўз олдига ўқувчиларнинг ўқишга бўлган муносабати, психологик жиҳатлари қандай майдонга чиқади деган масалани ҳал қилишни мақсад қилиб қўяди. Бу муносабатнинг психологик моҳиятини очадиган муҳим жиҳатлардан бири «ўқувчилар ўқиш фаолияти»ни белгилайдиган мотивларнинг йиғиндиси ҳисобланади. Бунда таълим мотивлари деганда, биз бола нима учун ўқишга мажбур бўлишини тушунаемиз». Л.Н.Божович таъкидлашича, ўқиш мотивлари боланинг асосий муносабатлари билан, унинг эҳтиёжлари ва интилишлари билан ички алоқада бўлади.

6-илова

1-ўқув топширик “Муаммо” организерини тўлдириш

Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг назарий таҳлилига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Хориж психологиясида ўқиш мотивларининг юзага келиш қандай психологик механизмлар билан боғлиқ?		

7-илова

Ўзбекистон психологлари тадқиқотларида мотив ва мотивация муаммоси

Кейинги ўн йилликлар мобайнида М.Г.Давлетшин раҳбарлигида ушбу муаммо янгича илмий асосда талқин қилиниб, кенг қўламда ўрганилмоқда. М.Г.Давлетшиннинг фикрларига кўра, Ўзбекистон келажаги бўлган ёшлар ҳар хил соҳанинг мазмунига онгли равишда ёндашуви орқали, уларни мумкин қадар эртароқ, тўғри ва оқилона тасаввур қилади. М.Г.Давлетшин концепциясидан келиб чиққан ҳолда олиб борилган тадқиқотлардан бири А.Қ.Саитованинг «Ўсмир ёшидаги ўқувчиларнинг ўқув мотивларини ва қадриятларини ўрганишга» бағишланган ишдир. Бу ишда муаллиф ўсмир ёшининг хусусиятларига таянган ҳолда бир қатор хулосаларга келган. Хусусан тадқиқотчи фикрига кўра, ўсмирлар ўқув фаолиятида потенциал ҳисобланган мотив ўз-ўзини намоён қилиш мотивидир; ўқув фаолияти ўсмир ўқувчиларда ўз-ўзини такомиллаштиришга, бу эса ўқув фаолияти билан боғлиқдир. Муаллиф томонидан олиб борилган илмий изланишларда шахсдаги қадриятлар йўналганлигининг ўқув фаолиятга боғлиқлиги масалалари тадқиқ қилинади. В.А.Токареванинг «Кичик мактаб ёшидаги болаларнинг ижтимоий бурчга нисбатан шаклланиш психологиясига» бағишланган тадқиқотларида ўқувчилар ўқув фаолияти мотивларини ўрганиш борасида олиб борилган тадқиқотларда ва изланишларида бурч мотивини шаклланишига жамиятнинг таъсирини ўрганиш муҳим саналиши кўрсатиб ўтилади Э.Э. Ғозиев тадқиқотларида

Ўсмир ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини бошқариш хусусиятлари ўқув фаолиятини режалаштириш, ўз-ўзини назорат қилиш, ўз-ўзини баҳолаш жараёнлари ҳақида мулоҳаза юритилади. Тадқиқотчи ўқув фаолиятини бошқаришнинг диагностик методини ишлаб чиқиб, психология фанининг кам ўрганилган соҳаларидан бири бўлган ўқиш фаолиятини бошқариш муаммосининг назарий ва амалий, эмпирик томонларини ёритиб беради. Шунингдек, мазкур тадқиқотларда ўқиш ва ўқитиш жараёни учун тавсиянома ишлаб чиқилган, ўз-ўзини англаш босқичлари тўғрисида маълумот берилган. А.А.Файзуллаев илмий тадқиқотларида шахснинг мотивацион ўз-ўзини бошқаришнинг турли-туман омиллари ҳам кўриб чиқилган. Аниқланган бу омиллар шахс мотивациясининг хусусиятларига мотивацион бошқаришнинг амалга ошириш усуллари ва натижаларига тегишлидир. Бундан ташқари мотивацион тузилмаларнинг шахс томонидан объективлаштириш ва ўз мотивациясини бошқаришдаги турли психологик стратегия ва усуллари масалалари ҳам аниқлаб берилган. Шахснинг ҳаёт фаолиятида мотивацион ўз-ўзини бошқаришнинг бошқа бир қатор соҳалари ҳам ўрганилган. Э.З.Усмоновнинг илмий тадқиқотида ўқувчиларнинг ўқув фаолияти жараёнидаги қарама-қаршилик, мотивация, ижод ва шахс муаммолари ўрганилган. Тадқиқот давомида икки асосий мотивация тоифасининг муносиблигини тушуниш муҳим бўлган, муваффақиятга эришиш мотивациясини одамда ташқи мотивацияга киритилади.

8-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.
Ф-фикрингизни баён этинг
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Ўқув фаолиятини бошқариш ва ўқув мотивлари ўртасидаги боғлиқликни асослаб беринг?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Шахснинг мотивацион ўзини ўзи бошқаришнинг асосини қайси психологик механизм ташкил қилади?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

9-илова

Жонлантириш учун саволлар:

Мотивация ва мотивларнинг назарий муаммоларини изоҳланг?
Мотив муаммоси ни назарий ўрганишга доир тадқиқотларини биласизми?
Шахс шаклланишида мотивациянинг ролини кўрсатинг?
Мотивация тушунчасининг моҳиятини асосланг?
Мотив тушунчасининг мазмуни нималар билан белгиланади?
Шахс шаклланишида мотивациянинг ўрнини қандай баҳолайсиз?

10-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

- мен билган маълумотни инкор қилади
 ? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот
 2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	-	+	?

16-МАВЗУ ТЕМПЕРАМЕНТ

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион бахс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Темперамент ҳақида тушунча 2.Темпераментнинг физиологик асослари 3.Нерв системаси типларининг келиб чиқиши. 4.Темперамент типларининг тавсифномаси
Ўқув машғулотининг мақсади: темперамент ҳақида тушунча, темпераментнинг физиологик асослари, нерв тизимининг типлари ва темперамент, темперамент типларининг тавсифномаси ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Темперамент ҳақида тушунча, шахснинг индивидуаллиги, темпераментнинг инсон фаолиятига таъсири тўғрисида маълумотлар бериш	1.Темперамент ҳақида тушунча, шахснинг индивидуаллиги, темпераментнинг инсон фаолиятига таъсири тўғрисида маълумотлар берилди
2.Темпераментнинг физиологикасослари, Гиппократ, Гален, Павлов, Неблицинларнинг темперамент борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2.Темпераментнинг физиологикасослари, Гиппократ, Гален, Павлов, Неблицинларнинг темперамент борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилди
3.Нерв тизимининг хусусиятлари, реактивлик, сензитивлик, ригидлик, фаоллик, реакция темпи, экстравертлик, интеравертликка доир билимларга эга бўлиш	3.Нерв тизимининг хусусиятлари, реактивлик, сензитивлик, ригидлик, фаоллик, реакция темпи, экстравертлик, интеравертликка доир билимларга эга бўлинади
4.Темперамент типларининг тавсифномаси, сангивиник, холерик, меланхолик, флегматик типларига оид материаллар билан танишиш	4.Темперамент типларининг тавсифномаси, сангивиник, холерик, меланхолик, флегматик типларига оид материаллар билан танишилади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерт
Ўқитиш шакли	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шарт-шароитлари	Жамоа бўлиб ишлаш
Мониторинг ва баҳолаш	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Темперамент-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича	Саволларга жавоб берадилар, эркин бахс-мунозара юритадилар.

	“Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга куйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Темпераментнинг келиб чиқиши инсон организмдаги суюқлик билан белгиланади. Буни қандай тушуниш керак?”(6-илова)	Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Иродавий акт ва унинг тузилишига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Кўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
	2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиририб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Кўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Яқуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баҳолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўзи назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: ТЕМПЕРАМЕНТ</p> <p>Режа:</p> <p>1.Темперамент ҳақида тушунча</p> <p>2.Темпераментнинг физиологик асослари</p> <p>3.Нерв системаси типларининг келиб чиқиши.</p> <p>4.Темперамент типларининг тавсифномаси</p> <p>Ўқув машғулотининг мақсади: темперамент ҳақида тушунча, темпераментнинг физиологик асослари, нерв тизимининг типлари ва темперамент, темперамент типларининг тавсифномаси ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга темперамент ҳақида тушунча, темпераментнинг физиологик асослари, нерв тизимининг типлари ва темперамент, темперамент типларининг тавсифномаси ҳақида дастлабки маълумотлар захирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”
 12-10 балл- “яхши”
 15-13 балл- “кониқарли”

3-илова

Темперамент ҳақида тушунча

Инсоннинг рухий олами бетўхтов ҳаракатлар мажмуасидан иборат бўлиб, бири иккинчисини бевосита тақазо этади ва улар узлуксиз занжир тизимига ўхшаш тарзда ҳукм суради. Худди шу боис шахс руҳиятида ташқи атроф-муҳит тўғрисидаги таассуротлар, ўтмиш хотиралари, келажак юзасидан ижодий ҳаёллар, эзгу ниятлар, хоҳиш истаклар, мақсад ва тилаклар, мулоҳаза, фикр ва муаммо, ҳиссий кечинмалар, иродавий сифатлар узлуксиз тарзда ўзаро ўрин алмаштириб туриш эвазига онтогенетик дунёга мустаҳкам негиз ҳозирланади. Рухий олам кечиши, унинг суръати, мазмуни, шакли, кўлами, хусусияти, хислати, сифати, механизми алоҳида, яккаҳол инсонда ранг-баранг тарзда намоён бўлиши кузатилади. Шунинг учун бўлса керак, инсонлар табиат ходисаларига, ижтимоий турмуш воқелиklarига, омилларига, таъсир кучларига тез ёки секин, енгил ёки мушкулот билан жавоб қайтаришга мойиллик кўрсатадилар.

Психологияда темпераментга тааллуқли индивидуал динамик хусусиятлар ўртасида муайян даражада тафовут мавжудлиги алоҳида таъкидланади, улар орасидаги фарқларни ажратиб кўрсатиш мақсадида қуйидагича белгилар киритилади ва ўзига хос тарзда тавсифлаб берилади, уларнинг айримларини ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқ:

Фавқулотда темпераментнинг бир хил хусусиятлари мотив, психик ҳолат ва ходисалардан фарқли ўларок, айнан шу шахснинг ўзида, унинг турли фаолиятларида, муомаласида ифодаланади.

Темперамент хусусиятлари табиий шартланганлик омилига тааллуқли бўлганлиги туфайли инсон ҳаёти ва фаолиятининг (умрининг) давомида ёки унинг муайян бир бўлагида (таъсирга берилувчанлиги сабаблигидан қатъий назар) барқарор, ўзгармас ва мустаҳкамдир.

Яккаҳол шахсга даҳлдор темпераментнинг турли хусусиятлари ўзаро бир-бири билан ғайриқонуний равишда бирлашган бўлмасдан, балки улар ўзаро бир-бири муайян қонуният асосида мужассамлашиб, худди шу хусусиятлар унинг типларини тавсифловчи ўзига хос тузилмани вужудга келтиради.

4-илова

**1-ўқув топширик
 3x4 оранайзерини тўлдиринг**

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Тем перамент –бу

5-илова

Темпераментнинг физиологик асослари

Қадимги юнон олими Гиппократ таълимотига биноан, инсонларнинг темперамент хусусиятлари жиҳатидан ўзаро бир-биридан тафовутланиши, уларнинг тана аъзоларидаги суюқликларнинг (хилтларнинг) турлича нисбатда жойлашувига боғлиқ эканлиги тасаввур қилинади. Гиппократ таъбирича, инсон танасида тўрт хил суюқлик (хилт) мавжуд бўлиб, улар ўт ёки сафро (юнонча “chole”), қон (лотинча сангуис ёки сангуинис), қора ўт (юнонча melas “қора”, chole “ўт”), балғам (юнонча “phlegma”) кабилардан иборатдир. Унинг мулоҳазасича:

Ўтнинг хусусияти – курукликдир, унинг вазифаси-тана аъзоларида курукликни сақлаб туриш ёки баданни курук тутишдир.

Қоннинг хусусияти-иссиқликдир, унинг вазифаси танани иситиб туришдир.

Қора ўтнинг хусусияти-намликдир, унинг вазифаси бадан намлигини сақлаб туришдир.

Балғамнинг (шилимшиқ модданинг) хусусияти-совуқликдир, унинг вазифаси баданни совутиб туришдан иборатдир.

Гиппократ таълимотига мувофиқ ҳар бир инсонда шу тўрт хил суюқлик мавжуд бўлиб, унинг биттаси устуворлик касб этади. Мазкур аралашма (лотинча temperamentum)лардан қайси бири салмоқлироқ

бўлса, шунга қараб инсонлар темперамент жиҳатдан фаркланадилар, чунончи холерикда сарик ўт, сангвиникда қон, флегматикда балғам, меланхоликда қора ўт устун бўлиши таъкидланади.

Йирик рус психологларидан бири Б.М. Теплов (1896 - 1965) ва унинг шогирдлари, маслакдошлари И.П.Павловнинг тадқиқотларини давом эттириб, инсон нерв жараёнлари хусусиятларининг ўзига хос томонларини очишга муваффақ бўлдилар. Улар нерв-физиологик жараёнларнинг нозик қирраларини ўрганишга махсус мосламалар ёрдами билан ўзгаришларни қайд қилиш ҳамда олинган натижаларни (омилларни) математик статистика методлари орқали ҳисоблашни татбиқ этдилар. Шунингдек, Б.М. Теплов илмий мактабининг намоёндалари томонидан ижобий ва тормозловчи шартли рефлексларнинг ҳосил бўлиш тезлигини тавсифловчи индивидуал хусусиятлар туркуми ҳам таърифлаб берилгандир. Ушбу индивидуал хусусиятлар моҳиятида ифодаланувчи нерв системасининг нотаниш хусусияти динамилик деб номланган ҳам тавсифланган. Бундан ташқари, улар шартли рефлексор фаолиятининг бир гуруҳ индивидуал хусусиятлари кўзғалиш жараёни тўхталишининг тезлиги маҳсули сифатида тахмин қилинган хусусиятни (янги ҳислатни) лабиллик деб атай бошлаганлар. Шунинг билан бирга нерв системасининг бошқа хусусиятлари мавжудлиги тўғрисида илмий тахминлар илгари сурилган, чунончи: сензитивлик, реактивлик ва ҳоказо.

6-илова

1-ўқув топшириқ “Муаммо” организерини тўлдириш

Темпераментнинг физиологик асосларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Темпераментнинг келиб чиқиши инсон организмдаги суюқлик билан белгиланади. Буни қандай тушуниш керак?		

7-илова

Нерв системаси типларининг келиб чиқиши

Нерв системасининг умумий типлари келиб чиқиши юзасидан мулоҳаза юритилганда, албатта И.П.Павловнинг таълимотини эшлаш мақсадга мувофиқдир, чунончи ирсият йўли билан шартланган тип–бу генотип демакдир. Ҳозирги даврда нерв системасининг умумий тип (генотип) ирсиятга боғлиқ эканлиги ҳақидаги маълумотлар, жуда кўп бўлиб, улар қиёсий жиҳатдан ҳайвонларни ўрганиш натижасида топилгандир.

Сензитивлик (лотинча Sensus – сезиш, ҳис қилиш деган маъно англатади). Сензитивлик юзасидан инсонда бирорта психик реакцияни ҳосил қилиш учун зарур бўлган ўта кучсиз ташқи таассурот кучига қараб мулоҳаза юритилади, жумладан, сезгиларнинг пайдо бўлиши учун керак кўзғовчининг озгина кучи (уларнинг куйи чегараси), эҳтиёжлар кондирилмаслигининг сезилар-сезилмас даражаси (шахсга руҳий азоб берувчи) мужассамлашади.

Реактивлик. Бу тўғрида айнан бир хил куч билан таъсир этувчи ташқи ва ички таассуротларга шахс қандай куч билан эмоционал реакция қилишига қараб муносабат билдирилади. Реактивликнинг ёрқин рўёбга чиқиши-эмоционалик, таъсирланувчанликда ифодаланишидир.

Фаоллик. Бу борада инсон қандай фаоллик даражаси билан ташқи оламга таъсир этиши ва мақсадларни амалга оширишда объектив ҳамда субъектив қарама-қаршиликларни фаоллик билан енгишга қараб фикр юритилади.

Реактивлик билан фаолликнинг ўзаро муносабати. Одамнинг фаолияти кўп жиҳатдан нимага боғлиқлигига биноан, чунончи тасодифий тарздаги ташқи ва ички шароитларга (қайфиятга, фавқулоддаги ходисаларга) ёки мақсадларга, эзгу ниятларга, хоҳиш-интилишларига кўра фикр билдириш назарда тутилади.

Реакция темпи. Турли хусусиятли психик реакциялар ва жараёнларнинг кечиш тезлигига, нутқ суръатига, фаросатлилигига, ақл тезлигига асосланиб ҳулоса чиқарилади.

Ҳаракатларнинг силлиқлиги ва унга қарама-қарши сифат ригидлик (қотиб қолганлик), шахснинг ўзгарувчан ташқи таассуротларга қанчалик енгилик ва чакқонлик билан мувофиқлашишига (силлиқлик билан мослашишга), шунингдек, унинг хатти-ҳаракатлари қанчалик суст ва заифлигига (ригидлиги қотиб қолганлигича) нисбатан баҳо беришдан иборатдир.

6.Экстравертлик ва интровертлик. Шахснинг фаолияти ва реакцияси кўп жиҳатдан кечинмаларга боғлиқ, чунончи фавқулоддаги ташқи таассуротларга (экстравертлик) ёки аксинча, тимсолларга, тасаввурларга (интровертлик) тааллуқлигига асосланган ҳолда муносабат ифодасидир.

8-илова

1-ўқув топшириқ

“Тушунчалар таҳлили” органайзерини тўлдириш

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

1-гурӯҳ

Тушунчалар	Мазмуни
Темперамент	
Реакция темпи	
Реактивлик	
Экстравертлик	

2-гурӯҳ

Тушунчалар	Мазмуни
Фаоллик	
Сензитивлик	
Ҳаракатларнинг силлиқлиги	
Ригидлик	

9-илова

Темперамент типларининг тавсифномаси

Турли темперамент типига мансуб инсонларда ҳар хил характер хусусиятлари, шахс сифатлари, ҳолатлари рўй беради.

Сангвиник юксак реактивлик. Бўлар-бўлма нарсаларга қаттиқ хоҳлаб кулаверади. Муҳим бўлмаган факт қаттиқ жаҳлини чиқаради. Диққатини жалб қилган ҳамма нарсаларга тетик ва зўр қўзғалиш билан жавоб беради. Имо-ишоралари ва ҳаракатлари яққол кўриниб туради. Унинг афт-башарасига қараб кайфиятининг қандайлигини, нарсаларга ёки одамга бўлган муносабатларини билиш осон. Диққатини тез бир жойга тўплайди.

Суст сензитивликка эга. Сизгирлик чегараси юксак. Жуда кучсиз товушларни ва ёруғлик қўзғовчиларни пайқамайди. Активлиги юксак, жуда ғайратли ва ишчан, дарсларда тез-тез қўл кўтариб туради, толиқмасдан узоқ вақт ишлаши мумкин, янги ишларга ғайрат билан киришади. Фаоллиги ва реактивлиги мувозанатли. Уни интизомга чақириш осон. У ўз хиссиётларининг намоён бўлишини ва ўзининг ихтиёрсиз ҳаракатларини тез ушлаб қола олади. Ҳаракатлари шиддатли, нутқи тез, янги ишга тезлик билан киришади, диққатини тез тўплайди. Ақли тез ишлайди, топқир. Ҳаракатлари ниҳоят даражада силлиқлик хусусиятига эга. Хиссиётлари, кайфиятлари, қизиқишлари ва интилишлари жуда ўзгарувчан. У янги кишилар билан тез киришиб кетади. Янги талаблар, янги шароитга осонлик билан ўрганади. Бир ишдан иккинчи ишга тез кўча олади. Малакаларни тез ўзлаштиради ва тез қайта ўзгартиради. Ақли ихчам. Экстрове́ртлик хусусиятига эга. Ўтган ва келажак ҳаёт ҳақида тасаввурларига қараганда қуйроқ ташқи таассуротларга жавоб беради.

Холерик худди сангвиник каби суст сензитивлик, юксак реактивлик ҳамда фаоллик билан ажралиб туради, лекин фаолликдан реактивлик устунлик қилади. Шунинг учун у тинимсиз ўзини ушлаб олмайди, бетоқат, серзарда. Сангвиникка қараганда озроқ силлиқ ва кўпроқ қотиб қолган. Шунинг учун интилишлари ва қизиқишларида катта барқарорлик, зўр қатъийлик бор, диққатини кўчиришда қийинчиликка учрайди. Психик темпи тез. Бир ишни бошласа охирига еткази, аммо унга қизиқса.

Флегматик – сензитивлиги суст, хиссий кўзгалувчанлиги оз, кулдириш, жаҳлини чиқариш, кайфиятини бузиш қийин. Аммо бир нарса юзасидан қаттиқ кулганда у вазминлигича қолаверади. Катта кўнгилсиз ҳодиса юз берганда ҳам осойишталигини бузмайди. Имо-ишоралари оз, ҳаракатлари ифодасиз. Ғайрати ишчанлиги билан ажралиб туради. Юксак фаоллиги оз, реактивлигидан анча устунлик қилади. Чидамлилиги, матонат, ўзини тута билиш билан ажралиб туради. Ҳаракатларининг темпи ва нутқининг темпи суст, ифодасиз. Диққатини секинлик билан тўплайди. Ригид (қотиб қолган), диққатини қийинчилик билан кўчиради. Янги шароитга қийинчилик билан мослашади. Интроверт. Янги одамларга қийинчилик билан кўшилади. Ташқи таассуротларга қийинчилик билан жавоб қайтаради.

Меланхолик – юксак сензитивлик хусусиятига эга. Сизгирлиги юксак (сезги чегаралари юкори). Арзимаган сабабга кўра, кўзларидан ёш оқиб кетаверади. Ниҳоятда аразчан, секин йиғлайди. Самимий, жуда оз кулади, фаоллиги суст. Ўзига ишонмайди, тортинчоқ, озгина қийинчилик туғиладиган бўлса, қўлини ювиб қўлтиғига уриб кўя қолади. Ғайратсиз қатъий эмас. Диққати тез чалғийди, барқарор эмас. Психик темпи суст. Ригид (қотиб қолган). Интровертлик хусусиятига эга.

10-илова

1-ўқув топширик

ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
 С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
 М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
 У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Сангвиник темперамент типига мансуб инсонлар фаол ва ҳаракатчандир
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Флегматик темперамент типига мансуб инсонлар пассив ва сустдир
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Темперамент тушунчасининг моҳиятини асосланг?
- Олий нерв фаолияти типи ва темперамент ўртасидаги боғлиқликни кўрсатинг?
- Темперамент хусусиятларига таъриф беринг?
- Темперамент типларининг моҳиятини изоҳланг?
- Фаолиятнинг индивидуал услуби ва темперамент ўртасидаги муносабатни аниқланг?
- Темперамент борасидаги психологик назарияларнинг моҳиятини асосланг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қоидаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

17-МАВЗУ ХАРАКТЕР

Дарсни олиб бориш технологияси

Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Характер ҳақида тушунча 2.Характернинг физиологик асослари 3.Характер таркиби 4.Характернинг акцентуация
Ўқув машғулотининг мақсади: характер ҳақида тушунча, характерининг физиологик асослари, И.П.Павловнинг характер борасидаги таълимоти, характернинг таркиби тузилиши, характер акцентуацияси ҳақидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:

1.Характер хақида тушунча, инсон характерини шаклланишига таъсир этувчи омиллар, фаолият жараёнида характерни намоён бўлиши тўғрисида маълумотлар бериш	1. Характер хақида тушунча, инсон характерини шаклланишига таъсир этувчи омиллар, фаолият жараёнида характерни намоён бўлиши тўғрисида маълумотлар берилади
2. Характернинг физиологик асослари, И.П.Павлов назарияси, динамик стереотип борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2. Характернинг физиологик асослари, И.П.Павлов назарияси, динамик стереотип борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади
3. Характернинг таркиби, инсонларга, ўз ўзига, буюмларга, меҳнатга бўлган муносабатларга доир билимларга эга бўлиш	3. Характернинг таркиби, инсонларга, ўз ўзига, буюмларга, меҳнатга бўлган муносабатларга доир билимларга эга бўлинади
4. Характер акцентуацияси, акцентуация, характер типларининг намоён бўлиши ва инсон фаолияти характер акцентуациясининг ўрнига оид материаллар билан танишиш	4. Характер акцентуацияси, акцентуация, характер типларининг намоён бўлиши ва инсон фаолияти характер акцентуациясининг ўрнига оид материаллар билан танишилади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қўллаш мумкин бўлган ўқув хона

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Характер-бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Шахс характери борасидаги назариялардаги камчиликлар нималардан иборат эди?”(6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Иродавий акт ва унинг тузилишига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиртириб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова).	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.	

	Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Диккатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдиротини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини диққат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.	
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баҳолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўзи назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

МАВЗУ: ХАРАКТЕР	
Режа:	
<p>1.Характер ҳақида тушунча 2.Характернинг физиологик асослари 3..Характер таркиб 4.Характернинг акцентуация</p> <p>Ўқув машғулотининг мақсади: характер ҳақида тушунча, характерининг физиологик асослари, И.П.Павловнинг характер борасидаги таълимоти, характернинг таркиби тузилиши, характер акцентуацияси ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга характер ҳақида тушунча, характерининг физиологик асослари, И.П.Павловнинг характер борасидаги таълимоти, характернинг таркиби тузилиши, характер акцентуацияси ҳақида дастлабки маълумотлар заҳирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>	

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Характер ҳақида тушунча

<p>Ҳар бир одам ҳар қандай бошқа одамдан ўзининг индивидуал психологик хусусияти билан ажралиб туради. Бу жараёнда асосий эътибор характер муаммосига қаратилади. “Характер” сўзи грекча сўздан олинган бўлиб “ тамға, белги “ деган маънони англатади. Ижтимоий турмушда ҳаёт ва фаолият кўрсатаётган ҳар қандай шахс ўзининг индивидуал-психологик хусусиятлари билан бошқа инсонлардан ажралиб туради ва бу фарқлар унинг характер хислатларида ифодасини топади. Шу боисдан инсоннинг барча индивидуал хусусиятларини характер хислати таркибига киритиб бўлмайди. Чунончи ақлнинг топқирлиги, хотиранинг барқарорлиги, кўришнинг ўткирлиги каби индивидуал психологик хусусиятлар бунга мисолдир.</p> <p>Психология фанида характерга турлича таъриф берилишига қарамай, унинг асосий белгилари таъкидланганлиги билан бир-бирига мувофиқ тушади. Масалан, шахс хулқининг типик усуллар билан боғлиқ фаолият муомала ва муносабатда намоён бўлувчи, мужассамланувчи унинг барқарор хусусиятлари мажмуаси характер дейилади. Шахснинг жамиятга нисбатан муносабатлари унинг асосий белгиси ҳисобланади.</p>

Характер деганда мазкур шахс учун типик ҳисобланган, фаолият усулларида намоён бўладиган, шахснинг турли шароитларга муносабати билан белгиланадиган индивидуал психологик хусусиятлари йиғиндиси тушунилади. Характер хусусиятларининг намоён бўлиши ҳар бир типик вазият, ҳиссий кечинмаларнинг индивидуал ўзига хос хусусияти шахс муносабатларига боғлиқ. Характернинг интеллектуал, ҳиссий ва иродавий хислатларини ажратиш мумкин. Характер деганда шахсда муҳит ва тарбия таъсирида таркиб топган ва унинг иродавий фаолиятида, атрофдаги оламга ўз-ўзига бўлган муносабатларида намоён бўладиган индивидуал хусусиятларни тушунаимиз. Характернинг жуда кўп хусусиятлари одамнинг иш ҳаракатларини белгиловчи чуқур ва фаол мойиллик ҳисобланади. Мана шу мойилликларда характер хислатларининг ундовчилик кучи намоён бўлади. Одам характер хислатларининг ана шундай ундовчилик кучи туфайли кўпинча объектив шароитларга зид иш қилади ва мутлақо мақсадга номувофиқ ҳаракат усулларини қўллайди. Характер хислатлари маълум тарзда ҳаракат қисмларига, баъзан эса шароитга қарама-қарши ҳаракат қилишга ундар экан, улар ҳаётий қийин дақиқаларда яхшироқ намоён бўладилар ва бу характерни, шунингдек баркамол авлодни тарбиялашнинг муҳим вазифасидир. Шахснинг каътиятлилик, танқидийлик, фаҳм- фаросат, кузатувчанлик каби хислатлари интеллектуал, қувноклик, меҳрибонлик ҳиссий-иродавий сифатларга киради. Одатда шахснинг муносабатлари характер хислатларининг индивидуал хусусиятларини икки хилини аниқлаш имкониятига эга:

Шахс характерининг хусусияти рўёбга чиқадиган ҳар қандай вазият ҳиссий кечинмаларнинг ўзига хос хислати унинг муносабатларига боғлиқ.

Ҳар қандай фавқуллоддаги типик (муҳитдаги) характернинг сифатлари ҳамда индивидуал усуллари шахснинг муносабатларига тааллуқлидир.

Шахс ҳаракатларининг сифати ва уларнинг оқилона усуллари инсоннинг иродаси, ҳиссиёти, диққати, ақлий сифатларига ёки психик жараёнларнинг индивидуал хусусиятларига боғлиқдир. Чунончи, меҳнатда кўзга ташланадиган тиришқоклик, пухталиқ меҳнатга нисбатан ижобий муносабатни акс эттиришга эмас, балки бошқа омилларга:

- диққатнинг тўпланишига;
- ҳаракатларнинг мақсадга йўналганлигига;
- иродавий зўр беришга;
- усуллар маҳсулдорлигига;
- ақлнинг иштирокига боғлиқ

4-илова

1-ўқув топширик

3x4 оранайзерини тўлдириш

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Характер –бу

5-илова

Характернинг физиологик асослари

Характернинг психологик ва физиологик сабаблари ҳақида фақат тахминий фикрлар, ҳулосалар мавжуд. Киши темпераменти унинг характери таркибига киради, шу сабабли ҳам характернинг физиологик асоси асаб тизимининг типидан иборат.

Характер хислатлари шахснинг қийин ҳосил қилинадиган ва мустаҳкамланиб қоладиган хусусиятлари бўлганлиги туфайли, характернинг физиологик асоси ҳам индивидуал ҳаёт жараёнида асаб тизимининг ўзгарган хусусиятларидан иборат. Ҳайвон асаб фаолиятининг туғма конституцион тури генотип. Лекин ҳайвон туғилганидан кейин ташқи шароитларнинг ғоят хилма-хил таассуротларига дуч келади ва бунга муайян фаолият орқали муқаррар жавоб бериши лозим бўладики, кўпинча бу фаолиятлар мустаҳкамланиб, бутун ҳаёти давомида сақланиб қолади. Шу сабабли ҳайвоннинг батамом таркиб топган асаб фаолияти типга оид белгилардан ташқари муҳит таъсири остида ҳосил бўлган ўзгаришларнинг қотишмаси-фенотип характери дидир. Динамик стереотип шахсдаги мустаҳкам одат бўлиб қолган хусусиятларнинг, жумладан, характер хислатларининг ҳам нерв-физиологик асосидир. Характернинг нерв-физиологик асосини тушуниш учун И.П.Павловнинг иккинчи сигнал тизими ҳақидаги таълимоти катта аҳамиятга эгадир. Иккинчи сигнал тизими нутқ ва тафаккурнинг физиологик асоси бўлиш билан бирга, киши ҳулқини ҳам идора қилади. Характернинг физиологик асоси характернинг мазмунини ташкил қиладиган сифатлари, чунончи, ижтимоий маслақ, мардлик, ўз бурчига садоқатли бўлишларини ўз ичига олмайди ва ололмайди ҳам, албатта характер психологиясининг мазмуни ўзининг келиб чиқиши жиҳатидан ижтимоий ҳодисадир. Характернинг мазмунини ташкил қилган томонларини ёритилиши туфайли, психология ижтимоий фанлар қаторига киради.

6-илова

1-ўқув топширик

“Муаммо” оранайзерини тўлдириш

Характернинг нерв физиологик асосларига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Шахс характери борасидаги назариялардаги камчиликлар нималардан иборат эди?		

7-илова

Характер таркиб

Шахснинг характери тузилиши турли хусусиятларнинг тасодифий йиғиндисидан иборат эмас, балки ўзаро бир-бирига боғлиқ, ҳатто тобе яхлит тизимдан таркиб топади. Характер хислатларининг муайян қисмидан хабардор бўлишлик нотанишларни ташхис қилиш имкониятини яратади. Мисол учун, шахснинг шухратпарастлиги маълум бўлса, унинг дили (кўнгли) қоралиги юзасидан тахмин қилиш мумкин, ёки инсон камтар, мўмин, ювош хусусиятли бўлса, албатта у кўнгилидан эканлиги кўнглимизга келади.

Одатда психик хусусиятларнинг ўзаро боғлиқ тизими симптомокомплекслар (омиллар) дейилади. «Симптом» юнон *symptoma* белги, мос тушиш, «комплекс» лотинча, алоқа, мажмуа деган маъно англатади. Мисол учун, қарама-қарши симптомокомплекслар ҳақида мулоҳаза юритилса, у ҳолда инсонларда бу тизим ўзига ишониш ўзидан мағрурланиш, мақтанчоқлик, ўзбилармонлик, урушқоқлик, кек сақлаш кабилар бирикмасида юзага келади. Бошқа тоифадаги шахслар ўзларининг камтаринлиги, кўнгилиданлиги, илтифотлилиги, дилкашлиги, ҳаққонийлиги билан ажралиб турадилар. Вокеликка шахснинг бир хил муносабати характер хислатларининг ўзаро бир-бирига боғлиқлигини билдиради.

Ҳозирги замон психологиясида шахснинг турли муносабатлари билан белгиланадиган характер хусусиятларининг тўртта тизими фарқланади.

1. Жамоа ва айрим одамларга бўлган муносабатларини ифодаловчи хусусиятлар (яхшилик, меҳрибонлик, талабчанлик ва шу кабилар).
2. Меҳнатга бўлган муносабатни ифодаловчи хусусиятлар: (меҳнатсеварлик, ялқовлик, виждонлилик, меҳнатга маъсулият ёки маъсулиятсизлик билан муносабатда бўлиши кабилар).
3. Нарсаларга бўлган муносабатни ифодаловчи хусусиятлар: (озодалик ва ифлослик, нарсалар билан аяб ёки аямасдан муносабатда бўлиш кабилар).
4. Одамнинг ўз-ўзига бўлган муносабатини ифодаловчи хусусиятлар (иззат-нафслилик, шухратпарастлик, мағрурлик, ўзини катта олиш, камтарлик кабилар).

Бундан ташқари, камроқ аҳамиятга эга бўлган бошқа жуда кўп хусусиятлар ҳам мавжуд: ўзига ишониш, ўзбилармонлик, ўзига бино қўйиш, мақтанчоқлик.

Характернинг таркиби фақат айрим хусусиятларининг ўзаро боғлиқлиги билан эмас, балки бир бутун характерга хос бўлган хусусиятлар билан белгиланади. Характернинг хусусиятлари жумласига биринчидан, уларнинг чуқурлик даражаси киради. Шахснинг марказий, асосий муносабатлари билан белгиланадиган хусусиятларини биз характерни бир мунча чуқурроқ хусусиятлари деб атаймиз. Масалан, баркамол шахсда одамларга, жамоа ва меҳнатга нисбатан виждонан муносабатда бўлиш билан белгиланадиган хусусиятлар чуқурроқ хусусиятлар ҳисобланади. Иккинчидан, характер кучи ёки фаоллиги. Характер фаоллиги характер хусусиятларининг кишини бирор нарсага қаршилиқ кўрсатиш даражаси билан белгиланади. Учинчидан, характернинг таркибий хусусиятларига унинг барқарорлик ва ўзгарувчанлик даражаси киради. Характер барқарорлиги ва ўзгарувчанлиги ҳам мослашиш фаолиятининг зарур шартларидандир.

Агар ташқи шароитнинг ўзгариши билан ҳар гал характер бошқача бўлиб, ўзгариб қоладиган бўлса, ундай пайтда одамнинг хатти-ҳаракатлари ташқи шароит таъсирига нисбатан пассив жавоб реакциясига айланиб қолган, хатти-ҳаракат батамом пассив мослашишга айланган бўлар эди. Одамнинг характер хусусиятлари жуда хилма-хил ҳаёт шароитларида ҳам қаршилиқ қилувчи шароит бўлишига қарамай унинг хатти-ҳаракатларини бошқаради.

Характер маълум даражада пластикдир (эгилювчандир). Характернинг пластиклиги икки хил маънога эга, биринчидан, характернинг барқарорлиги сингари муҳим фаол таъсир қилишидир. Иккинчидан, характер маълум даражада пластик бўлганлиги учунгина исталган одамнинг характерини қайта тарбиялай оламыз.

Кишига мустаҳкамланиб, унинг шахсий хусусиятига айланиб қолган ирода сифатлари характернинг ирода билан боғлиқ бўлган хислатларидан, бу сифатлар алоҳида кўриниб эмас, балки шахснинг фазилатига айланиб қолади, қатъият, сабр-тоқат, чидамлилик, дадиллик, ўзини тута билиш, мустақиллик, интизомлилик, маъсулиятни ҳис қилиш, ўз-ўзини танқид қилиш ахлоқий хислатлардир.

8-илова

1-ўқув топширик

“Тушунчалар таҳлили” органайзерини тўлдиринг

Мухим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

1-гурӯҳ

Тушунчалар	Мазмуни
Меҳнатсеварлик	
Яхшилик	
Талабчанлик	
Камтарлик	

2-гурӯҳ

Тушунчалар	Мазмуни
Манманлик	
Масъулиятсиз	
Ўзига нисбатан юқори баҳо бериш	
Мағрурлик	

9-илова

Характернинг акцентуация

Характернинг у ёки бу хусусияти микдорий ифодалилиги охириги маррага етиб ва норманинг энг охириги чегарасига бориб қолганда характернинг акцентуацияси (ортиқча урғу берилиши) деб аталади. Характерга ортиқча урғу берилиши айрим характер хусусиятларининг кучайиши натижаси сифатида норманинг охириги вариантларидан бири саналади. Бунда индивидда бошқаларига нисбатан барқарорлик бўлгани ҳолда бир хил стрессоген (қаттиқ ҳаяжонланувчи) омилларга заифлик ортиши кузатилади. Характернинг акцентуацияси ўта ноқулай вазиятларда патологик бузилишларга ва шахс ҳулқ-атворининг ўзгаришларига, психопатияга олиб бориши (характер шахснинг адекват ижтимоий адаптацияга тўскинлик қилувчи ва амалда такрорланмайдиган патологияси, гарчи тўғри даволаш шароитларида баъзи тузатишларга берилса ҳам) мумкин, лекин уни патологияга оид деб ҳисоблаш ноўриндир.

Характернинг акцентуацияси (ортиқча урғу берилиши) турларини таснифлаш анча мураккаблик туғдиради ва ҳар хил номенклатураси бўйича бир-бирига мос келмайди. (К.Леонгард, А.Личко). Лекин акцентуациялашган хусусиятларнинг тавсифи маълум даражада бир хил бўлиб қолади. Бу ҳар иккала тасниф схемаларидан муваффақиятли терминларни олиб ва бунда психиатрик терминология («шизофрения хусусиятлари», «эпилепсия» хусусиятлари ва ҳоказо) билан тўғридан- тўғри ўхшашлик бўлишидан қочган ҳолда ортиқча урғу бериладиган хусусиятлар рўйхатини келтириш имкониятини беради. Характерни ортиқча урғу берилган ҳолда баҳолаш психиатрнинг эмас, балки педагогнинг диққатини жалб қилишини такозо этади, гарчи акцентуация муаммосининг ўртача қўйилиши тарихи психиатрия ва психоневрологияга бориб тақалганда ҳам шундай ҳисобланади.

Немис психиатри К.Леонгард фикрича, 20-50% кишиларда баъзи характер хусусиятлари шу даражада кучлики, баъзан бир хил типдаги зиддият ва ҳиссий портлашларга олиб келиши мумкин.

Характер акцентуацияси – бирор хусусиятнинг бошқалари зарарига кучли ривожланиши ва атрофдагилар билан муносабатларнинг ёмонлашувига олиб келишидир. Характер акцентуацияси турли даражада энгил ва ҳатто психопатия даражасигача бўлиши мумкин. Ўсмирлар орасида характер акцентуацияси кўп (50-80%) учрайди.

К.Леонгард томонидан характер акцентуацияси муаммоси ўрганилиб уни шахсда намоён бўлишига қараб қуйидагилар таснифланади:

Гипертим тип – ҳаддан ташқари алоқага киришувчан, кўп гапиради, имо-ишора, мимикага бой, суҳбат мавзусини буриб юборишга мойил, кўпинча хизматга доир ва оммавий мажбуриятларни унутиб қўйганлиги сабабли зиддиятлар келиб чиқади.

Дистим тип – камгап, мулоқотга киришишга қийналади, пессимист, зиддиятлардан ўзини олиб қочади, уйда ёлғиз қолишни ёқтиради.

Циклоид тип – кайфияти тез ўзгаришга мойил, кайфияти яхши пайтда – гипертим, ёмон пайтда дистим типга ўхшаб қолади.

Кўзгалувчан тип – мулоқотда пассив, вербал ва новербал реакциялари суст, кайсар, баъзан урушқок, кўпинча турли можароларнинг ташаббускори.

Кучайтирувчи тип – камгап, ақл ўргатишни ёқтиради, юқори натижаларга эришишни ҳоҳлайди, тез хафа бўлади, шубҳаланувчан, қасоскор. Кичик-кичик муаммоларни катталаштиришга, бўртиришга мойил.

Педант тип – зиддиятларга кам қўшилади, кўпинча пассив ҳолатда бўлади, атрофдагиларга кўплаб расмий талаблар қўяди, тартибли, жиддий ишончли ходим.

Хавотирли тип – камгап, одамови, ўзига ишонмайди, зиддиятлардан ўзини олиб қочади, тинчликсевар, ўз-ўзини танқид қилади. Топшириқларни вақтида бажаради.

Эмотив тип – тор доирадаги кишилар билан мулоқотга киришишни ёқтирадилар, хафа бўлса ташқаридан сездирмасликка ҳаракат қилади, меҳрибон, ғамхўр, маъсулиятни ҳис қилади. Бошқаларнинг ютуқларидан қувонади.

Намойишкорона (демонстратив) тип – мулоқотга тез киришади, етакчиликка интилади, ҳокимият ва мактовни ёқтиради, бошқаларни ўзига жалб қила олади, ноёб тафаккурга, хулқ- атворга эга.

Экзалтирлашган тип. Ўта мулоқотга киришувчан, кўп гапирди, қизиқувчан, дўстлари ва яқинларга эътиборли, бошқаларга ёрдам беради, дид-фаросатли, самимий.

Экстровеертлашган тип – мулоқотга киришувчан, дўстлари кўп, зиддиятлардан ўзини олиб қочади, бошқаларни диққат билан эшитиш мумкин. Топширикларни вақтида бажаради.

Интровертлашган тип – мулоқотга киришишга қийналади, «ичимдагини топ», фалсафий фикр юритишни ёқтиради, қатъиятли, эътиқоди мустаҳкам, қайсар, тафаккури қотиб қолган.

Тўғри ташкил этилган таълим-тарбия жараёнида характер акцентуациясини тарбиялаш ва тузатиш мумкин.

10-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг
 С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
 М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг
 У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурух

Савол	Характер акцентуацияси шахс камолотига таъсир қиладими?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурух

Савол	Характер акцентуацияси шахс фаолиятида намоён бўладими?
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Характер тушунчасининг мазмунини изоҳланг?
- Характернинг физиологик асосларини нима ташкил қилади?
- Характер типологиясининг мазмуни нималарда кўринади?
- Характер акцентуациясининг мазмунини асосланг?
- Характер таркибини нималар ташкил қилади?
- Характернинг шаклланишига таъсир этувчи омилларни кўрсатинг?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

18-МАВЗУ ҚОБИЛИЯТ	
Дарсни олиб бориш технологияси	
Талабалар сони: 40-50 гача	Вақти: 2 соат
Ўқув машғулотининг шакли	Информацион баҳс-мунозарали дарс
Маъруза режаси	1.Қобилият ҳақида тушунча. 2.Қобилиятларнинг миқдор ва сифат тавсифи 3.Қобилиятлар таснифи 4.Қобилиятлар таркиби
Ўқув машғулотининг мақсади: қобилият ҳақида тушунча қобилиятларнинг миқдор ва сифат таснифи, қобилиятларнинг турлари ва таркиби борасидаги билим, кўникма, малакаларини шакллантириш	
Педагогик вазифа:	Ўқув фаолиятининг натижаси:
1.Қобилият ҳақида тушунча, лаёқат, иқтидор талант тушунчаларининг мазмуни ҳамда инсон ҳаётида қобилиятнинг намоён бўлиши тўғрисида маълумотлар бериш	1. Қобилият ҳақида тушунча, лаёқат, иқтидор талант тушунчаларининг мазмуни ҳамда инсон ҳаётида қобилиятнинг намоён бўлиши тўғрисида маълумотлар берилади
2. Қобилиятларнинг миқдор ва сифат таснифи, миқдорий ўлчов белгилари, сифат кўрсаткичлари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб бериш	2. Қобилиятларнинг миқдор ва сифат таснифи, миқдорий ўлчов белгилари, сифат кўрсаткичлари борасидаги ғоя, фикр, қарашларни изоҳлаб берилади
3. Қобилиятлар таснифи, умумий, амалий, назарий, илмий, бадий, ижодий қобилиятларига доир билимларга эга бўлиш	3. Қобилиятлар таснифи, умумий, амалий, назарий, илмий, бадий, ижодий қобилиятларига доир билимларга эга бўлинади
4. Қобилиятлар таркиби, И.П.Павловнинг қобилият борасидаги қарашлари, ўрта, бадий, фикрловчи типлар ҳамда иккинчи сигналлар тизимига оид материаллар билан танишиш	4. Қобилиятлар таркиби, И.П.Павловнинг қобилият борасидаги қарашлари, ўрта, бадий, фикрловчи типлар ҳамда иккинчи сигналлар тизимига оид материаллар билан танишилади
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, “3x4 технологияси”, “Муаммо” технологияси, “Тушунчалар таҳлили технологияси”, “ФСМУ” услуги, , инсерт
Ўқитиш воситалари	Компьютер технологияси (“Умумий психология” фанидан электрон ўқув-услубий мажмуа), слайдлар
Ўқитиш шакли	Жамоа бўлиб ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари кўлланиш мумкин бўлган ўқув хона
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топшириқ

Дарснинг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 дақиқа)	1.1 Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва ўқув фаолият натижаларини тушунтиради (1-илова)	Тинглайди, мавзу номини ёзиб олади
	1.2 Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (2-илова)	Ёзиб олади
2-босқич Асосий жараён. (60 дақиқа)	2.1 Мавзу режасининг биринчи пункти бўйича маъруза қилади (3-илова). Маъруза бўйича “3x4” усулдан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги тушунчани тақдим этади: “Қобилият бу...” (4-илова)	Ёзади, саволларга жавоб беради.
	2.2 Мавзу режасининг иккинчи пункти бўйича маъруза қилади (5-илова). Маъруза бўйича “Муаммо” технологиясидан фойдаланган ҳолда талабаларга қуйидаги муаммо билан мурожаат қилади: “Инсон қобилияти миянинг оғирлик даражаси билан белгиланади. Буни қандай тушуниш мумкин?”(6-илова)	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар
	2.3 Мавзу режасининг учинчи пункти бўйича маъруза қилади (7-илова). Иродавий акт ва унинг тузилишига доир назарий маълумотларни ўрганишда “Кичик гуруҳларда ишлаш” орқали амалга оширилишини эълон қилади. “Тушунчалар таҳлили” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.

	<p>топшириқлар беради (8-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.</p>	
	<p>2.4 Мавзу режасининг тўртинчи пункти бўйича маъруза қилади (9-илова). Талабаларни кичик гуруҳларидаги фаолиятларини давом эттиририб, уларга “ФСМУ” технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларга топшириқлар беради (10-илова). Гуруҳларда ишлашга ёрдам беради. Қўшимча маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Дикқатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Ҳар бир гуруҳ топшириқларини ватман-қоғозларга тушириб, тақдимотини ўтказишга ёрдам беради, билимларини умумлаштиради, хулосаларга алоҳида эътибор беради. Топшириқларнинг бажарилишини қай даражада тўғри эканлигини дикқат билан тинглайди. Фикрларини тинглаб умумлаштиради.</p>	Саволларга жавоб берадилар, эркин баҳс-мунозара юритадилар. Гуруҳларда ишлайдилар.
3-босқич. Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1 Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.	Тинглайдилар
	3.2 Талабаларнинг баҳолаш мезонлари эълон қилинади	Ёзиб олади
	3.3 Ўзини ўзи назорат қилиш учун саволлар беради (11-илова)	Жавоб ёзади
	3.4 Навбатдаги машғулотда кўриладиган мавзунини эълон қилади ва “инсерт” усулида жадвалга мустақил таълимга тайёргарлик кўришларини сўрайди (12-илова)	“Инсерт” усулида жадвални тўлдирди.

1-илова

<p>МАВЗУ: ҚОБИЛИЯТ Режа:</p>	
<p>1. Қобилият ҳақида тушунча. 2. Қобилиятларнинг миқдор ва сифат тавсифи 3. Қобилиятлар таснифи 4. Қобилиятлар таркиби</p> <p>Ўқув машғулотининг мақсади: қобилият ҳақида тушунча қобилиятларнинг миқдор ва сифат таснифи, қобилиятларнинг турлари ва таркиби ҳақидаги билимларни шакллантириш.</p> <p>Ўқув фаолиятининг натижаси: талабаларга қобилият ҳақида тушунча қобилиятларнинг миқдор ва сифат таснифи, қобилиятларнинг турлари ва таркиби ҳақида дастлабки маълумотлар захирасини бериш ҳамда мазкур жиҳатлар психология соҳасининг ўрганиш объекти эканлигини асослаб берилди.</p>	

2-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл- “аъло”

12-10 балл- “яхши”

15-13 балл- “қониқарли”

3-илова

Қобилият ҳақида тушунча

<p>Қобилият инсоннинг шундай психологик хусусиятидирки, билим, кўникма, малакаларини эгаллаш шу хусусиятларга боғлиқ бўлади. Лекин, бу хусусиятларнинг ўзи бу билим ва кўникмаларга тааллуқли</p>

бўлмайди. Малака, кўникма ва билимларга нисбатан одамнинг қобилиятлари қандайдир имконият тарзида намоён бўлади. Қобилиятлар имкониятлардан иборат бўлиб, бирор бир ишдаги маҳорат даражаси ҳақиқатдир. Болада намоён бўладиган муסיқага қобилияти унинг муסיқачи бўлиши учун имкониятлар, махсус таълим берилиши, қатъийлик, саломатлигининг яхши бўлиши, муסיқа асбоби, ноталар ва бошқа кўпгина шароитлар бўлиши керак. Буларсиз қобилиятлар тараккий этмай туриб сўниб кетиши мумкин.

Қобилиятлар фақат фаолиятда намоён бўлади. Шунинг учун ҳам фақат ана шу қобилиятларсиз амалга оширилиши мумкин бўлмаган фаолиятлардагина намоён бўлади. Ўқувчида ҳам зарурий кўникма ва малака тизими ҳамда мустаҳкам билимлар таркиб топиш услублари йўқлигига асосланиб, жиддий текшириб кўрилса, шошилиш равишда унда қобилиятлар йўқ, деб хулоса чиқариш педагогнинг жиддий психологик хатоси бўлади.

Масалан, Альберт Эйнштейн ўрта мактабда унча яхши ўқимайдиган ўқувчи ҳисобланган ва унинг келажакда гениал бўлишидан ҳеч нарса далолат бермас эди.

Қобилият билим ва малакаларнинг ўзида кўринмайди, балки уларни эгаллаш тизимида намоён бўлади яъни, бошқача қилиб айтганда мазкур фаолият учун муҳим бўлган билим ва кўникмаларни ўзлаштириш жараёнида турли шароитларда қанчалик тез, чуқур, енгил ва мустаҳкам амалга оширишида намоён бўлади.

Қобилиятлар индивидуал психологик хусусиятлар бўлиши билан ақл сифатлари хотира хусусиятларига, ҳиссий хусусиятлар ва шу қабиларни қарама-қарши қўйиб бўлмайди, ҳамда қобилиятларни шахснинг бу хусусиятлари билан бир қаторга қўйиш ҳам мумкин эмас. Агар шу сифатларнинг бирортаси ёки уларнинг йиғиндиси фаолият талабларига жавоб берса ёки бу талаблар таъсири билан таркиб топса бу шахснинг мазкур индивидуал хусусиятларини қобилиятлар деб ҳисоблашига асос бўлади.

Қобилият кишининг психологик ва физиологик тузилиши хусусиятидир. Қобилият билим олиш учун зарурий шарт-шароит бўлиб, шунинг билан бирга у маълум даражада билим олиш маҳсули ҳамдир. Умумий ва махсус билимларни ўзлаштириш, шунингдек, касбий кўникмаларни эгаллаб олиш жараёнида қобилият мукамаллашиб ва ривожланиб боради. Қобилиятга яқинроқ турадиган тушунчалар кўникма ва малакадир. Улар фаолият механизмини ташкил қиладилар. Ҳамда улар қобилият билан биргаликда маҳоратга эришишни таъминлайдиларки, бунинг натижасида меҳнатда катта ютуқлар қўлга киритилади.

Қобилиятли, аммо ношут инсон кўп нарсага эриша олмайди. Қобилият кўникмада рўёбга чиқади.

4-илова

1-ўқув топширик

3x4 оранайзерини тўлдириш

Мавзунинг асосий мазмунини очиб беришга ёрдам беради ва “3x4” технологияси орқали талабаларни мавзу юзасидан тушунча, тасаввурлари аниқланади.

Қобилият –бу

5-илова

Қобилиятларнинг миқдор ва сифат тавсифи

Психологияда қобилиятлар индивидуал психологик хусусиятлар сифатида тавсифланади ва бунинг асосида тафовутланадиган хислатлар фазилатлар ётади. Шунинг учун ҳар бир шахсда бир хил натижа бир хил сифат кутиш мумкин эмас, чунки инсонлар ўз қобилиятлари бўйича бир-бирларидан муайян даражада фарк қиладилар, бинобарин улар ўртасидаги фарқлар сифат ва миқдор жиҳатидан бўлиши мумкин.

Қобилиятларнинг сифат тавсифи шахснинг қайси индивидуал психологик хусусиятлари фаолият муваффақиятларининг мажбурий шарт тарихида хизмат қилишини англатади. Уларнинг миқдор тавсифи эса фаолиятга қўйиладиган талабларни шахс томонидан қай йўсинда бажариш имконияти мавжудлигини билдиради, яъни мазкур инсон бошқа одамларга қараганда малака, билимлардан нечоғлик тез, енгил, пухта фойдалана олишини намойиш қилади.

Ўқувчининг қобилиятлари нимага намоён бўлишини ва бинобарин ўқувчи шахсини қандай индивидуал психологик хусусиятлари фаолиятни қай даражада бажариш қобилиятига эга эканлиги, яъни ўқувчининг бошқаларга нисбатан малака ва билимларни қанчалик тез, енгил ва мустаҳкам эгаллаб олишини билиш педагог учун муҳимдир.

Қобилият хусусиятларининг сифат томонидан қаралиши мақсадга ҳар турли йўллар билан боришга имкон берувчи «ўзгарувчан миқдор» тўплами сифатида, фаолият муваффақиятини таъминловчи инсон психологик хусусиятларининг йиғиндиси сифатида кўрилади. Бир хусусиятларни ўрнини иккинчи бир хусусиятлар билан босишнинг кенг имкониятлари мавжуд, буни одам ўзида чиндан қатъийлик билан ишлаш орқали ривожлантириши мумкин. Педагог ва психолог Сколовинский кўр-қар Ольга Скороходовада фақат илмий ходимлик қобилиятини эмас, балки адабий қобилият билан, бошқариш ёрдами билан тўлдириш хусусияти ҳар бир одам олдида касб танлаш ва уни такомиллаштиришнинг ниҳоятда кенг имкониятларини очиб беради.

Қобилиятларнинг сифат жиҳатдан тавсифи одам меҳнат фаолиятининг қайси соҳасида (педагог, спорт, савдо ва бошқалар) енгиллик билан «ўзини топа олади» ва қандай қилиб катта ютуқ ва натижаларга эриша олади деган саволга жавоб бериш имкониятини беради. Қобилиятларни миқдор тавсифи ва уларни ўлчаш муаммоси билан кўпроқ чет эл психологлари (Кэттелл, Термен, Спирмен) ва бошқалар

шуғулланганлар. Улар катталарда қобилиятни ўлчаш усули сифатида ақлий истеъдод тестларидан фойдаланганлар. Боланинг ақлий истеъдод коэффициентлари

I Q ақлий ёши

Боланинг ҳақиқий ёши

Бу усул одамнинг ақлий қобилиятлар эгаси эканлигини эмас, балки одамда қобилиятлар билан аралаштириб бўлмайдиган бирор бир хилдаги маълумотлар, кўникма ва малакалар борлигини намоён қилади.

Л.С.Виготский бу усулни танқид қилиб, ўзининг келажак тараққиёт зонасини белгилаш «методи» деб аталадиган усулини таклиф қилди. Қобилиятлар одамнинг фаолиятдан ташқарида мавжуд бўлмайди. Қобилиятларнинг таркиб топиши эса таълим-тарбия жараёнида боланинг ютуқлари тезлигида намоён бўлади.

6-илова

1-ўқув топшириқ “Муаммо” организерини тўлдиринг

Қобилиятларнинг миқдор ва сифат тавсифига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга ёрдам беради ва “Муаммо” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва сизнинг ҳаракатингиз
Инсон қобилияти миянинг оғирлик даражаси билан белгиланади. Буни қандай тушуниш мумкин?		

7-илова

Қобилиятлар таснифи

Психология фанида қобилиятлар қуйидагича тавсифланади.

1. **Табий қобилиятлар** одамлар ва ҳайвонлар учун хос бўлиб, идрок қилиш хотирада сақлаш, оддий мулоқотга кириша олиш шулар жумласидандир. Биологик жиҳатдан асосланган бу қобилиятлар асосини шартли рефлекслар ҳосил бўлиш жараёни ташкил этади. Инсондаги ва юксак даражада ривожланган ҳайвонлардаги бу қобилиятлар бир-биридан фарқ қилади.

2. **Махсус инсоний қобилиятлар** ижтимоий-тарихий табиатга эга бўлиб, ижтимоий ҳаёт ва тараққиётни таъминлайди. Махсус инсоний қобилиятлар ўз навбатида умумий ва хусусий қобилиятларга бўлинади.

3. **Умумий қобилиятлар** инсоннинг турли фаолиятлари муваффақиятини таъминловчи ақлий қобилиятлар хотира ва нутқнинг ривожланганлиги, қўл ҳаракатларини аниқлиги ва бошқа хусусиятлардан иборат. Хусусий қобилиятлар алоҳида олинган бир фаолиятнинг муваффақиятини таъминлайди. Бу қобилиятлар алоҳида мулоқотнинг бўлинишини тақозо этади. Масалан, математика, техника, бадий ижодий, спортга бўлган қобилиятлар шулар жумласидандир.

Айрим адабиётларда умумий қобилиятлар моҳияти турлича талқин қилинади. Жумладан, умумий қобилият деганда муваффақиятли равишда билим олишни таъминлайдиган шахснинг юксак интеллектуал тараққиёти тушунилади. Бироқ бундай тушунча тор ва нотўғридир, чунки интеллектуал тараққиёт фақат ихтиёрий фаолият учун умуман талаб қилинади, холос. Умумий қобилият фаолиятнинг ҳамма турларига жумладан амалий фаолиятга ҳам таъсир қилади, деб ҳисобловчи психологлар топилди. Аммо бу фикрда қарама-қаршилик мавжуд, агар умумий қобилият универсал аҳамиятга эга бўлган экан, унда қандайдир махсус қобилиятлар ҳақида гапириб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

Ниҳоят, шундай психологлар ҳам борки, улар фақат махсус қобилиятларни тан оладилар. Умумий қобилият ҳақида гапирганда ҳам махсус қобилиятлар йиғиндиси таъсирини кўзда тутадилар. Кишининг турли-туман фаолиятлари орасида биттаси асосий ёки етакчи фаолият шароитида шахснинг махсус тараққиётини белгиловчи фаолият бўлиб ажралиб туради. Бу фаолият туғма специфик зехн нишонларига мос тушиши мумкин.

Ҳамма махсус қобилиятларни, инсон фаолиятининг асосий турларини уч турга: фан, санъат, амалиётга ажратиш мумкин. Шунга биноан қобилиятни миллий, бадий ва амалий деб классификациялаш мумкин. Бу турларнинг ҳар бири ўз навбатида майда турларга бўлинади.

Илмий қобилият абстракт, эвристик фикрлашнинг юксак ривожланган бўлишини, оғзаки мантикий хотирани, қатъият ва сабр-тоқатни талаб қилади. Бу қобилиятга қуйидаги майда қобилиятлар қиради: физик, математик қобилият, химия, философия, тарих, биология фанларига нисбатан бўлган қобилиятлар.

Бадий қобилият сенсор образли фикрлашнинг алоҳида ривожланган бўлимини, ўткир эмоционал таъсирчанлик ва реактивликни талаб қилади. Бу қобилиятга тасвирлаш, мусиқавий, артистик ва адабий қобилиятлар қиради.

Амалий қобилият практик ақлнинг юксак даражада ривожланганлигини, фаҳм-фаросатнинг

кучлилиги, ирода ва етук киришувчанликни ўз ичига олади. Амалий қобилиятга конструктив-техникавий қобилият, бошқарувчанлик қобилияти, шу жумладан ташкилотчилик ва бошқалар кириди.

Назарий ва амалий қобилиятлар ҳам инсон қобилиятларидан бўлиб, назарий қобилиятлар мавхум, мантикий ҳаракатларга мойилликда намоён бўлади.

Ўқув қобилиятлари билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш, шахс – шаклланиши, педагогик таъсирлар самарадорлигини ортишида ижобий роль ўйнайди.

Ижодий қобилиятлар моддий ва маънавий маданият асарларини яратиш, янги ғоя, кашфиёт ва янгиликлар ечишда намоён бўлади.

8-илова

1-ўқув топширик

“Тушунчалар таҳлили” органайзерини тўлдириш

Муҳим муаммонинг ечимини топишга ёрдам беради ва “Тушунчалар таҳлили” усули орқали муаммо ҳал қилинади.

1-гурух

Тушунчалар	Мазмуни
Табий қобилият	
Илмий қобилият	
Амалий қобилият	
Умумий қобилият	

2-гурух

Тушунчалар	Мазмуни
Назарий қобилият	
Математик қобилият	
Махсус қобилият	
Математик қобилият	

9-илова

Қобилиятлар таркиби

Одам эгаллайдиган фаолият унинг хусусиятларига юксак талаблар қўяди. Бу талабларни қандайдир битта сифат тараққийнинг жуда юксак даражасида бўлса ҳам қондира олмайди. Қобилиятлар мураккаб тузилишга эга бўлган психик сифатлар йиғиндисидан иборатдир. Қобилиятлар таркиби аниқ фаолият талаби билан белгиланади ва ҳар турдаги фаолиятлар учун турлича бўлади. Масалан, математик қобилият, адабий қобилият, педагогик, музикавий, ихтирочилик ва шифокорлик қобилиятлари тузилиши махсус таркибга эга. Аниқ қобилиятлар таркибини ташкил қилувчи шахснинг хислатлари орасида айримлари етакчи ўринни эгалласа, айримлари ёрдамчилик ролини эгаллайди. Масалан, педагогик қобилиятлар таркибида етакчи сифат педагогик такт, кузатувчанлик, болаларни севиш, уларга нисбатан юксак талабчанлик, билимларни беришга эҳтиёж, ёрдамчи тарзда ташкилотчилик қобилияти ҳисобланади. Ҳар турли қобилиятларда бир эмас, балки бир неча турдаги фаолият турлари талабларига жавоб берадиган бирмунча умумий сифатларни ажратишимиз мумкин, бундан ташқари, мазкур фаолиятни бир мунча торроқ доираси учун жавоб берувчи махсус сифатларни ажратишимиз мумкин. Бу нарса уларда ҳар томонлама қобилиятлар борлиги, ҳар турли касблар, машғулотларнинг кенг соҳаларига доир умумий қобилиятлар борлиги ҳақида гапириш имконини беради. Бу иккинчи сигналлар тизими ҳақидаги таълимот билан боғлиқдир.

Шахс эгаллаши шарт ҳисобланган фаолият, у ҳоҳ таълим, ҳоҳ меҳнат, ҳоҳ ўйин, ҳоҳ спорт бўлишидан қатъи назар унинг билиш жараёнларига, ақлий хислатларига, ҳиссий-иродавий жабҳаларига, сенсомотор соҳасига, характерологик хусусиятларига муайян талаблар қўяди ва уларнинг ҳамкорлигидаги саъи-ҳаракати туфайли муваффақиятларга эришилади. Психологик маълумотларга қараганда, инсондаги юксак кўрсаткичга эришган сифат қанчалик устуворликка эга бўлмасин, у талабларни қондириш имкониятига эга бўлмайди. Айрим ҳолларда алоҳида намоён бўлган психик хусусият (хислат) фаолиятнинг юксак маҳсулдорлиги ва самарадорлигини таъминлаш қурбига эга, у қобилиятларни удалай оладиган имконият билан баб-баравар куч-қувват тариқасида вужудга келади, деган фараз ўзини оқламайди. Шунинг учун қобилиятлар мураккаб тузилишга эга бўлган психик сифатлар (хислатлар) мажмуасидир дейиш жуда ўринлидир.

Қобилиятлар сифатида рўёбга чиқадиган психик хислатлар мажмуасининг тузилиши яққол ва алоҳида фаолият талаби билан белгиланганлик туфайли ҳар қайси турдаги фаолиятлар учун ўзига хос тарзда қўйилиши айнан ҳақиқатдир. Бунинг учун айрим мисолларни таҳлил қилиб ўтамиз.

1) **Математик қобилият** математик материалларни умумлаштириш, мулоҳаза юритиш жараёнини қисқартириш, математик иш амалларини қамайтириш, масалани идрок қилиш билан натижаси ўртасида алоқа ўрнатиш, тўғри ва тесқари фикр юритишдаги енгиллик, унумлилик, масала ечишда фикр

юретишни эпчиллиги кабилар.

2) **Адабий қобилият** нафосат ҳисларининг юксак тараққиёти даражаси хотирада ёрқин кўргазмаларнинг жонлигини, «тил зехни», беҳисоб хаёлан руҳиятга қизиқувчанлик, интилувчанлик ва бошқалар. Ажратиб кўрсатилган қобилиятлар таркибидан кўриниб турибдики, математик ва адабий қобилиятлар ўзаро бир-бирига ўхшамаган манбалари билан тафовутга эгадир. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, педагогик, мусиқавий, техник, конструкторлик, тиббий қобилиятлар ва шунга ўхшаш қобилиятлар тузилиши махсус хусусиятга эга бўлиб касбий аҳамият касб этиши мумкин.

Рус олими И.П.Павлов ўз таълимотида «бадий», «фикрловчи», «ўрта» типларга ажратилган шахсларнинг ана шу учта типдан биттасига тааллуқли эканлигини тавсифлаб беради. Муаллиф ушбу типологияни яратишда олий нерв фаолиятининг биринчи ва иккинчи сигнал тизимидан иборатлиги тўғрисидаги таълимотга асосланади. Биринчи сигналлар тизими образлар, эмоциялардан ва иккинчи сигналлар тизими эса образлар ҳақида сўзлар орқали сигнал беришдан иборатдир. Иккинчи сигнал тизими И.П.Павлов томонидан «сигналларнинг сигнали» деб номланган эди. Ушбу типологияни осонроқ қилиб қуйидагича тушунтириш мумкин:

1) шахс фаолиятида биринчи сигналлар тизимининг сигналлари нисбатан устунлик қилса, бу инсон «бадий» типга тааллуқлидир;

2) мабодо «сигналларнинг сигнали» нисбатан устувор бўлса, бу шахс «фикрловчи» типга мансубдир;

3) агарда ҳар иккала сигналлар аралашиб кетган бўлса (бирортасининг устунлиги сезилмаса) бу инсон «аралаш» типга мансуб одамдир.

Типологиянинг ўзига хос томонлари қисқача ифодаланганда ёки тавсиф қилинганида қуйидагилар намоён бўлади:

1. «**Бадий тип**» учун бевосита у таассуротлар жонли тасаввур, ёрқин идрок, ҳис-туйғулар (эмоциялар) натижасида вужудга келадиган образларнинг ёрқинлиги хосдир.

2. «**Фикрловчи тип**» учун мавҳумларнинг, мантиқий тизимларнинг, назарий мулоҳазаларнинг, методологик муаммоларнинг устунлиги мувофиқдир.

Бадий типнинг мавжудлиги ақлий фаолиятнинг заифлиги ёки ақлнинг енгилмаслигини билдирмайди, лекин бу ўринда гап психика образли жабҳаларини фикрловчи томонлари устидан нисбатан устуворлиги ҳақида беради. Бироқ шуни таъкидлаш жоизки, шахснинг иккинчи сигналлар тизимидан устунлик қилади ва бу устуворлик мутлоқлик хусусиятига эгадир. Маълумки, инсонларнинг ҳаёт ва фаолиятларида тил билан тафаккурнинг ўрни ҳал қилувчи аҳамият касб этади, шахс томонидан борлиқнинг акс эттириш жараёни сўзлар, фикрлов воситасида рўёбга чиқарилади.

10-илова

1-ўқув топширик ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини химоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф-фикрингизни баён этинг

С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У- фикрингизни умумлаштиринг

1-гурӯх

Савол	Бадий типга мансуб инсонларда шеърят, мусиқага нисбатан қобилияти кучлилигини кўришимиз мумкин
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

2-гурӯх

Савол	Фикрловчи типга мансуб инсонларда аниқ фанларга нисбатан лаёқат ва иқтидор кўзга ташланади.
Ф-фикрингизни баён этинг	
С-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
М-кўрсатилган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
У- фикрингизни умумлаштиринг	

11-илова

Жонлантириш учун саволлар:

- Қобилиятлар тушунчасининг мазмунини изоҳланг?
- Қобилиятларнинг сифати ва миқдор тавсифи нималарда кўринади?
- Қобилиятлар тузилишини таркибини кўрсатинг?
- Қобилият борасидаги назарияларнинг мазмуни нималарда кўринади?
- Қобилиятларнинг табиий асосларини ажратиб кўрсатинг?
- Қобилиятларнинг ривожланишига таъсир этувчи омиллар нималар билан белгиланади?

12-илова

Инсерт усулидан фойдаланиб ишлаш қондаси

1.Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига куйидаги белгиларни кўйиб чиқинг:

В-биламан

+ – мен учун янги маълумот

– – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот

2.Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

№	Мавзу саволлари	В	–	+	?

